

MAGNA HUNGARIA NYOMÁBAN – BASKÍROK ÉS MAGYAROK

Baskíria és a baskír nép szerepe
a magyarok korai történetében

TRACING MAGNA HUNGARIA – BASHKIRS AND HUNGARIANS

The role of Bashkiria and the Bashkir people
in the early history of the Hungarians

Szerkesztők

KLIMA LÁSZLÓ – TÜRK ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Régészettudományi Intézet

Martin Opitz Kiadó

HUN-REN Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

BUDAPEST 2024

A kötet a PPKE-BTK-KUT-23-3 számú projekt,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
és a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával készült.
A grafikai munkát a PPKE BTK Mester és Tanítvány Kiválósági Program 2023 támogatta.

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT

PAPCSÁK
ÜGYVÉDI IRODA

A kötet megjelenését támogatta a Papcsák Ügyvédi Iroda.

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeological Sciences
Volume 32

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok
Volume 10

© A szerzők

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Régészettudományi Intézet

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

© Martin Opitz Kiadó

ISBN 978-615-6388-84-1

HU-ISSN 2786-1538 (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia)

HU-ISSN 2064-8162 (Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok)

DOI: [10.55722/Arpad.Kiad.2024.10](https://doi.org/10.55722/Arpad.Kiad.2024.10)

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Felelős kiadó
Major Balázs

Grafikus: Óvári Péter

Borító: auri grafika
Tördelés és layout: Váczi Gábor

TARTALOM

TÖRTÉNELEM ÉS HISTORIOGRÁFIA

SUDÁR BALÁZS

- A baskír-kérdés a magyar őstörténet-kutatásban 7
The Bashkir question in the research of early Hungarian history 18

GYÓNI GÁBOR

- A baskír–magyar problematika az oroszországi historiográfia tükrében 19
Башкиро-мадьярская проблематика в зеркале российской историографии 30

POLGÁR SZABOLCS

- A Kárpát-medence és a Volgai Bulgária kereskedelmi és kulturális kapcsolatai
a honfoglalás után 31
Trade and cultural contacts between the Carpathian Basin and Volga Bulgaria
(10th–13th Centuries AD) 44

UHRIN DOROTTYA

- Magna Hungaria* a 13. századi koldulórendi követek szemében 45
Magna Hungaria from the perspective of mendicant envoys 54

NYELVÉSZET

AGYAGÁSI KLÁRA

- A baskír nyelv helye a török nyelvek között, és a baskír nyelv volgai bulgár kapcsolatai 55
Место башкирского языка среди тюркских языков, возможные контакты
башкирского языка с волжско-булгарским языком 70

NÉPRAJZ

DALLOS EDINA

- A baskír hiedelmek és Ibn Fadlān 73
The first detailed record of Bashkir beliefs – Ibn Fadlān 922 80

SOMFAI KARA DÁVID

- Baskurt (baskír) epikus hagyomány (*kuba-jur*) 81
Baskurt (Bashkir) epic tradition (*kuba-jur*) 97

SOMFAI KARA DÁVID – AGÓCS GERGELY

- Baskurt népzene és néptánc 153
Bashkir Folk Music and Folk Dances 180

JULIJA ABSZALIMAJOVA – ANASZTÁZIA VERESS – EDUARD HABIBULLIN – RAFIL ASZILGUZSIN –
SZIRÁKI ZSÓFIA – FEHÉR TIBOR – JÁVORSZKY BALÁZS – NÉMETH ENDRE

- A keleti magyarok nyomai a baskír hagyományban 181
Traces of the Eastern Hungarians in the Basques: Genetics and folklore 199

ARCHEOGENETIKA

NEPARÁCZKI ENDRE

- Az Árpád-ház és a honfoglaló magyarság archeogenetikai adatokkal kimutatott kapcsolata
a Volga–Káma vidék népeivel 201
The archaeogenetic link between the Árpád dynasty and the Hungarian conquerors
to the population of the Volga–Kama region 205

NÉMETH ENDRE – PÁSZTORY ÁDÁM – FEHÉR TIBOR

- A magyarok eredete az N-B539 marker tükrében 207
The origin of the Hungarians in the light of the N-B539 marker 228

RÉGÉSZET

TÜRK ATTILA – KIM IGOR KONSZTANTYINOVICS – VJAZOV LEONYID ALEKSZANDROVICS – ÓVÁRI PÉTER

- Baskírföld és a Dél-Ural régészetének aktuális helyzete a magyar őstörténet szemszögéből 229
Recent results of research on the early medieval archaeology of Bashkortostan
and the Southern Urals. A comprehensive overview from the perspective of early
Hungarian history 252

BASKURT (BASKÍR) EPIKUS HAGYOMÁNY (KUBA-JIR)

SOMFAI KARA DÁVID*

Absztrakt: A baskurt (baskír) szájhagyomány fontos része az epikus hagyomány. Ennek az epikus hagyománynak két fajtája van: a nogaj epikus ciklus és Urál bátor ciklusa. A nogaj epikus hagyomány egyértelműen a baskírok kun-kipcsak kapcsolatát igazolja, mely az általuk beszélt nyelv alapján is egyértelmű. De az Urál bátor epikus ciklus mitológiai háttere teljesen eltér a többi török néptől. A kipcsak-török népek (kazak, karakalpak, nogaj, kongrat-özbek) körében elterjedt történeti eposzokkal ellentétben az Urál bátor mitikus témájú. De míg a dél-szibériai törökök (tuva, hakasz, altaj-telengit) hasonló témájú eposzainak mitológiai háttere az ótörök mitológia világába vezet el minket, addig az Urál bátor eposzának az iszlám előtti iráni mitológiával (Sáh-náme) vannak párhuzamai. Vajon tudunk-e következtetni a baskírok etnikus eredetére az epikus hagyomány mitológiai hátterének vizsgálata alapján? A baskírok esetleges proto-iráni eredete milyen kapcsolatban áll a magyarság kialakulásával?

Kulcsszavak: Epikus hagyomány, baskírok, Urál bátor, iráni mitológia, török és iráni kapcsolatok

BEVEZETÉS

Mielőtt az epikus hagyományra térnénk rá, szeretnék egy pár szót szólni a *baskurt* elnevezésről. A *baskurt* etnonim már nagyon korán megjelenik a forrásokban. A *baskurt* származású tudós, Ahmedzeki Velidi (1890–1970) szerint Klaudiosz Ptolemaiosz (i. sz. 85–168) földrajzi művében szereplő *paszirta* szkíta nemzetség neve a *baskurtokra* utal.¹ A 7. századi Szui dinasztia könyvében (隋書 Sui Shu)² a szarmatákkal rokon alánokkal együtt említenek egy *basukili* törzset. Ugyancsak lehet rájuk utalás a 7. századi örmény Askharhacujc krónikában.³

Almus Elteber (895–925) kagán muszlim megtérése idején érkezett az Etil (Volga) menti Bolgárországba a híres utazó, Ahmed ibn-Fadhlan a bagdadi kalifa követségének tagjaként (922). Utazása során áthaladt Baskurtföldön is.⁴ Ugyanakkor az arab forrásokban gyakran keverték össze a magyar és *baskurt* (*basgird*) elnevezéseket.⁵

Később Julianus barát talált a Jajik-folyó vidékén „keleti magyarokat” az általa Magna Hungariának nevezett vidéken. A *baskurt* és magyar törzsek jelenlétét a Mongolok Titkos Történetében is olvashatjuk. Szübedei és Batu kán hadjárataival (1223 és 1236) kapcsolatban a szöveg két helyen is említi a magyar és *baskurt* (*badzsigid*) törzseket az Edil–Jajik (Volga–Urál) vidékén.⁶

A *baskurtok* pontos eredetét homály fedi, de nagy valószínűséggel eredetileg nem kipcsak nyelven beszéltek. A kipcsak nyelv csak a Dzsocsi Ulusza korában (1242–1502) vált közlekedő nyelvvé, és ez vezetett a volgai bolgárok (böszörmények) és *baskurtok* nyelvcserejéhez. A Dzsocsi Ulusza felbomlá-

* Neuman János Egyetem, Kecskemét, 6000 Kecskemét, Izsáki út 10. somfaikara.david@abtk.hu

¹ VELIDI TOGAN 2003, 3.

² VEJ CSZSEN 1958, 3.

³ JANGUZIN 2002, 192.

⁴ GOLDEN 1992, 254.

⁵ GOLDEN 1992, 256.

⁶ LIGETI 1962, 262 és 270. bekezdés.

sa után (1445) a baskurtok részben a Nogaj Horda (1445–1634), részben a Kazanyi és Szibériai Kán-ságok területén éltek. A két kán-ság meghódításával (1552–1598) Baskurtföld is az Orosz Birodalom része lett.⁷

Az Orosz Birodalomban a különféle kipcsak nyelvű népeket egységesen tatárnak nevezték: krími vagy nogaj tatár, kazanyi vagy szibériai tatár stb. Manapság a kipcsak nyelvű volgai bolgárokat nevezik tatárnak, míg a baskurtok megőrizték régi etnikai elnevezésüket. Ehhez nagyban hozzájárult az a tény, hogy a kozákok és kalmakok mellett a baskurtok is autonómiát kaptak (1798) katonáskodásukért cserébe az Orosz Birodalomtól.⁸

BASKURT-KUTATÁS A MAGYAR TURKOLÓGIÁBAN

A baskurt nép kutatása fontos része volt a magyar turkológiának és néprajzkutatásnak a 20. században. Mészáros Gyula (1883–1957) turkológust azért küldte a Néprajzi Múzeum 1909-ben Baskurtföldre, hogy ott a magyar–baskír etnikai és kulturális kapcsolatokat kutassa. Mészáros Orenburg és Osza városok közt 1400 km utat megtéve számos baskurt falvat keresett fel, főleg az Urálon túli térségben. Kutatásának eredményeit egy monográfiában összegezte (*Magna Hungaria*).⁹ Később a baskurt származású Tagan Gálimdzsán (1892–1948) szintén a Néprajzi Múzeum kötelékében kutatta saját népe hagyományait,¹⁰ és Baráthosi Balog Benedekkel könyvet írt a baskurtokról.¹¹ Mészáros és Tagan kutatásai főleg történeti és tárgyi néprajzi témájúak voltak.

Meg kell még említeni, hogy Vikár László (1929–2017) és Bereczki Gábor (1928–2012) négy éven át gyűjtöttek népdalokat Baskurtföldön (1975–1979).¹² Gyűjtésük részben egy bakelit lemezen,¹³ illetve a kazanyi tatárokról szóló monográfiájukban jelentek meg.¹⁴ A nyelvészeti és folklórkutatást igazán Torma József (1943–2000) kezdte meg 1979-ben, majd öt éven át (1986–1991) gyűjtött anyagot a baskurt népi orvoslás témakörében, melyről könyvet is írt.¹⁵

Jómagam 1996 óta végzek néprajzi kutatást Baskurtföldön. 1996-ban Kunkovács Lászlóval a baskurt népi gyógyászatot és hagyományos méhészetet kutattuk.¹⁶ 2013–2021 között összesen öt alkalommal jártam Baskurtföldön, tovább folytatva a népzenei és folklór kutatásaimat. 2015-ben Farkas Zoltánnal baskurt néptáncosok részvételével táncházakat szerveztünk, és kutattuk a baskurt néptáncot.¹⁷ Sántha Istvánnal Tagan Gálimdzsán és Mészáros Gyula életének és munkásságának jártunk utána. Baskurt gyűjtéseink egy része bakelit lemezen is megjelent.¹⁸

Kutatóútjaim során merült fel az Urál bátor hőseposz lefordításának gondolata, és az ehhez kapcsolódó epikus hagyomány kutatása. A baskurt szájhagyományban egykor fontos szerepet töltöttek be a

⁷ GOLDEN 1992, 199. Az Orosz Birodalom protektorátusa alatt a baskurtok négy kormányzóság (*daruga*) alatt éltek: Kazany, Osza, Nogaj és Szibir, mely a korábbi politikai tagoltságukra utal.

⁸ BAUMANN 2017, 489–502.

⁹ MÉSZÁROS 1910. Mészáros Gyula ebben a könyvében a magyar–baskír rokonság ellen érvelt, követve mestere, Vámbéry tanítását, aki Julianus barát tudósítását is hamisítványnak tartotta.

¹⁰ TAGAN 2005.

¹¹ BARÁTHOSI BALOGH–TAGAN 1942.

¹² BERECKZI 1994, VIKÁR 2002.

¹³ VIKÁR 1984.

¹⁴ VIKÁR–BERECKZI 1999.

¹⁵ TORMA 1999.

¹⁶ SOMFAI KARA 2010, 283–293.

¹⁷ SOMFAI KARA 2021; JUHÁSZ 2015, 34–40.

¹⁸ SÁNTHA–SOMFAI KARA 2021.

recitativo énekek (*kuba-jir* 'fakó dal').¹⁹ Ezeket úgynevezett ékesszólók (*sesen*) adták elő.²⁰ A *kuba-jir* szerkezete főként hét szótagos, kettős vagy vegyes rímű. A strófák hossza 4-től 30 sorig terjed. A *kuba-jir* lehetett lírikus (főleg a szülőföld dicsérete), didaktikus (*ajtiš* 'szópárbaj'),²¹ de voltak epikus témájú dalok is. Mára ez a népdaltípus szinte teljesen eltűnt Baskurtföldön.

1996-os népzenei gyűjtőutam során csak egy adatközlőtől tudtam az Urált dicsérő lírikus *kuba-jir* dallamot gyűjteni (Eszme Oszmanova, Ak-Jar), míg az epikus *kuba-jir* teljesen eltűnt.

Az énekesek egykor pengetős hangszerrel (*dombra*) kísérték magukat, mely mára ugyancsak eltűnt, és kiszorította a kúraj-furulya, mely a baskurtok nemzeti hangszerévé vált.

1. kép. A szerző Eszme Oszmanovától *kuba-jirt* gyűjt (Ak-Jar, Baskurtföld, 1996)

Most az epikus *kuba-jir* típusról szólnék pár szót. A baskurt epikus hagyományban megvannak a nomád kipcak etnikumok (*nogaj*, *karakalpak*, *kazak*) körében ismert hőseposzok. Ezek a mongol (tatár) korszak katonai eseményein alapuló történeti mondákat dolgoznak fel.²²

Legismertebb közülük a „Krim vagy Nogaj negyven hőse” epikus ciklus, mely a Dzsocsi Ulusza (1242–1502) 14. század végi – 15. század eleji belháborúinak korszakát dolgozza fel. A mangit nemzetiségű Edige emír vagy beglerbég²³ (1391–1419) lázadását meséli el Toktamis kán (1342–1406) ellen. Később Edige és fia, Nureddin (1412–1419) az Özbek kánsággal álltak szövetségben. Özbek Abulhair kán (1428–1468) halála után mangit mirzák²⁴ hozták létre az önálló Nogaj Hordát (1468–1634).

A baskurtok között a nogaj epikus ciklus töredékes formában maradt fenn (7000 sor). Edige és fia, Nuraddin neve Edükej és Muradim (*Édiwkej minen Muradim*)²⁵ alakban szerepelnek. Edige és Nuraddin eposzának a baskurtok és a szibériai tatárok²⁶ közötti megléte jól mutatja ennek a két etnikumnak a tőlük délre élő nogajokkal való keveredését.

¹⁹ MIRBADALEVA–SZAGITOV–HARISZOV 1977, 511.

²⁰ MIRBADALEVA–SZAGITOV–HARISZOV 1977, 512.

²¹ MIRBADALEVA–SZAGITOV–HARISZOV 1977, 510.

²² REICHL 2007.

²³ A *beglerbég* 'bégek bégje' török méltóságnév, általában a hadsereg fővezérének rangja.

²⁴ A *mirza* az *emir-zade* 'emir fiai' perzsa szó rövidített alakja.

²⁵ ZARIPOV 1999, 45–187.

²⁶ NADIROV 1997. Ezt a variánst Nighmet Häkim gyűjtötte 1919-ben Tara járás (ma Omszk megye) Jalan-köl falvában Sziddik Zejneddinov mesemondótól (tatáruł čičän).

A 16. századi kazak (Kászim kán 1521) és orosz (jajiki kozák 1580) támadások következtében a nogajok jórészt elhagyták az Edil–Jajik (Volga–Urál) folyóközt és a Krími Kánság (1441–1783) területére, valamint a Kubany és Kuma folyó vidékére vándoroltak. A nogajok egyik része a környező etnikumokba olvadt bele (kazak, baskurt, szibériai tatár), míg egy csoportjuk Horezm vidékére vonult, és csatlakozott a vidéket uráló özbek kongrat törzshöz. Belőlük lettek az Aral-vidéki karakalpakok.²⁷

Az Urál hegység déli részén a baskurt–nogaj keveredést az is jól mutatja, hogy a Kazanyi Kánsággal az Orosz Birodalomhoz csatlakozott (1552) baskurt területek közigazgatása a Nogaj *daruga* 'kormányzóság' nevet viselte. A *daruga*-rendszer csak a Pugacsov-féle kozák lázadás leverése (1775) után szűnt meg.²⁸

2. kép. Sölgén barlangja az Edil folyó közelében (Bürjen járás, Baskurtföld, 2019)

Ugyancsak ismertek a Csora-bátorról (baskurtul *Sora*) szóló történetek. Nárík-ulu Csora (1526–1546) a Kazanyi Kánság nogaj-tatár származású (tama nemzetség) vezére volt, de fellázadt a krími származású Szafá Gerej kán (1524–1549) ellen. A nogaj lázadást levertek és a vezéreket kivégezték (1546). Szafá Gerej kán halála után felesége, a nogaj Szüjün-bijke régensként uralkodott kiskorú fiával, Ötemissel (1549–1551), egészen az orosz hódításig.²⁹

A baskurtok bár nyelvileg egységesek, etnikai szempontból komoly különbségeket tapasztalunk egyes alcsoportjaik között. A baskurt nyelv a kazanyi tatár nyelvvel egy olyan kipcak nyelvjárási láncot képvisel, mely Mari- és Csuvasföldről (Volga-vidék) egészen Nyugat-Szibériáig húzódik (Cselebi/Cseljabinszk és Kurgan megyék). Ilyen nyelvjárást beszélnek a szub-etnosként számon tartott tipter és miser csoportok is.³⁰

Fontos azonban megjegyezni, hogy az Uráltól délre élő kazakok a tatárok különféle csoportjait *no-gayli*-nak nevezik, míg az erdei baskurtok elnevezése *észte*.³¹ Az *észte* etnonimből ugyanakkor az orosz *osztják*³² elnevezés alakult ki, mely a Szibériai Kánság (1468–1598) területén élő erdei népekre (hanti, manysi, szölkup és ket) vonatkozott.

²⁷ GOLDEN 1992, 403.

²⁸ BAIN 1911, 636–637.

²⁹ KEFELI 2008, 2.

³⁰ GOLDEN 1992, 398.

³¹ GOLDEN 1992, 398.

³² A hagyományos magyar átírás szerint: osztják.

Nagy valószínűséggel a szőrmekereskedelem útvonalán élő őslakos népek (bolgárok, baskurtok, szi-bériai tatárok) között csak később terjedt el a kipcsak nyelv, mely az egész Dzsocsi Ulusza (Aranyhorda) területén (13–15. század) hivatalos nyelv volt.

A baskurtok erdei és pusztai csoportjai között etnikai és antropológiai szempontból is találunk eltéréseket. A pusztai baskurtok sokat keveredtek a nogajokkal, azok klán-rendszerét is átvették (*kipcsak, tama, kataj, tabın, kanglı, taz*). Életmódjuk sokban hasonlított a nomád nogajokéhoz, főleg nyáron nemzházakban (*térme*) éltek jószágaikkal a legelőkön (*jajlew*). Ugyanakkor az erdei baskurtok (pl. *bürjen, jormati*) az Urál sűrű erdeit lakták, ahol az állattenyésztés mellett erdőgazdálkodással, vadászattal, halászsattal és vadméhek mézének gyűjtésével (*suluksuluk*) is foglalkoztak.

Az Urál bátor története éppen a bürjen nemzetség szállásterületére, a Sölgen-tas vidékére vezet minket. Ez a Dél-Urál hegység középső részén fekszik, az Edil (Ak-Edil vagy Belaja) folyó közelében.³³

3. kép. Eszije Ghejnulla tanítványával részletet ad elő az Urál bátor eposzból (Szibaj, Baskurtföld, 2019)

Sölgen-tas az Edil folyó közelében található barlang (baskurt *memirje*) tizenhatezer éves rajzairól híres. A baskurtok Sölgent Urál bátor gonosz bátyjaként ismerik a „nemzeti” eposzuktól.

Urál és Sölgen története a mítikus korban játszódik, amikor még nem jelent meg Ölüm, a halál szelleme az emberek között. Sölgen azonban enged a gonosz csábításának, ezért rászabadítja az emberekre a halált. Urál ekkor acélkardjával szárnyas lován (*akboz-at*, fakószürke háttal) elindul, hogy legyőzze a halált és megmentse az embereket. Szembeszáll a gonosz démonok (*dijiw* ’dév/démon’ és *Aždaha-jılan* ’sárkány’) uralkodóival, Kátıl és Ezreke sahokkal. Egy próbatétel során megszelídíti a félelmetes Kongur-buga (Barna-bika) lényt,³⁴ majd elveszi feleségül a madarak sahjának, Szamraunak a lányát, Humájt, aki elárulja neki az élet forrásának titkát (*Jän-šěšme*). Végül Sölgen gonoszsága miatt Urál meghal, de belőle keletkezik az Urál hegység, míg a gonosz Sölgent a barlang mélyére, a föld alá száműzik. Urál fiaiból pedig a baskurtok folyói keletkeznek: Jajık, Edil (Etil), Nügüs, Szakmar stb.

A több mint 4000 soros Urál bátor *kuba-jır* eposzt Mohamedsah Burangul (1888–1966) jegyezte le Itkul-aulban (Bajmak járás) két helyi baskurt mesélő (*sesen*) ajkáról 1910-ben (Ghäbit Argınbáj és Hämit

³³ A baskurtok az Ak-Edil/Belaja folyót tekintik az Edil/Etil folyó forrásának, nem az orosz Tver vidékén eredő Volgát.

³⁴ Ebben az epizódban párhuzamokat találunk Arany János Toldi költeményének bika jelenetével.

Almuhammad).³⁵ A szövegnek más változatai nem ismertek a baskurtok körében, de a környező etnoszok folklórjában sem. Csak egy prózai változata létezik 1956-ból.³⁶ Vannak kutatók, akik megkérdőjelezik Burangul szövegének eredetiségét, mert ő szépirodalommal is foglalkozott.³⁷ Nyilván egyes motívumokat felgyűjtött a bürjen mesemondók körében, de saját szépirodalmi tevékenységének nyomai is észlelhetők a szövegben és annak fennmaradt gépelt kéziratában, hasonlóan a finn Kalevalához.

Egy másik érdekes jelenség, hogy a Bajmak vidéki baskurtok körében a helyi népművelők (pl. Szibaj településen Eszije Szultánkızı Ghejnulla) gyakran intuitív módon próbálják feléleszteni az eposzénekülés hagyományát. Egyik fiatal tanítványának a dadogását is tudta ennek segítségével kezelni.³⁸

Ez a „felélesztett” hagyomány fontos részét képezi a baskurt etnikai tudat életben tartásának a többségi orosz területeken. Az Urál bátor része a baskurt nemzetiségi iskolák oktatásának és rajzfilm is készült belőle. Amolyan „nemzeti” eposz lett belőle.

AZ URÁL BÁTOR MITOLÓGIA HÁTTERE

Az Urál bátor mitológiai háttere ugyanakkor teljesen eltér a közép-ázsiai nomád kipcakok történeti eposzaitól és a dél-szibériai törökök (altaj-telengit, hakasz-kirgiz, tuva) mitikus eposzaitól. A közép-ázsiai kipcak eposzok mitológia háttere a nomádok hagyományos spiritualitásán alapszik: iszlám előtti elemek keverednek a népi iszlám és a szufizmus jelenségeivel.³⁹ A dél-szibériai törökök esetében egyértelműen kimutatható a régi török korok (7–11. század) írásos forrásaiból (ótörök rovásfeliratok, régi ujjur irodalom) ismert iszlám előtti mitológiai háttér.⁴⁰ Kögüdej-mergen eposza⁴¹ az ő sámán története, ezért a sámán-folklórban is fontos szerepe van.

A baskurtok esetében a szalak Mezopotámiába, valamint az iszlám előtti iráni és turáni mitológiához vezetnek. Több kutató felhívta a figyelmet az Urál-bátor és a Gilgames eposz, illetve az özönvíz történetének párhuzamaira, de a régi iráni mitológia elemei is egyértelműen kimutathatók a történetben.

A Firdauszi Sáh-náme (10. század) című művből is jól ismert iráni mitológiai lények mind megvannak benne: *Samraw* azaz *Semurgh*, *Humaj*, *dijiw* azaz *dév* 'démon', *Azdaha* 'sárkány'. *Sémurgh* óiráni (aveszta) alakja *Saeno-maraghu* egyfajta sasszerű lény volt, melynek gyakran oroszlán feje és lábai voltak.⁴² *Humáj* ugyanakkor egyértelműen madár alakú és női mitológiai lény.⁴³ A baskurt *jän-šésme* 'életforrás' is iráni párhuzamot mutat.

Szintén iráni párhuzam Urál bátor segítő lova (*ak-boz at*) és kardja (*bolat-kilis*), ahogy a Sáh-náme hősei is lovaik és kardjuk által győznek a sárkányok felett.

A kérdés csak az, vajon mikor kerültek ezek az elemek a baskurt folklórba. Az iráni elemek ugyanis részben közép-perzsa hangtani jegyeket hordoznak. Természetesen a klasszikus perzsa irodalommal együtt (Firdauszi Sáh-náme című műve) ezek a mitológiai lények ismertek voltak az észak-eurázsiai muszlim népek körében is, de amint említettem, az epikus hagyományban és mitológiában sehol sem jelennek meg olyan markánsan, mint a baskurtoknál. Talán az Urál bátor mitikus háttere egy iszlám kor előtti (10. század) iráni–turáni kapcsolat emléke.

³⁵ MIRBADALEVA–SZAGITOV–HARISZOV 1977, 12.

³⁶ SAKUROVA 1998.

³⁷ SZULEJMANOV–AMANBAJEVA 2017, 95–103.

³⁸ Saját gyűjtés 2019-es terepmunkánk során (Sántha Istvánnal közösen).

³⁹ SOMFAI KARA 2018.

⁴⁰ Tengri az ég ura, Kankus madár, Erlik az alvilág ura és más úgynevezett *ada*-démonok (CLAUSON 1981, 40).

⁴¹ SOMFAI KARA 2021.

⁴² MAYRHOFER 1996, 662.

⁴³ MACKANZIE 1971, 44.

4. kép. Szémurgh madár (a Sáh-náme miniatúrája)

Lehetséges, hogy a baskurtok a török népek megjelenése előtt (7. század) már jelen voltak a térségben, és kapcsolatban álltak Turán kelet-iráni nyelvű lakosságával (szarmaták, alánok, kálizok, szogdok, tohárok stb.). Ennek a hatására alakulhatott ki az a mitológiai háttér, mely az Urál bátor eposzciklust áthatja, és teljesen különbözik a környező kipcsak és más dél-szibériai török népek epikus hagyományától, mitológiájától. A baskurt nép etnogenezise és a magyarokkal való etnikus kapcsolata ugyancsak fényt vetet a magyar nép kialakulására és esetleges kelet-iráni (turáni) etnikus kapcsolataira.

Persze számos kérdés még tisztázatlan. Vajon csak az erdei baskurtok körében volt ismert az Urál bátor mítosza vagy a pusztai baskurtok szájhagyományának is része volt? Meg kell említeni, hogy Baskurtföldön egyes kutatók a Dél-Íránban élő *baskardi* etnoszt hozzák kapcsolatba népükkel, amelynek tagjai egy nyugat-iráni nyelvet (larisztáni) beszélnek.

ETNOLÓGIA ÉS ETNOGENEZIS

Etnológiai kutatások bebizonyították, hogy az epikus hagyomány és mitológia gyakran jobb támpontot ad egyes etnoszok (pl. altaj-telengit vagy nogaj) kialakulásának modellezésére, mint a nyelv, a régészet vagy az írott történelem. Az altaj-telengit Kögüdej-mergen eposzban tökéletesen kirajzolódnak az ótörök mitológia legfőbb vonásai. Vagyis az a felvetés, hogy esetükben eltörökösödött szamojéd vagy két csoportokról lenne szó, valószínűtlennek látszik. Diószegi Vilmos egy remek cikkében bizonyította, hogy a Baraba vidéki kipcsak nyelvű szibériai tatárok (*sibirlar*)⁴⁴ körében a hitvilág és a sámánhagyományok

⁴⁴ FORSYTH 1992, 119–123.

5. kép. usztem lovával, Rakhssal legyőzi Aždahát (a Sáh-náme miniatűrása)

dél-szibériai török (altaj-telengit, hakasz) és uráli (hanti-manysi, szamojéd) eredetűek.⁴⁵ A nogajok esetén a történeti eposzok a népcsoport kun eredetét látszanak igazolni,⁴⁶ bár a nép végső kialakulása Toktamis és Timur párviadala (14. század vége) korszakára tehető.

A nyelvészet csak a különböző nyelvek elterjedésére és egymással való érintkezésére adhat támpontot. A belső-ázsiai térségben a prém- és selyemutak mentén ősidők óta léteztek közvetítő nyelvek (pl. *szogd, türk*), és számos kevert etnikai csoport jött létre, ahol a kétnyelvűség is gyakori volt. A prémút mentén (az Uráltól az Altaj hegységig) a kelet-iráni és proto-ugor nyelvek tölthettek be ilyen szerepet, de az etnikai folyamatok jóval bonyolultabb képet mutatnak.

A bolgár és kipcsak-türk nyelvek megjelenésével (5–10. század) a kelet-iráni (szarmata, alán) nyelvek visszaszorultak a térségből, és az ugor nyelvek is csak a hanti és manysi etnoszok körében maradtak fent, de a jelenlegi nyelvi állapotból nem tudunk következtetni a hun kor előtti állapotokra. Nyilván a hunok, bolgárok, türkök, kipcsakok és mongolok megjelenése vezetett ahhoz az állapothoz, hogy mára a türk nyelvek kirgiz és kipcsak ágába tartozó nyelveket találunk a térségben: hakasz, altaj-telengit, szibériai tatár, baskír, kazak.

A Szibériai (Szibir) Kánság (1468–1598), mely a Tobol és az Irtis folyók mentén létezett, magába foglalta a helyi baskír, nogaj és kazak lakosságot, amely keveredett a tőlük északra élő hanti, manysi és déli szölkup őslakossággal. A Szibériai Kánság északkeleti határán a 16. században létezett egy Ala-orda (Tarka Horda)⁴⁷ a Narim folyó mentén, melyet az ottani szölkupok vezettek, és szövetségben álltak a szibériai tatárokkal. Diószegi helyesen állapította meg, hogy a szibériai tatárok egy része épp ennek a keveredésnek az eredményeként jelent meg a tajga és a füves puszta határán.

A régészet kultúrákat vagy régészeti horizontokat tár fel, míg az archeogenetika haplocsoportokat. Nincsenek proto-ugor, proto-iráni, proto-türk horizontok vagy haplocsoportok, mert ezek nyelvészeti fogalmak. Csakis az etnológiai kutatások alapján felállított etnogenetikus modellek segítségével tudjuk felvázolni az Uráltól az Altaj hegységig terjedő nyugat-szibériai térség bonyolult etnikus viszonyait és változásait. Ezeknek az etnogenetikus modelleknek a támogatására lehet felhasználni régészeti, archeogenetikai és nyelvészeti adatokat. Vagyis ezek segédtudományok az etnikus történelem felvázolásában. A vezető szerepet az etnológiának és a történettudománynak kell képviselnie.

⁴⁵ DIÓSZEGI 1978.

⁴⁶ SOMFAI 2022.

⁴⁷ GOLOVNEV 1997, 149–166.

RÉSZLETEK AZ URÁL BÁTOR EPOSZBÓL⁴⁸

I. RÉSZLET

Urál apja, Jänbérđi elfogja Szamrau madárkirály lányát, Humájt, aki elárulja az élet forrása (Jän-šésme) titkát.

530 (Jänbérđi) madarakat elfogott
 Köztük egy hattyú (*ak-kuš*) is volt.
 A lábát megkötözte,
 S a fejét vágni kezdte,
 Apó kést vett kezébe.
 Véres könnyet hullatott
 A hattyú így zokogott:
 – Vidéken barangoltam,
 Nem vagyok földi madár,
 Van nekem saját népem
 540 Nem vagyok hazátlan ám!
 Földön még senki sem élt
 Senki lába nem járta,
 Társát kereste apám,
 De Földön nem találta.
 Többi élőlény között
 Nem lelte meg a párját,
 Égen kereste társát,
 Hold és Nap felé felszállt.

Nekik egykor társuk lett,
 550 S mindkettőt megigézte,
 Minden madarak feje
 Szamrau⁴⁹ apám neve.
 Két gyermekük van nekik,
 Se ők, se a fiaik
 Sosem voltak betegek,
 Maguk és a gyermekek
 Sohasem halnak ők meg.

Ilyen híres az apám!
 560 Király bizony én apám!
 Eressz hát el engemet,
 Én most haza hadd térjek!
 Ha felvágysz és megeszel,
 Megrágsz és aztán lenyelsz

⁴⁸ Eredeti baskurt nyelvből fordította Somfai Kara Dávid. A teljes szöveget lásd alább.

⁴⁹ Szamrau az iráni Szémurgh mítikus madár.

Élelem mégsem leszek (*aş*)
Emészteni nem lehet.

Életforrás (Jän-şěşme) vizével
Anyám mosta testemet.
Mindenki által ismert
570 Fürdő saját fényében
Nap bizony az én anyám
Engedjete el engem!
Úgyis rám talál atyám
És akkor megtámad ám!
Én Szamrau királynak⁵⁰
Humáj⁵¹ lánya vagyok ám!
Fésülöm arany hajam,
A népre fényt árasztok,
Nappal Földre fényt szórok,
580 Éjjel Holdnak fényt adok.
Engem elengedjete,
Földemre visszatérek,
Jän-şěşme forrás helyét
Megmutatom tinektek! –

II. RÉSZLET

Urál elúzi Sölgent és elpusztítja a déveket, de közben maga is meghal. Sölgén a dévekkel a föld alá menekül egy barlangba.

4280 Dévek ezt mind megtudták,
Föld színét is elhagyták.
Urál nem maradt tétlen,
Edil, Jajik és Nügüs,
Meg Szakmar vitézeket,
Sereg élére tettek.
Bolat-kardját ragadta.
Ak-boz felült lovára,
Ijesztő kiáltással,
Ak-boz lován vágatott.
Föld is beleremegett
4290 Víz is vetett hullámot.
Sölgén távához futott:

⁵⁰ Az uralkodó fordítása a *pádisáh* lehetne (és nem az európai 'király'), a baskír eredetiben ennek a perzsa szónak a megfelelője áll.

⁵¹ Az iráni *Humá* egy mitikus madár, mely már az ősi Avesztákban is szerepel. A muszlim korban (Kr. u. 8. századtól) a szúfi költészetben is gyakran szerepel. A modern Özbekisztán állami címerében is egy Humá madár látható.

„Tavát én fölhörpintem,
 Kiszáritom teljesen.
 Embert békén nem hagyó,
 Ott bujkáló dévektől,
 Gonosz Sölgen vitéztől,
 Egész népet megmentem”
 Mondta s a tóból kortyolt,
 Tó vize akkor felforrt.
 4300 Dévek mind megrémültek
 Sölgen gyűlést rendezett.
 Urál tavat elnyelte,
 Hasa dévekkel tele.
 Lassacskán hős Urálnak
 Szaggatták belsőségét.
 Mikor dévvel lett tele,
 A szívét is feltépte.
 Urál tavat kiköpte.
 A kiköpött déveket
 4310 Elfogták a vitézek.
 A lábai megrogytak,
 Tovább ő már nem küzdött,
 Urál vitéz ott eldőlt.
 Sok ember gyűlést tartott:
 „Népünk megmentője volt”
 Egész nép így zokogott.

Nézzünk pár részletet a Sáh-náméból.⁵² Egy ismert részletben Ruzstem apja, Zál a Szémurgh madár fészkébe került, mivel a csodálatos madár elrabolta a gyermeket, hogy fiókáinak vigye táplálékul:

A felhőből surranva, karmot vetett,
 és fölkapta Szémurgh a kisgyermeket
 a forró oromról. S iramlott vele
 az elburzi fiókás fészek fele;
 és átadta – zsákmányt – fiókáinak:
 keserves jajára ne hallgassanak.
 De Isten, ki jót áraszt, irgalmazott,
 a létben e gyermeknek ily léte volt.
 Szelíd szívet Szémurghba Isten vetett,
 s már nem nézi étkül a kisgyermeket.
 Kit életben Isten kíván tartani,
 Silánynak, ha nézik, mit árthat neki?
 A Szémurgh füléhez hatolt égi szó:
 „Te látószemű, boldogan-szárnyaló,
 Te őrizd e tej-kortyolót, mert hiszen,

⁵² A részleteket Devecseri Gábor fordítása alapján közlöm (FIRDAUSZI 1959).

E magból gyümölcs: férfiú-hős leszen,
 A hátából eljön sok nagyhírű hős,
 S világot-bíró, bős-oroszlán-erős.
 E hegycsúcs vidékére hoztam föl őt,
 s te várd és figyeld majd a fényes jövőt.”
 Szémurgh és fiókái nézték a csepp
 fiút, s hogy szeméből a vérkönny eredt.
 Nagyon megszerették a kisgyermeket,
 és ámultak együtt a szép arc felett.

Részlet, amikor Ruztem rátalál a Dév-csesme (forrás) vizére.

„Biz itt víznek is kell közel lennie.
 Az áldást sugárzó Teremtő vele
 a sors vad szeszélyébe így szól bele.”
 A kardját a jobbába markolva hát,
 fel is nyomta roppant erővel magát,
 s követvén a kost, kardosan bandukolt,
 a másik kezében kötőféke volt.
 A kos ment, s nyomában haladt ő: e nap
 azontúl is oly boldog emlék maradt.
 Mert egyszerre forrásra bukkant, hová
 a gyorslábú kos lépkedett. Hát reá
 dicsérő igét így zúdított: „Soha
 ne légyen tehozzád a sors mostoha;
 a pusztán levél s fű viruljon neked,
 a párdúc ne láthassa búvóhelyed!
 S ki téged sebes nyíllal elvesztene,
 a kézive törjön szét s gyors vesszeje;
 az elefánttestű ím életre kél;
 s ha nem vagy te, már síri lepléhez ér.
 Halálát a sárkány-torokban leli,
 vagy széttépik undok csikasz körmei;
 s a bős-szívű ádáz a szétszagotott
 tetemről tanulhatja: Ruztem halott.”
 S hogy áldotta, mondván e szép szózatot,
 S levén a lóról a nyeret legott,
 leöblíti testét a frissen folyó
 patakban: s miként nap, sugárzott a ló.
 A szomját elűzvén, megint vadra megy,
 a tegzét nyilakkal sűrűn rakva meg.
 S egy górra, mint elefánt, bőszen lecsap,
 le is nyúzza, szétvágja majd, mint a nap,
 olyan vad tüzet gyújt, hoz forrásvizet,
 s a zsákmányt meg is főzi jó láng felett.
 S hogy zsákmányát megfőzte, békén evett,

a csotról a húst mind letépvén evett,
 s a forrás vizéhez került és ivott,
 és nagy kedve támadt szunyókálni ott.
 S a harc-szomjú Rakhs lóhoz így szólt: „Ügyelj,
 ne kezdj harcot itt énnekem senkivel;
 ha rád bárki támadna, hozzám szaladj,
 oroszlánra, dévre ne ronts már magad.”
 S ledőlt és pihent, szót se szólt, elhevert,
 míg Rakhs éj feléig szelíden legelt.

Ruszttem legyőzi Azs-Dahát (sárkányt):

S most látván az éjben a sárkányt, erős
 nagy kardját kirántotta tüstént a hős;
 dübörgött, akárcsak tavasz fellege,
 a földet tüzes vágya töltötte be.
 s a sárkányhoz így szólt: „No, mondd csak neved,
 hisz úgysem süt eztán a szép nap neked;
 nem illik sötét testedből lelkedet
 kiszaggatni, míg nem tudom meg neved.”
 S a bőszelekű vad szörny felelt: „Nem kerül
 ki többé, ki eljő, a karmom közül;
 e pusztát sokszáz éve már, hogy lakom,
 e kéklő nagy égbolt az én nagy lakom;
 fejem fölött átszállni sas nem merész,
 s a csillag is fél mind fönt, rám egy se néz.”
 És kérdezte aztán: „Kinek vagy fia?
 Mily anyának kell téged gyászolnia?”
 S a hős így felelt néki: „Ruszttem vagyok,
 az én őseim Zál és Szám bajnokok
 s Narímán; én egymagam bős had vagyok,
 a földön merész Rakhssal így baktatok.
 S mit érek, ha küzdök, te megfejtheted,
 mivel porba gördítem immár fejed.”
 A szörny most felé sújt a karmával, és
 el is vész talán már a bátor vitéz,
 hisz úgy ront a hős elefánttestűre
 a sárkány, hogy immár el is veszti; de
 Rakhs, látván: az izmos kevély szörnyeteg
 a trónszék-adó hőst miként sújtja meg,
 fülét rándította és jött nagy dühbe,
 s a sárkányba éles fogát nyomta be,
 s a bőrét oroszlán gyanánt tépte szét,
 s a bajnok csodálta a mén erejét;
 suhintott, lemetszette karddal fejét
 a szörnynek: patakként ömölt vére szét.

S amint azt a vad szörnyet elnézte ő,
 a vállat, s a tűz-torkot, elrémitő
 Alakját, bizony, hogy csak elszörnyedett
 Még maga a hős is e holt szörny felett.

Ugyancsak megtaláljuk a Dév-i-szafid barlangját az Elburz hegységben (Mazandarán, Észak-Írán), nem messze a Dév-forrástól.

Fehér Dév tanyájához indult, haladt
 a hős Ruzstem, úgy ment, miként tiszta nap.
 S egy barlangra lelt, mely miként mély pokol,
 s nem látszott a dév, éje mélyén, sehol.
 Csak állt, kard kezében, Tahamtan vitéz,
 körül semmi út már, akármerre néz.
 Csak dörzsölte, hadd lássa, hol van, szemét;
 a barlangbejárat felé ingva lép.
 Nos egyszerre meglát egy óriás hegyet,
 mely elnyúlt a barlangi nyílás felett.
 Az orcája kormos; sörény nagy haja,
 a teljes világot betöltvén maga.
 Aludt odva mélyén e csúf szörnyeteg.
 A hős őt ölő karddal nem lepte meg:
 de tigris gyanánt ordított jó nagyot.
 S a rút szörny mihelyt felriadt, támadott.
 Egy nagysúlyú sziklát legott ellökött,
 süvöltő viharként a hősnek szökött.

IRODALOM

- BAIN 1911: Bain, R. N.: Pugachev, Emel'yan Ivanovich. In: *Encyclopædia Britannica*. Vol. 22 (11th ed.) (1911) 636–637.
- BARÁTHOSI BALOGH–TAGAN 1942: Baráthosi Balogh B. – Tagan, G.: *Baskírok, tatárok*. Baráthosi Turáni Könyvei 16. Szatmárnémeti 1942.
- BAUMANN 2017: Baumann, R. F.: Subject Nationalities in the Military Service of Imperial Russia: The Case of the Bashkirs. *Slavic Review* 46, 3:4 (2017) 489–502.
- BERECZKI 1994: Berezki G.: *A Névától az Urálig*. Az Uralisztikai Tanszék kiadványai 4. Szombathely 1994.
- CLAUSON 1981: Clauson, G.: *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford 1981.
- DIÓSZEGI 1978: Diószegi V.: Pre-Islamic shamanism of the Baraba Turks and some ethnogenetic conclusions. In: Diószegi, V. – Hoppál, M. (eds) (1978): *Shamanism in Siberia*. Budapest 1978, 83–167.
- FIRDAUSZÍ 1959: Firdauszi: *Királyok Könyve*. Devecseri Gábor fordítása. Budapest 1959.
- FORSYTH 1992: Forsyth J.: *A History of the Peoples of Siberia. Russia's North Asian Colony 1581–1990*. Cambridge 1992.

- GOLDEN 1992: Golden, P. B.: *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Wiesbaden 1992.
- GOLOVNEV 1997: Golovnev, A. V.: Indigenous Leadership in Northwestern Siberia: Traditional Patterns and Their Contemporary Manifestations. *Arctic Anthropology* 34:1 (1997) 149–166.
- JANGUZIN 2002: Янгузин, Р. З.: *Этнография башкир (история изучения)*. Уфа (2002)
- JUHÁSZ 2015: Juhász K.: Baskíriába exportáljuk a táncház módszert: baskír táncház Magyarországon. *Folkmagazin* 15:2 (2015) 34–40.
- KEFELI 2008: Kefeli, A.: Söyembikä. In: *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*. New York 2008.
- LIGETI 1962: Ligeti L. (ford.): *A mongolok titkos története*. Budapest 1962.
- МАСКАНЗИЕ 1971: Mackenzie, D. N.: *A Concise Pahlavi Dictionary*. London 1971.
- MAYRHOFFER 1996: Mayrhofer, M.: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen II*. Heidelberg 1996.
- MÉSZÁROS 1910: Mészáros Gy.: *Magna Ungaria (A baskir-magyar kérdés)*. Budapest 1910.
- MIRBADALEVA–SZAGITOV–HARISZOV 1977: Мирбадалева, А. С. – Сагитов, М. – Харисов, А.: *Башкирский народный эпос*. Москва 1977.
- NADIROV 1997: Nadirov, I.: *Idegäy. Tatar xalıq dastanı*. Qazan 1997.
- REICHL 2007: Reichl, K.: *Edige: A Karakalpak Heroic Epic as Performed by Jumabay Bazarov*. (FF Communications, 293). Helsinki 2007.
- SAKUROVA 1998: Шакурова, Ш. Р.: *Текстология башкирского эпоса «Урал-батыр»*. (Проблема базового научного текста). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва 1998.
- SÁNTHA–SOMFAI KARA 2021: Sántha I. – Somfai Kara D.: *Northern Turkestan Epic Soundscapes*. Ankara 2021.
- SOMFAI KARA 2010: Somfai Kara D.: A baskurt nép orvoslás néhány fajtája. *Ethnolore* (2010) 283–293.
- SOMFAI KARA 2018: Somfai Kara D.: *Eleven szellemek – Hagyományos kazak és kirgiz spiritualitás*. Budapest 2018.
- SOMFAI KARA 2021: Somfai Kara D.: A fehérlófia mese mitológiai háttere. In: Klima L. – Türk A. (szerk.): *Párhuzamos történetek (interdiszciplináris őstörténeti konferencia)*. Budapest 2021, 229–238.
- SOMFAI KARA 2022: Somfai Kara D.: Kunok emlékezete a nogaj folklórban. In: Hoppál B. – Szabados Gy. (szerk.): *Mítosz és Történelem II. Tanulmányok Hoppál Mihály 80. születésnapjára*. Budapest 2022, 129–142.
- SZULEJMANOV–AMANBAJEVA 2017: Сулейманов, М. А. – Аманбаева, З. С.: Работа М. А. Бурангулова со сказителями и над эпосом «Урал-батыр». *Филология и человек*, № 2, Барнаул 2017, 95–103.
- TAGAN 2005: Таган, Г.: *Этнографические заметки о башкирах и других тюркских народах*. Пер. с венг. Йожефа Тормы. Уфа 2005.
- TORMA 1999: Torma J.: „...A tűznek mondom!” (A baskir népi orvoslás mágikus elemeinek mai rendszere). Budapest 1999.
- VELIDI TOGAN 2003: Velidi Togan, Z.: *Başkurtların Tarihi*. Türksoy yayınları No. 18, Ankara 2003.
- VIKÁR–BERECZKI 1999: Vikár, L. – Bereczki, G.: *Tatar Folksongs*. Budapest 1999.
- VIKÁR 1984: Vikár L.: *Finnugor és török népek zenéje*. Budapest 1984.
- VIKÁR 2002: Vikár L.: *Volgán innen, Volgán túl. Naplójegyzetek a magyar őshaza vidékéről*. Budapest 2002.
- VEJ CSZSEN 1958: Вэй Чжэн: *Хроника государства Суй*. Пекин 1958.
- ZARIPOV 1999: Зарипов, Н.: Идукай и Мурадым. In: *Башкирское народное творчество. Исторический эпос*. Уфа. 1999, 45–187.

BASKURT (BASHKIR) EPIC TRADITION (*KUBA-JIR*)

Epic tradition is an important part of the Baškurt (Bashkir) oral tradition. There are two types of this epic tradition: the Nogai cycle and the Ural batyr cycle. The Nogai epic tradition clearly proves a partly Kuman-Kipchaks origin of the Bashkirs, whose language they speak today. These are historical epic stories from the formation of the Nogai Horde (14-15th centuries) and their fight for independence (16th century). But the mythological background of the Ural batyr epic cycle is completely different from that of other Turkic peoples. In contrast to the historical epics common among the Kipchak peoples (Kazakhs, Karakalpaks, Nogai, Uzbeks), the Ural batyr epic has a mythical theme. While the mythological background of the similarly mythical epics of the South Siberian Turks (Tuva, Khakas, Altai-Telengit) leads us to the world of Old Turkic mythology, the Ural batyr epic has parallels with the pre-Islamic Iranian mythology (Shah-name). Can we assume the ethnic origin of the Bashkirs based on the analysis of this epic tradition and its mythological background? How is the possible Proto-Iranian origin of the Bashkirs related to the formation of Hungarians?

URÁL BÁTOR HŐSEPOSZ (*KUBA-YIR*)

Ghäbit Arginbáj (1856–1921) és Hämit Almuhammad (1861–1923) furulyások (*kuwrajsi*) által tollba mondva [10] 1910-ben Orenburg (Irinbor) kormányzóság Itkul járásában (ma Baskurtföld, Bajmak járás) Lejegyezte Muhammadsáh Borankul (1888–1966).

I. RÉSZ

Réges-régen, régebben
 El nem érték emberek,
 Lábaikkal nem járták,
 Arrafele szárazföld
 Létezését nem tudták.
 Körbe tenger övezte,
 20 Volt bizony ott egy vidék
 Ott [élt] bizony réges-rég
 Öreg Jänbérdi* nevű,
 Asszony Jänbijke* nevű.
 Bárhová is mentek ők,
 Az útjuk szerencsés volt.
 Öreg és öregasszony
 Hogy honnan is származtak
 Szüleik, szülőföldjük
 Messzeségben hol maradt,
 30 Maguk is elfeledték.
 Ketten azon a földön
 Kezdték élni elsőként.
 Lassacskán kettejüknek
 Két fiuk is született
 Sölgen volt a nagyobbik,
 Urál volt a kisebbik.
 Nem láttak ők idegent,
 Így éltek ők négyesben.
 40 Nem gyűjtöttek ők vagyont
 Evőeszközük sem volt.
 Nem főztek bográcsban húst
 Nem így táplálkoztak ott.
 Sosem voltak betegek.
 Nem tudták ki az Halál (*Ölüm*)*
 Mindenki más számára,
 Maguk voltak a halál.
 Vadászni lóra nem ültek
 Íjat kézbe sem vettek.

50 Hátasállat oroszlán,
 Halaik csukák (*sortan*) voltak
 Sólomot madárra küldtek
 Piócióval vért szívtak.
 Ilyeténképpen éltek
 Réges-rég történhetett
 Jänbérdi úgy rendelte
 Lassacskán arrafele
 Létre jött ez a szokás:
 Ha ragadozót (*jurkis*) megfogtak
 60 És az egy hím állat volt
 A házaspár kettesben
 Az öreg és az asszony
 Fejét vágták s megették.
 Sölgennek és Urálnak,
 Kutjának, oroszlánnak,
 Sólomnak és csukának,
 Többi részét meghagyták.
 Ha ragadozót megfogtak,
 70 És az nőstény állat volt
 A házaspár mindketten
 A szívét választották.
 Ha növényevőt fogtak,
 Fekete piócióknak
 Vérért szívni ők hagyták,
 A vért maguk megitták.
 Míg gyerekek felnőnek
 S maguk fognak állatot
 Fej s szív fogyasztásától
 80 És a vér ivásától
 Fiaikat tiltották.
 Helytelen, tanították.
 Teltek napok, hónapok
 Gyermek cseperedtek,
 Sölgen tizenkettő lett,

Urál pedig tíz éves.
 Oroszlánra felülni
 És vadászni sólyommal
 Szerettek volna ők már.

90 Két fiának Jänbérđi
 Így magyarázott akkor:
 – Mindketten fiunk vagytok
 Szemünk fénye ti vagytok
 Nem nőtt még vasfogatok
 Nem erős még csontotok
 Kézbe buzogányt (*sokmar*) venni,
 Madárra sólymot vetni,
 Oroszlánt is megülni,
 Még nem jött el az idő!

100 Mit adok, azt egyétek
 Mit mondok, megtegyétek!
 Háta állat kell nektek
 Inkább szarvast üljetek,
 Seregélyek rajára
 Csupán vércsét (*jagılbaı*) küldjete!k!
 Játék közben szomjaztok
 Tiszta vizet igyatok
 Kagylóba beletöltött
 110 Vérből sose igyatok! –
 Mondta ő nekik ismét,
 Szokást így tanította
 Vad véretől gyermekit
 Újra csak eltiltotta.

Egy szép napon azután
 Öreg és öregasszony
 Mikor vadászni elment
 Sölgen és Urál ketten
 A szálláson maradtak.
 120 Midőn szülők elmentek,
 Sok időt eltöltöttek.
 A két fiú beszélgetett
 Ételről értekeztek.
 Sölgen egyre töprengett
 Apja a vérivástól
 Bár szigorún tiltotta
 – Meg ne kóstold! – így óvta.
 Sölgen Urált gyözködté,
 Így szólt akkor ökelme:

130 – Állatokat vadászni
 Ha nem volna érdekes,

Szomjasan a vért inni,
 Ha nem volna ízletes,
 Szüleink álmatlanul,
 Napokon át bolyongva
 Lábat s kezet fárasztva
 És minket otthon hagyva
 Nem mennének vadászni.
 140 Urál öcsém, hát gyere!
 Seregély húsból együnk
 Abból is egy keveset!
 Egy csepp vért is megigyunk
 Lássuk, milyen vér íze! –

[Urál] – Atyám szavát betartom
 Én a vérből nem iszom
 Amíg legény nem leszek,
 És szokást nem ismerem,
 Országunk be nem jártam,
 150 S meg nem bizonyosodom,
 Hogy nincs Halál világon,
 Sólyommal a kezemben,
 Állatra nem vadászok.
 Pióca szívta vérét
 Seregélynek nem iszom! –
 [Sölgen] – Embert legyőző Halál
 Ide soha el nem ér,
 Miránk sohasem talál!
 Atyám nekünk megmondta:
 160 – Állatnak halál vagyunk –
 Azt beszélte el nekünk.
 Te vajon mitől rémülsz?
 Vér ivástól mért félünk? –

Urál szólt: – Gyorsaságban
 Erőben és nagyságban
 Tűrésben s éberségben
 Akár érzékenységben
 Nappal s éjjel álmában
 170 Oroszlán, párduc, szarvas
 Medve és a többi vad
 Vajon nálunk rosszabbak?
 Ha kőbe veri lábát,
 Vagy fücsomóba botlik.
 Vad bizony el nem esik,

Sosem fog lesántulni.
 Nyáron le nem vetkezik
 Télen nem ölt kabátot.
 Ha megtámad állatot
 Buzogány sem kell neki!
 180 Mi oroszlánra ülünk
 Madarak ellen sólymot
 Halakra csukát vetünk.
 Vadakra kutyát küldünk
 Sólyom, kutya, oroszlán
 És csuka, tőlük függünk
 Ha vadászni elmegyünk
 Fog és köröm fegyverük
 Elérik, mit akarnak,
 A csuklójuk nem fárad,
 190 Nem retten meg a szívük.
 Élnek ilyen párducok
 Tigrisek s oroszlánok
 De bármilyen merészek,
 Hiába rémisztenek (*kutun al-*).
 Ha lábuk összekötjük

S kést tartunk a nyakukhoz
 Könnybe lábad két szemük
 És hevesen ver szívük.
 200 Mi atyánk mesélt róla,
 De sohasem láttuk őt
 Még nem járt a földünkön.
 A gaz Halál az ember
 Azt hiszik az állatok.
 Csuka a csabak* hálnak
 A görény (*küzän*) az ürgének
 Vörös róka a nyúlnek.
 Ha sorra vesszük mindet
 Az erős erőtlennek
 210 Az jelenti a Halált!
 Haláltól megriadva
 Vízbe merülő halat,
 Sziklákon csivitelő
 Félve szálló madarat
 Ragadozó elkapja.
 Kitépve eszi szívét
 A sok-sok erőtlennek
 Vadászatát élvezzük
 Mi leggonoszabb köztük
 220 Ilyen szokást követünk.

Földön mi halált osztunk.
 E vidéken mi négyen
 Gonosz Halál mi vagyunk!

„Legádázabb Halál az
 Ki az élt pusztítja”
 Miránk ők így gondolnak,
 És Halálnak tartanak.
 Egyszer majd velünk szemben,
 230 Buzogány körmeikkel,
 Vadászsólyom szívükkel,
 Ha ők mind egybegyűlnek,
 És mind együtt támadnak,
 Vadul miránk rohannak.
 Kiról apám mesélt már,
 De sohasem láttuk őt,
 Szemünk előtt a Halál,
 Bizony megjelenik ám.

A szavait hallgatva
 240 Elgondolkodott Sölgen.
 Mégis saját igazát,
 Nem hagyta semmiképpen.
 A kagylóból egy kevés
 Vért kiszívva megivott.
 Apjának nem mondja el
 Urálban ő megbízott.

Sok állatra vadászva
 Szüleik visszatértek.
 Szokásuk szerint együtt
 250 Négyen körbe leültek.
 A vadakat felvágják
 És vígan falatozták.

Beszélgetésük közben
 Evéskor egy gondolat
 Most felötlött Uráknak:

– Atyám, itt ez az állat
 Tőled hiába szaladt.
 Lélek vesztve, ha futott,
 Nem menekült, elfogtad,
 260 Nyakába késed szúrtad.
 Minket is így valaki
 Kutatva nem talál-e?

Mibelénk kést nem szúr-e? –
 [Jänbérđi] – Minden lény egyszer meghal,
 Nekik halál mi vagyunk
 Bárhová is szaladnak,
 Sziklaszirtre felmásznak,
 Mi őket megtaláljuk,
 270 Torkuk késsel elvágjuk.
 Embert fogva megeví,
 Torkát késsel elvágó,
 Lény itt még nem született.
 Minket elkapva nyúzó
 Halál el nem érkezett.
 De régi szállásunkon
 Atyáink lakóhelyén,
 A Halál is ott lakott.
 Legtöbben fiatalon,
 280 Meghaltak ott egykoron.
 Miután eljött egy Dév,⁵³
 Sok embert elpusztított,
 A Dév őket felfalta;
 Földet víz elárasztott (*tofán*)*
 Szárazföld nem maradt ott.
 Emberek menekültek,
 Ők mind a vízbe vesztek.
 Halál egyedül maradt,
 Semmi dolga nem akadt.
 290 Hogy két ember elfutott
 Arra ő nem is gondolt.
 Anyáttal eljöttünk
 Nem látta, hogy elszöktünk.
 Itt nem éltek emberek
 Elöttünk senki sem járt.
 Ezért Halál e helyen
 Keresve sem talált ránk.
 Mikor mi ide jöttünk,
 300 Állat is csak kevés volt,
 A föld sem száradt még meg,
 Sok kis tó és mocsár volt.
 [Urál] – Atyám, Halált keresve,
 Vajon megtaláljuk-e?
 És ha akkor megfogjuk
 Vele végezhetünk-e?
 [Jänbérđi] – Halál ádá az ellenség

Szem nem látja a képét,
 Fel nem fogja az elme,
 310 Hát ilyen lény ökelme.
 Van ellene megoldás,
 Dév király országában,
 Mondják, van egy szent forrás.
 Vizét issza valaki,
 Sohasem fog meghalni,
 Halál nem fogja győzni.

A Halálról így beszélt, majd evés után, odahozták a kagylókat, hogy vért igyanak. Jänbérđi öreg látta, hogy a kagylók nem voltak tele, és kérdőre vonta fiait, hogy melyikük ivott belőle. 320 Sölgen azt hazudta, hogy senki sem ivott belőle. Jänbérđi öreg elővette madármeggy⁵⁴ botját, és fiait felváltva jól meg akarta verni. Urál sajnálta bátyját, és makacsul hallgatott, de Sölgen nem bírta a verést, és bevallotta vétékét. Mikor Jänbérđi megint elkezdte verni, Urál megfogta apja karját, és így szólt:

– Édesapám, megkérlek,
 A botra a kezében
 Vessed most a szemedet!
 Egykor volt egy üde ág,
 330 De kérgét lehántották.
 Két végénél elvágta.
 Meghajlítod, eltörök,
 Száraz bottá változik.
 Hogy levágtad, azelőtt
 Az erdőben vígan nőtt,
 A szellő hajlította,
 Levelét lobogtatta,
 Egykoron volt élő fa.
 A méhek és madarak
 340 Felváltva rá leszálltak.
 Mint nekünk, gyerekeknek
 Vidám, szép volt alakja.
 Madarak fán daloltak
 Fészket rakva ott laktak
 Kiválasztva az ágát,
 Remek fa lehetett ám!

⁵³ A *dév* az iráni mitológiában nagytestű démon.

⁵⁴ Kipcsak *soyıl*, baskurt *huyıl* – zelnice vagy zselnicemeggy (*Prunus padus*).

Mint a csecsszopó egykor
Gyökereit befúrta,
Föld nedvességét szívta.
350 A gyökerét kihúztad
Ágait lehántottad,
Egy bunkóvá faragtd.
A madárra sólyomként
És a halra csukaként
Vért szívó piócaként
Vadra törő kopóként
Lett bizony a fegyvered!

Homlokod sokat izzadt,
Sok évet megéltél már.
360 A földön őt nem lelted
Sosem láttad az arcát.
A szíved sem érezte
Még azt a gonosz Halált.
Ha megütöd fiad most
A saját szállásodon,
A gyermeked fejére
Mint erős a gyengére
Atya a gyermekére
370 Halál eljövételét
Készítéd most elő te?

Ha most bátyám megölöd,
Holnap engem is megölsz.
Ha fiaid meghalnak,
És te egyedül maradsz,
Miután megöregedsz
Meggörnyedsz majd és megtörsz,
Oroszlánt meg nem üled.
Vadászni nem tudsz vele,
380 Sólomot nem tudsz reptetni
S nem tudod majd etetni.
Oroszlánod és kutyád,
A sólymod és piócád,
Mind éhesen néznek rád.
Szemük majd vérben forog
Éhtől bőgő oroszlán
Meggötözve üvölt rád.
Haragtól rángatózik.
A derekad meghajlik
390 Téged pedig széttépnek
Megtámadnak egy napon

Halál nevű ádázzal
A saját szállásodon
Atyám, te találkozol! –

*E szavakat hallván az öreg Jänbérdi abbahagyta
Sölgen botozását.
– A Halál észrevétlenül szokott jönni. Tán a Halál
már itt is van, most elpusztít minket. De talán a
Halált már látta valaki, összehívom az állatokat
és madarakat, és megkérdezem – gondolta Urál
és hívatta őket.*

400 Tanácskozni eljöttek,
Urál szólt mindegyikhez:
– Az ádáz vad Halálnak
Külsejét megismerjük!
„Az erős gyengét eszi”
Ezt a szokást feledjük.
Mivelünk együtt élő
Állatok a társaink (*nöger*)*
Vért és húst ők nem esznek.
Senki könnye nem hullik,
410 Ők csak gyökéren élnek,
Vagy füveket legelnek,
Imígyen éldegélnek.
Ragadozók zsákmánya,
Felnevelt ivadékok,
Mindannyian tudjátok.

A Halált jól ismerők,
A vérszívók, húsevők
Egyik sem a barátunk.
420 Gyilkosságot (*jurtkislik*) szüntessük
Magára maradt Halált
Felkutatva megöljük! –
Szólotta e szavakat
Ragadozók és Sölgen
Vele szembe fordultak,
Mindenfélüket mondtak.

De a holló így szólott
Akkor őhozzájuk ott:
430 – A Halált megtalálni
Egyáltalán nem félek.
De elfogni őt nektek
Én sosem lennék képes.

Öreg fejjel e tette
 Én hajlandó nem leszek.
 És még azt hozzáteszem
 Az erős erőtlentre
 Ha sohasem vadászna,
 Ki anyától született
 440 E világon nem halna.
 Földnek fái s füvei
 Az ősi törvény szerint
 Mikor eljön ideje
 S őszi dér megjelenik
 Mégsem sárgulna zöldje.
 Abból nekünk mi hasznunk?
 A nyúl és más rágcsgáló
 Évben többször kölykezik.
 Éjjel és nappal folyvást
 450 Ha mindet lelegetik
 Többi állat bolyongva
 Nem talál enni semmit.
 Nagy rajokba verődve
 Ludak, kacsák és hattyúk
 Ha azok csak fürdőznek
 Beborítva vizeket,
 Értelmetlen életek.
 Hiába mos partot víz
 És a folyó megtelik,
 460 Ha szokássá ez válik.

Madarak lepik földet.
 Lubickolnak, fürdenek
 És nyugalmat nem lelnek.
 Források sem fakadnak
 Földön a víz kiapad
 Akkor mégis mit teszünk?
 Ételt mi hol keresünk?
 Vízet majd honnan iszunk?
 470 Vakmerően harcoltam,
 Bizony nagyon küzdöttem,
 Éheztem, megszorultam.
 És sokat is szenvedtem
 Vért és húst nem ízleltem.
 Dögök szeme fehérjét
 Vájom három naponként
 Világban, hogy megéljek.
 Halált felkutatni most
 Szavamat nem adhatom! –

480 [Szarka] – Aki a Halált féli
 Kezdjen csak menekülni,
 Ha akar szaporodni
 Oltalmat fog keresni! –
 Szarkának e szavait
 A tigris és párduc is
 Farkas, borz és oroszlán,
 Ragadozó madarak,
 Rabló csukák és halak,
 Helyeselték a vadak.
 490 A fű evő állatok.
 Daru, kacsák s vadludak.
 Tűzok, foglyok és fajok (*sil, kur*)

Kik fiókát neveltek
 Fiókáik felnőnek
 Míg maguktól repülnek
 És eljön nyári idő
 Sűrű erdőt keresnek
 Nyugodtan szaporodni
 500 Csupán akartak ezek.
 Vadjuhok (*kuralaj*) és szarvasok,
 Vörösarna vadnyulak,
 Lábaikban ők bízva,
 Még egy szót sem szólottak.
 Pacsirta, cinke (*majsıl*), veréb
 Csóka, varjú, seregély
 Megeesznek mindenfélét.
 Most akartak szólni.
 Kakukk szólt – Nincsen fészke
 510 Fiókámat nem féltem.
 Kicsinyekre gondolok
 Ivadékért aggódók
 Bármit kérnek, helyeslem! –
 Ezt mondta a többinek.
 Mindenki másképp szólott
 Más módon gondolkodott,
 Egységre nem jutottak
 Döntő szót nem mondtak
 Csak sokat vitatkoztak.
 520 Öreg ekkor megrettent
 Egyedül vadászni ő
 Akkor már nem nagyon mert.
 Egy szép napon négyesben
 Ők vadászni elmentek.

Sok vidéken átkeltek,
 Sok vadat elejtettek
 S vígan haza is tértek.
 530 [Jänbérði] madarakat elfogott
 Köztük egy hattyú (*akkuš*) is volt.
 A lábát megkötözte,
 S a fejét vágni kezdte,
 Apó kést vett kezébe.
 Véres könnyet hullatott
 A hattyú így zokogott:
 – Vidéken barangoltam,
 Nem vagyok földi madár,
 Van nekem saját népem
 540 Nem vagyok hazátlan ám!
 Földön még senki sem élt
 Senki lába nem járta,
 Társát kereste apám,
 De Földön nem találta.
 Többi élőlény között
 Nem lelte meg a párját,
 Égen kereste társát,
 Hold és Nap felé felszállt.

Nekik egykor társuk lett,
 550 S mindkettőt megigézte,
 Minden madarak feje
 Szamrau⁵⁵ apám neve.
 Két gyermekük van nekik,
 Se ők, se a fiaik
 Sosem voltak betegek,
 Maguk és a gyermekek
 Sohasem halnak ők meg.

Ilyen híres az apám!
 560 Király bizony én apám!
 Eressz hát el engemet,
 Én most haza hadd térjek!
 Ha felvágysz és megeszel,
 Megrágsz és aztán lenyelsz
 Élelem (*aš*) mégsem leszek
 Emészteni nem lehet.

Életforrás (*Jän-šésme*) vizével
 Anyám mosta testemet.
 Mindenki által ismert
 570 Fürdő saját fényében
 Nap bizony az én anyám
 Engedjete el engem!
 Úgyis rám talál atyám
 És akkor ő megtámad!
 Én Szamrau királynak⁵⁶
 Humáj⁵⁷ leánya vagyok!
 Fésülöm arany hajam,
 A népre fényt árasztok,
 Nappal Földre fényt szórok,
 580 Éjjel Holdnak fényt adok.
 Engem elengedjete,
 Földemre visszatérek,
 Jän-sésme forrás helyét
 Megmutatom tinektek! –

E szavakat hallva Jänbérði apó és Jänbijke anyó a fiaitól tanácsot kért. Sölgen a Humáj madarat meg akarta enni, Urál eleresztette volna, így veszekedtek. Urál a madarat nem adta Sölgennek, elvette és odébb vitte:

– Ne búsulj, megettetek, és aztán visszaviszlek a szüleidhez – mondta és szülei mellé ült. Épp evéshez láttak.

Mikor a madár az épen maradt szárnyát meglendítette, három szárnytolla leesett. Ezeket a sebésült szárnya vérével befestette, és a földre dobta. Ekkor három madár szállt oda és a lányt elragadták. Jänbérði apóék búslakodtak, hogy nem tudták meg tőle a Jän-sésme forráshoz vezető utat.

Az öreg akkor Sölgennek és Urálnak azt parancsolta, hogy induljanak arra, amerre a madarak szálltak, kövessék őket, találják meg a Jän-sésme forrását, ha az úton találkoznak a Halállal, vágják le a fejét, majd térjenek haza. Két fiát két oroszlánra ültetve indította útnak.

⁵⁵ Szamrau az iráni Szémurgh mítikus madár.

⁵⁶ A király (*pádisáh*) perzsa szónak a baskurt megfelelője van a szövegben.

⁵⁷ Iráni Humáj egy mítikus madár, mely már az ősi Avesztákban is szerepel. A muszlim korban (Kr. u. 8. századtól) a szúfi költészetben is gyakran megjelenik. A modern Özbekisztán állami címerében is egy Humáj madár látható.

II. RÉSZ

Ketten Sölgen és Urál
 600 Éjjel és nappal folyvást
 Folyókon s hegyen kelt át
 Sűrű erdőn vágattak,
 Csak előre haladtak.
 Így haladva egyszer csak
 A partján egy folyónak
 Tövében egy nagy fának
 Nagy bottal a kezében
 Fehérszakállú öreg,
 610 Hozzá végre elértek,
 Akkor neki köszöntek.
 Öreg pedig fogadta
 Az ő köszönésüket:
 – Hát ti honnan jöttetek? –
 Az apó megkérdezte.
 Akkor a szándékukat
 Az öregnek elmondták.
 Az apó gondolkodva
 Simogatta szakállát.
 620 Szemét rájuk vetette,
 És két utat mutatott
 Nekik akkor így szólott:

– Két út áll előttetek.
 Jobbra, ha ti kitértetek.
 Egész éjjel vidámság,
 Nincsen ott szomorúság.
 Nem láttok nehézséget
 Vidámságban majd éltek.
 630 Farkas és juh a réten
 Róka, tyúk az erdőben
 Együtt barátként élnek.
 Szamrau alattvalói,
 Vért és húst ők nem esznek
 Halálnak nem engednek,
 Ilyen országban élnek.
 A jóságért jósággal
 Szokás szerint fizetnek.

Ha balra elindultok
 640 Éjjel sírás és rívás,

Gonoszságáról híres
 A királya e földnek.
 A népe sokat szenved.
 Hullatnak véres könnyet
 Kátıl (Gyilkos)⁵⁸ királyuk.
 Áll a csontváz hegyekben,
 A föld tocsog a vérben! –

Öregtől ezt hallották
 Utak titkát megtudták.
 650 Urál és Sölgen ketten
 Ottan ők sorsot húztak. (*şıbaga tut-*)
 Utat így választottak.
 Egymás közt társalogtak:
 – Urál most balra menjen,
 És jobbra pedig Sölgen.

De a kijelölt (*şıbaga*) útja
 Sölgennek bíz nem tetszett:
 – Nálad idősebb vagyok,
 660 Én megyek balra – szólott.
 Akart ő menni balra,
 És védte az igazát.
 Urál ráállt a jobbra
 Sölgen elindult balra.

Midőn Urál jobbra ment,
 Hosszú utat ő megtett.
 Sok-sok folyón is átkelt,
 Áthágta a hegyeket.
 Így haladva egy hegynek
 670 Ért akkor a széléhez.
 Mint kit megtépett farkas
 Ruhája véres cafat
 A háta tiszta vágás
 A tarkója zúzódás.
 Mint egy turkáló tyúknak
 Keze lába csupa seb
 Földet s gyökeret evett
 Szája befeketedett.
 Mint őszi deres füvek
 680 Megsárgult az orcája.
 Mint a hánecsolt fa ága
 Lábikrái sorvadtak

⁵⁸ A Kátıl (arab) 'gyilkos'-t jelent.

Mint töredezett faág
 Ízei dudorodtak,
 Ilyen anyót talált ott.
 A teste napbarnított
 Hátán haja leomló
 Mint faragott faszobor.

690 Lábikrája s csuklója
 Egy karvalyhoz hasonló,
 Dús keble is duzzadó.
 Nádon át is csillogó
 Szeme tóhoz hasonló.
 Mint mézelő méhecske
 Karcsú és szép dereka,
 Szégyenlősen, félősen
 Anyóka szép leánya
 Mellette áll közvetlen.
 700 Az anyókat és lányát
 Urál bátor meglátta.
 Urál most közelebb ment:
 – Ne féljetek – nyugtatta.
 Jöttem messzi vidékről,
 Saját szülőföldről.
 Egykoron ifjú voltam,
 Sok országon átvágtam
 Én senkinek sem ártok
 Vérért sosem ontom.
 710 Halál nevű gonosz lényt
 Meggyilkolni akarom.
 Gyertek hozzám közelebb
 Nép sorsát meséljétek! –
 Mondta, ők mosolyogtak,
 Helyükről most fölálltak.
 Kócos haját nénike
 Füle mögé simítja.
 Felkel most a helyéről,
 Szemeit tágra nyitja.
 720 Megszólalt az Anyóka
 E szavakat mondotta:
 – Szülőfölded messzi nép,
 Nemes szándékkal jöttél.
 Ó, ha tudnád, te legény,
 Ha a mi földünkre érsz,
 Kátill király tetteit,
 Meglátod gázságait!

Nyavalyát nem ismernek,
 730 Halál őket nem éri.
 Férfit és fehérnépet,
 Fiatalt és öreget.
 Kezük-lábuk megkötve
 Választanak szépeket.
 Egybegyűjtik évente,
 A kastélyban küldenek
 Királylány legényt választ
 Király pedig szüzeket.
 Aztán a többieket
 740 Elöljárónak (*ak-szakai*) adják,
 Maguknak kiválasztják.
 Maradékot adázul
 Véres könnyük feledve
 Bizony épen és élve
 Lányokat tóba dobják,
 Férfit tűzbe hajítják.
 Atyjáért, önmagáért
 Ak-szakai hírnevéért
 Napján születésének
 750 Évente az Istennek
 Áldozatot végeznek.
 Én is tíz gyermekemet
 Hoztam átkos világra,
 Kiválasztottak négyet,
 Ötöt vízbe vetettek.
 Férjem szíve megszakadt
 Kilenc gyermeket vesztett.
 Ezt látva nem bírta már
 760 Nem tudta, hogy mit tegyen
 Keservében odament.
 Gyermekreit siratva,
 Támadt előljáróra.
 A napon szegény férjem,
 Ó, jaj, azt látta szemem,
 Élve halt meg a földben.

Legkisebb (*kénje*) lányom maradt
 Elöljáró jött oda,
 Elvenni őt akarta.
 770 Menteni gyermekemet
 Erdőbe menekültem.
 Mint én, gyermekes anya,
 S bujdosó férfi sok van.
 Keservesen mind sírnak,

Az erdőben bujkálnak.
Te áldott vagy, ó legény, (*ézgi*)
Jó szándékkal eljöttél.
Nem menj tovább, térj haza!
Véres helyre érkeztél,
780 Egy gonosz földre jöttél! –

[Urál:] – Folyókon át, hegyen át
Évekig én utaztam,
Hosszú utat bejártam,
Elrejtőzött Halálra,
Talán itt rátaláltam.
Jöttem, hogy fejét vágjam.
Láthatatlan Halálnak,
Ember vérét ontani,
Nem fogom megengedi.

790 Míg céloom el nem érem,
Halált el nem tüntetem,
Ne legyen Urál nevem! –
E szavakat szólotta:
– Üdv neked! – búcsút mondta.
Föülült oroszlánjára,
És Kátil szállására (*jurit*)
Urál útját folytatta.

És pár nap elteltével
800 Elérkezett egy helyre.
Mint kiket szült egy anya
Mind egyforma „ruhában”
Mindegyikük meztelen.
Sokféle nép gyűlt össze,
Mind ott felsorakoztak.
Nőket és férfiakat,
Sorba felállítottak,
Elöljárók (*ak-szakal*) tuszkoltak.
A sorból kilógókat
810 Ostorral megcsapkodták.
Szótlanul ők vonultak.
Hang se jött ki torkukon
Urál akkor odament
Szemügyre véve őket.
Az sokaságtól odébb.
Onnan vagy tizenöt lépés
Szemük könnybe lábadva
Szívük majd meg szakadva

Remegő gyermekeikkel
820 Beszélgettek jelekkel.
Szomorkodva, zokogva
Álltak az ő szüleik.
Urál odament akkor
Helyzetük tudakolta,
Kívánságát elmondta.

Urálnak minden szavát
Figyelmesen hallgatták
Köztük egy öregember
830 Így szólott akkor hozzá:
– Legény, a te alakod,
Tekinteted megkapó!
Oroszlán hátán jöttél
Messzi földről érkeztél.
Van nekünk egy királyunk,
Vénjei [*ak-szakal*] törvénykeznek (*töre*)
És a király népének
Sokféle nemzetsége (*irıw*).
A pasa születésnapján
840 Szülei emlékére
Kútért, ahol megmosták,
Gyermekként azt a pasát
Áldozatot mutat be (*kurban*).
A pasának zászlaján,
Ülnek holló madarak.
És ezen madarakat,
Minden évfordulóján,
Ajándékozta aznap.
Ott van, legény, csak nézzed,
850 Madarakat ismered.
Zászlóra ideszálltak,
Tudták, hogy ételt kapnak.
Kútba vetik lányokat,
S miután ott meghalnak
Veszik kútból azokat.
A hollóknak hajtják
Azok őket felfalják.
Megkötözött legények,
860 Sok nemzetségből jöttek.

Pasa lánya évente,
Rögtön kiválaszt egyet.
Többi közt király választ
Palotába szolgálakat,

És akik megmaradnak
 Az istennek [Hudáj] áldozat. –
 Be sem fejezte szavát,
 El sem sírta bánatát,
 Megjelent arany trónján,
 870 A pasa leánya már.
 Négy oldalról négy szolgálta
 A trónját felemelte.
 És közvetlen mögötte,
 Egy *ak-szakal* követte.
 És utána szép sorban
 A többiek vonultak
 Odaérve szólottak:
 – Mind vigyázban álljatok!
 Jön a király lánya most,
 880 Ragyogjon az arcotok!
 Mondta akkor valaki,
 S kik a sorból kilógtak,
 Ostorral odacsaptak.
 A pasa leánya most
 A térre már eljutott.
 Urál szépen sorban állt,
 Többiekkel együtt várt.
 Pasa lánya körbe járt,
 890 Hogy egy legényt válasszon.
 De köztük neki tetsző,
 Egy legényre sem lelt ő.
 Odaért a széléhez,
 Urálhoz közeledett.
 Megállt azon a helyen,
 Szemét Urálra vetve,
 Almát kezébe fogott,
 Urálnak almát adott,
 Pasa leánya legott.
 900 Nem fecsegett ő sokat
 Csak hogy vigyék el Urált
 Ak-szakalnak jelt adott.
 Lány a trónra visszatért,
 A szolgálak felemelték,
 Palotába elvitték.
 – Királylánynak megtetszett
 Ő most királyi vő (*kijew*) lett! –
 Hangosan kiáltották.
 910 *Ak-szakal* előljárók
 A népet félre tolták.
 – Jer palotába, legény

Pasa lánya vár – mondták,
 Urállal ezt tudatták.
 Egyik *ak-szakal* most már
 Vezette őt az útján:
 – Vejünk lettél – mondotta,
 És hátát megcsókolta.

920 De Urál nem engedett
 Ővele ellenkezett.
 Palotába nem megyek:
 – A szokást (*jula*) nem ismerem
 Bármi is lesz, hadd legyen.
 Végén tán felkeresem
 És a lányt én meglelem! –
 Hozzájuk Urál szólott,
Ak-szakalok parancsa
 Vissza lett utasítva.
 930 *Ak-szakalok* duzzogtak,
 Királylánynak hírt adtak.

Kevés idő telt el most,
 A téren nagy moraj volt.
Ak-szakalok vezették
 Pasa lány négy vitéze
 Őt trónuson emelték.
 Egy vad tevbikaként, (*buwra*)
 Egy őrjögő medveként,
 Vérbe forgó szemekkel,
 940 Összevont szemöldökkel,
 Ijesztő ábrázattal,
 Vadkanszerű tarkóval,
 A vitézek vonultak.
 Kumisz tömlő (*haba*) alakja,
 Visszatetsző nagy hasa.
 Ijedve alakjától,
 A nép most földig hajolt.
 Kátíl pasa befutott,
 És mindenkit vizslatott,
 950 Férfi szolgát választott:
 – Ez megy a palotába
 Ez lesz kútnak áldozat! –
 Válogatta szolgálakat.

Most szüzeket választott.
 Lányokat válogatott,
 Egy szépségnél megállott.

Ak-szakalt odahívta:

– Nézd meg a fogát! – mondta.

960 Piros arcát takarták,

Kezét megszorították,

A melleit fogdosták.

Derekát átkarolták,

A lányt arcul csókolták:

– Illik a várba – mondták,

– A többi ti lássátok,

Közülük ti magatok

Legszebbet válasszátok,

Amennyi csak akartok! –

970 Ezt mondta a nagy pasa

Véneknek (*ak-szakal*) parancsolta:

– A többi az anyámnak

S kútnak, ahol megmostak,

Lesz áldozata! – mondta,

E parancsát meghagyta.

De haragosan akkor

Lánya is odafutott,

Urál mellé felállott

És sértetten így szólott:

980 – Legény, választottalak!

Hogy menj a palotámba,

Almát dobtam jelt adva.

Velem nem is törődteél,

Palotába nem mentél.

Engem kikoszarztál!

A szolgák szeme előtt

Bizony faképnél hagytál!

A szavait hallgatva

990 Trónról pasa leszállott:

– Milyen nembéli legény

Alázta meg a lányom? –

Urálhoz odalépett,

A szája is habozott.

Ilyen szavakat mondott:

– Legény, tudd származásom!

Kátil pasa én vagyok.

Népem birodalmamban

Én egész országomban

1000 Madarak és állatok

Jól ismerik a nevem.

A halottak a földben

Értik ezt, hidd el nekem.

Miért nem engedelmeskedsz,

Mit gondolsz ily merészen?

Miért sérted törvényem,

Húzod az időt velem? –

[Urál:] – Nem tudom, mi az király! (*pádsáh*)

Embert pusztító szokás

1010 Nem illő egyáltalán.

Sok évig vándoroltam,

Ilyet sehol sem láttam.

Erről semmit sem tudok

Nem ismerek más törvényt.

A Halál gonosz szörnyét

Akarom megölni én.

A szokás nem érdekel,

Haláltól nem rettenek.

Bármilyen is, nem félek

Nemcsak embert, madarat,

1020 Kezével megragadja.

Halálnak azt nem adom

Nem leszek tétlen, tudom!

Mi lesz majd, azt meglátom.

Hadd halljam szokásaid!

Véleményem legvégén

Neked majd elmondom én! –

Meghallgatta a szavát,

1030 Messziről való Urál.

Ezt értette a király.

Elöljárók, vitézek,

És az összes vének,

Király lányát Urálnak,

Most feleségül adni,

Őt a férjévé tenni,

Kezdek ők irigykedni.

De a Halált váró nép

Ezt hallva örvendezett,

1040 Egymás közt beszélgetett.

A Király is dühös lett:

– Ne válassz ily bolondot!

Szemeidet ne mereszd

Senkifiat ne nézzed!

Menj csak leányom haza,

Térj vissza palotába! –

Szolt ő a leányához:

– Áldozatok maradnak

Vízbe vessük lányokat

1050 És a tűzbe fiúkat.
Ezt a legényt pányvával (*bigaw*)
Hozzám elvezessétek! –
Parancsolt négy vitézének.

Maga ismét ült trónra,
A parancsot megvárta.
Ak-szakalok lányokat,
Kötözött férfiakat,
Lányokat vízbe vetni
1060 Fiúkat tűzbe lökni
Kezdték ők kivégezni.
Az emberek zokogtak.
Urál most odaszaladt,
És szólta e szavakat:
– A láthatatlan Halált
Megölni keltem útra.
A vérengző királytól,
Emberevő Dév szörnytől
Én majd őket megmentem.
1070 A Jän-sésme vizével
Holtat életre keltem.
Hősnek ezért születtem!
Amikor nép kesereg
A hős szeme láttára,
S népet Halál pusztítja,
Az embert eltiporja,
Olyankor vitéz férfi,
Vajon csendben álldogál?
Gonosznak utat adva
1080 Bátor férfi fél talán?
Menjetek *ak-szakalok*,
Pasa, szállj le hintódról,
Szolgák kezét oldjátok,
Lányokat bocsássátok! –
A pasa ezt hallotta
Haraglott vörösödve.
Nem fért ő a bőrébe.

A pasa most ordított,
1090 Vitézeknek kiáltott:
– Ha a Halált kereste,
Ha vérré vágyik feje,
Halált mutassátok meg,
Földemen megismerje! –
Szigorúan kiáltott,

És egy parancsot adott (*farmán*).
Szőrös medve alakú,
Nagytestű *dév* formájú,
Négy vitéz most odament,
1100 S megálltak Urál mellett:
– Harcolsz-e vagy birkózol? (*ališ-tartiš*)
Válassz közülünk! – mondták.
[Urál] – Ne haljatok rossz halált (*harám*)
Azon legyetek inkább,
Erősebb magatoknál
Vadállatot hozzatok!
Ezt hallva ők kacagták:
– Nagy vitéz vagy te! – mondták.
Pasával így gúnyolták.
1110 Kátíl király haragtól
Azt se tudta, mit mondjon.
Akkor így gondolkozott:
– Ha ő vérré szomjazik,
Ha nem akar már élni,
Palotámba elmenni,
Bikám idehozatom.
Bika bevégni dolgom,
Vitézek, csak nézzétek! –
Mikor szavát értették,
1120 Megrémült a sok-sok nép.

Urál vitézt sajnálták:
– Halálát leli – mondták.
A nép könnyet hullatott.
Apjának könyörögve
Lánya is odafutatott:
– Ne tedd ezt, drága apám,
Hiába meg ne haljon!
Nekem szavadat adtad:
1130 „válasszál férjet magad”
Ezt ígérted te nekem.
E legényt választottam,
„A férjem lesz” gondoltam.
De legénnyel beszélni,
Sem engedted nekem meg.
Édesapám, ne tedd ezt,
Hiába ne haljon meg! –
Bár kérlelte a lánya,
Véres könnyet hullatott,
1140 Lányára nem hallgatott,
Pasa nem visszakozott.

Földet rúgva, ordítva
 A nyálát is csurgatva
 A hatalmas bika jött.
 Urál elé ügetett,
 Szemével rá meredett.
 – Legény, nem döntlek földre,
 Amíg nem porlad tested.
 Poraid nem fúja szél,
 1150 Szarvamat döföm beléd,
 Mondta akkor Urálnak.
 [Urál] – Elpusztítani mostan,
 Te bika, nem akarlak.

Pazarolva erőmet,
 Nem küzdök én meg veled.
 A világon embernél
 Nincsen erősebb, tudd meg!
 Nem csak te, egész néped
 1160 Az ember szolgája lesz! –
 E szavára a bika,
 Haragosan rátámadt.
 Szarvaival leszúrni
 Rontott Urál bátorra.
 A bikát Urál bátor,
 Szarvánál megragadta
 De az ökör is harcolt!
 S a szarvában bár bízott,
 Nem szabadult Uráltól.
 1170 Csüdjeig földbe süllyedt,
 Küzdött teljes erővel.
 És az ökör szájából,
 Sötét vér csörgedezett.
 Felső foga kiesett.
 Ökör erőtlenedett.
 Elfáradt és kimerült.

Azt látva a nagy pasa,
Ak-szakalok mindnyájan,
 Megrettentek akkor ám!
 1180 Urál szavát betartva,
 A földbe süllyedt bikát,
 Megragadta két szarvát.
 Kiemelte a párát.
 Bika patája repedt,
 Homok ömlött közéje,
 Alvadt vér keveredett.

[Urál] – Megragadtam a szarvad,
 Már ilyen hajlott marad.
 1190 Felső fogad kihullott
 Ilyen lesz már fogsorod!
 Patáid megszakadtak,
 Azok egybe nem forrnak.
 Nem csak te, sok-sok fiad
 Örökké ilyen lesztek!
 Láttad ember erejét,
 Érzed erőtlenséged!
 Ne döfd szarvad emberbe
 Ne hidd, hogy legyőzheted! –
 1200 Mondta, s bika megijedt.

Ak-szakalok és a pasa
 Mindnyájan csodálkozták,
 Kátıl titkát nem tudták.
 – Támadjatok most arra! –
 Négy vitézének mondta.
 Odajöttek vitézek:
 – Ha elvész az életed (*jän*)
 Hová temessük tested?
 De ha nem halsz ütéstől,
 1210 Mely országba üzzünk el? –
 Mondta az egyik vitéz
 Uráltól megkérdezte,
 De Urál nem ijedt meg.
 A négy vitézzel szemben
 Ő támadásba kezdett.
 [Urál:] – Mind a négyen jöjjetek,
 Ha ti halált kerestek,
 Hős erejét lássátok!
 Kezetekre ha jutok.
 1220 Oroszlánnak adjatok,

Ha tudjátok, testemet,
 Jän-sésmébe vessétek!
 De most ti mondjátok meg
 Ha győzők ellenetek
 És lepkeként foglak meg
 Hova dobjam testeteket?
 Elpusztítom déveket
 A forrásból merítetek
 1230 Mikor majd visszatérek
 Majd titeket kereslek
 Elporladó testetek

Lepke szerű lelketek
 Azokat hol lelem meg? –
 Szóltak négyen, nevettek:
 – Ha tudsz minket dönten
 És hátunkra fektetni
 A pasa és *ak-szakalok*
 Elé hajíts majd minket! –
 1240 Vele így viccelődtek.
 Négyen együtt támadva
 Rárontottak Urálra,
 Bár őt meg is ragadták,
 Urál egyet elkapott
 Pasa elé hajított.
 A többi hármat egyszerre
*Ak-szakalok*ra vetette
 Hogy a föld is remegett.
Ak-szakalok és pasa
 1250 Az eldobott vitézek
 Mindnyájan megsérültek.
 Szemük elől eltűntek.
 A véres könnyű anyák,

 És a zokogó apák,
 Kötött kezű gyerekek,
 Mind-mind látták ezeket.
 Sebbel-lobbal Urálhoz
 Mentek s csókoltak kezét.
 1260 Urál ment palotába
 S népet ő egybehívta.
 Bujdosó-csavargónak
 Megtérni hazájukba
 Urál parancsot adta.
 Köztük vezért választott,
 És készült elmenni most.
 De nép egy gyűlést tartott.
 Urál részt vett gyűlésen,
 Legöregebb a népben,
 1270 Akkor hozzájuk szólott:
 – Te igazi vitéz vagy!
 Bizony bátor és hős vagy!
 Bátorságodban bízva
 Feltúrted ingujjadat.
 Minket te megsajnálta!
 És közöttünk maradtál!
 Pasa haragra gerjedt,

Szembefordult teveled.
 Így tett minket boldoggá,
 1280 És a végén szabaddá.
 Bizony a király lánya
 Volt mindennek az oka!
 Ő téged megszeretett
 És apjával ment szembe!
 A király lányát vedd el
 S velünk éld életed! –

E szavakat mondták
 Emberek támogatták.
 1290 Urál beleegyezett
 Hogy a lányt nőül vegye,
 S maradjon egy időre.

III. RÉSZ

Egy pár nap elteltével
 Lakodalom véget ért.
 Urál ismét útra kelt,
 Sok-sok vízen ő átkélt,
 S végül egy helyre elért.
 Egy sziklás hegy lábánál
 Egy nagy völgy közepében
 1300 Oroszlánjáról leszállt.
 Lepihenni most kívánt.
 Kígyó sziszegő hangja,
 Hangzott a fülébe ott.
 Urál rögvest felugrott,
 Aztán körbe pillantott.
 Valakit lát közelben.
 Egy bozótnak tövében,
 Ha nézed magasságát,
 Nagyobb egy oroszlánnál.
 1310 Ha méred hosszúságát,
 Száz lépésnél hosszabb ám,
 Hatalmas nagy kígyó volt.
 A bozótból kikúszott
 Egy gímszarvast elfogott. [*bulan*]
 Megküzdöttek egymással,
 Harcolt áldozatával.
 Végén a szegény szarvas,
 Nem bírta el a kígyóval,

1320 Fulladva összeesett.

Hátsó combját a gímnek,
Kígyó ragadta rögvest.
Urál most odafutott,
Kígyó farkát lendítve
Fákat tört szét robajjal
Urál vitézt, ádázul
A farkával megcsapta.
Urál tekergő kígyó
Farkát most megragadta:

1330 – Engedd el azt a szarvast!

Mondta Urál kígyónak.
A kígyó meg sem szólalt
Hátsó combját szarvasnak
Már elnyelni akarta.

A szarvas már meg is halt
Urál pedig nézte csak
Mindent megtett a kígyó
Hogy elérje a célját
S lenyelje azt a szarvast.

1340 De hiába próbálta,
Megakadt nagy agancsa.

Farkával hajlította,
De nem tört el szarva.
A szarvast földhöz vágta,
Meg se rezdült a szarva.

Lassacskán a kígyónak,
Elfogyott kitartása,
Agancsostól lenyelni,
De kiköpni sem tudta.

1350 Bizony került zavarba,
Megoldást nem találta.

Kígyó fejét emelte
És most Urált kérlelte:
– Te legény, segíts nekem,
Mert én itt most elveszem!

Qehqehe fia vagyok,
És Zerqúm az én nevem.

Segítségért cserébe,
Én is majd megsegítelek,

1360 Útitársad is leszek,
Az utadon én veled.

Gyöngy vagy koráll kell neked,
Jer palotámba velem,

Mennyit kérsz, szerezheted,
És leszel ott vendégem! –

Ilyen szavakat mondott
Urál hozzá így szólott:

– Senkinek sosem ártó
1370 Senkire sem támadó

Senki vérét nem ontó,
Életet nem pusztító,

Szegény szarvas áldozat,
A kegyetlen Halálnak.

Mond el a Halál titkát,
Tárd fel nemek e tudást!

Ajándék nem kell nekem,
Palota sem kell nekem!

Én földemről eljöttem,
1380 Az embert megmenteni

Ártatlan szarvasokat,
Gaz Haláltól védeni! –

[Zerqúm:] – Ó, legény, én elmondom,
Titkomat elárulom.

Hozzánk közeli helyen,

Madarak országában,
Székel Szamrau pasa.

A Naptól a királynak
1390 Született bizony lánya.

Megkértem, de nem adták,
„Kígyó vagy” nekem mondták.

A lánynak nem tetszettem,
Atyámnak könyörögtem,

Éjjel-nappal rebegtem:
„Szerezd te őt meg nekem

Ha nem, országuk ellen
Harccal támadj!” – kérleltem.

„Ma vadászni menjél el,
1400 Kígyó köntösöd vedd fel!”

„Tizenkettes agancsú
Szarvast ejts el és edd meg!

Miután azt lenyeled,
Bármely alakot ölthetsz,

És veszély nélkül élhetsz.
Nagyon-nagyon jóképű

Legény lesz majd belőled.
Madarak országában,

Szamrau lányt elveszed! –

1410 Szólt apám, s útra keltem,
Szarvast lenyelni jöttem.
Most vagyok tehetetlen,

Megrekedt a gégémén.
Agancsa bíz nem tört el
És megghiúsult tervem.
Legény, ne hagyj szenvednem.
Ifjú tegyél jót velem,
És segítsél meg engem!
Menjünk együtt atyámhoz
Bármit is kérsz, megkapod!

1420 Ne kérd tőle vagyonát,
Kínálja legszebb lányát
De az se tévesszen ám!
Felkínálja jószágát
De az se rendítsen hát!
Gyöngy és korall ékszerét
Szórja majd Atyám eléd.
Az se kápráztasson még!
Atyám szól a legvégén:
1430 „Te a gyöngyöt és korallt,
Gazdagságot megvetél,
Szép lányomra nem vágtyál!
Mióta csak élek én
Nem hallottam ilyet még.
Nem is láttam effélét!
Hát mi mást is adhatnék?
De most te is szót kapjál,
Legény, te mire vágtyál?
Mond a tetted jutalmát”

1440 Hozzad apám így szóla.
De te akkor mondd inkább:
„Adjad sárkány köpenyed,
Nyújtss madárnyelvedet,
És azt a madárnyelvet
Érintsd számhoz!” azt kérjed.

Atyám erre megjjeszt,
Rá fog köpni egy kőre
Kő felforrva folyik le.
Aztán ráköp egy hegyre,
1450 Hegy megolvad és víz lesz,
Mind elfolyni kezdenek,

Folyóvá szélesednek.

Széle-hossza nem látszó
Fényes vízű tóvá lesz.
De attól se ijedj meg!
Te csak a nyelvét kérjed!

Ha megcsókolod nyelvét,
Apám szíve meglágyul.
1460 „Mit kérsz hát ajándéku?”

Kérdi tőled, te mondjad:
„Nagy országnak pasája,
Jótett helyébe jót adj!
Te ezt bizony megérted,
Amit magad is szeretsz,
Azt add énnekem kérlek!”
Mondjad és akkor apám
Bizony a gyöngyös botját,
Odaadja tenéked!

1470 „Az a bot arról híres
Nem fűlsz, ha vízbe esel.
Ha tűzbe mész, nem égsz el.
És ha el akarsz tűnni,
Nem lát senki fia meg.
És ha ellenség keres,
Soha téged nem lelnek!”
Szólt Zerkúm és erre,
Urál agancsot törte,
Kígyó szarvast lenyelte.

1480 És legénnyé változott,
Urál fel sem ocsúdott.
Épp csak egy szót kimondott,
Süvítő hang hallatszott.
És Zerkún arca rögvest,
Szürkült, fehérre váltott.

Urál kérdi, mi baja.
Zerkúm el nem árulta,
Igazat el nem mondta,
1490 Uráltól eltitkolta.

„Atyám biztos megtudta,
Titkot mondtam legénynek.
Ha legényt eleresztem,
És én őt le nem nyelem,
Atyám haragra gerjed,
És felakaszt dühében.
Nincs erőm most lenyelni,

A farkamból egy pányvát (*bugalak*)

Most nem tudok formálni.

1500 Inkább atyámhoz viszem

És lába elé vetem.

Kisebb lesz büntetésem,

Haláltól megmenekszem”

Magában így töprengett,

De Urálnak nem szólt.

„Atyám keres engemet”

Urált félrevezetett:

– Gyere, legény, induljunk

Legyél vendég minálunk!

1510 Atyámtól ajándékba

Azt kérd, amit mondtam!

Urált így buzdította.

S palotába elhívta.

– Kígyók földjét hadd lássam,

Titkukat is megtudjam

Jó tettemért gonoszság

E világon vajon jár?

Vele együtt elmegyek.

Ha betartja a legény,

1520 Mit korábban ő ígért,

Félelem nélkül leszek.

Jótettért cserébe jót

Én tőle remélhetek.

Én haláltól nem félek,

Halált legyőző karom

Bátorságát próbálom!”

Hős Urál ezt gondolta,

„Megyek” elhatározta,

1530 – Ha élek, visszatérek

Oroszlán, veled leszek!

Ha nem jövök, ne várj rám,

Ne élj te idegenben!

Rögvest kelj útra, kérlek,

És térj vissza népemhez,

Vidd el üdvözlömet! –

Oroszlánjának mondta,

És homlokon csókolta,

Őt útra bocsátotta.

1540 Együtt járt a két vitéz,

Sok vidéken átkeltek.

Valami emelkedett,

Alakja akár egy hegy

Mint a villám úgy fénylett. (*nāžghäy*)

Tűz lángolt ott mellette,

Nagy kékes köd belepte,

Koromfeketén fedte.

Ez látszott ott az úton.

– Mi az? – Urál kérdezte.

1550 – A palotát őriző

Kígyó az, nem pedig hegy!

Zerqún neki mutatta,

Amikor odaértek.

És meglátta Urál most:

Vasraktár (*kujma*) mellett legott

Összetekeredve volt.

Egy kilencfejű kígyó

Örködött ő bizony ott.

1560 Zerqúm Urált vezette,

Kilencfejű kígyóhoz:

– Hozd a kulcsot – intette.

Kígyó nagyot sziszegett.

Hegy sziklái remegtek

Nagy-nagy robaj támadott

És a hegy meghasadt most.

Urál elcsodálkozott,

És egy hatfejű kígyó

Kihozott egy nagy kulcsot.

1570 Annak a kulcsnak hangja

A nagy robajt okozta.

Ama nagy kulcsot fogva

Zerqúm kaput nyitotta.

– Gyere hát, legény, lépj be!

Én apámért elmegyek.

És őt ide vezetem –

Mondván Zerqúm tovább ment,

Urált berekeztette.

Akkor palota mellett

1580 Kicsiny és nagy méretben

Sok-sok kígyó tekergett,

Mindenfélét beszéltek,

Urál hallgatta őket.

Tizenegy fejű kígyó:

– Nekem kell őt ennem meg!

Tizenkét fejű leszek,

Pasához közel álló

Vezíri rangot szerzek –
 1590 Kilencfejű kígyó szólt:
 – Ez a legény megtudta
 Fiától pasa titkát
 És adta neki szavát.

Őt csakis a nagy pasa
 Vagy én magam nyelhetem.
 A pasa minden titkát
 Csupán én ismerhetem.
 De pasa nem falja fel
 Hisz fiát megmentette.
 1600 Ezért nem is nő feje!
 Hiába gyülekeztek,
 Ne is reménykedjete,
 Ti őt meg nem eszitek! –
 Ezt hallván szétszéledtek.
 Kilencfejű nagy kígyó
 Tovább ottan tekergett.
 Közel jött a kapuhoz
 S ott lánnyá változott,
 És Urál felé mozgott.
 1610 Őt igézni (*arba-*) akarta,
 Kezét felé nyújtotta,
 Urál megszorította.
 Ujjai végéből most
 Kifröccsent piros vére.
 A kígyó ezt nem bírta,
 Rá a tüzét okáda.
 Urál teljes erőből
 A torkát megragadta:

1620 – Te tudod az ő titkát,
 Az embereket evő
 És fejeket növesztő
 Qehqehere rejtett titkát.
 Hisz te vigyázol reá! –
 Meghallotta ezt a szót
 És nagyon csodálkozott:
 – Te vagy az én *téngri* istenem
 Én azt nem is sejtettem.
 Egy ember vagy, gondoltam
 1630 „A fiad a titkodat
 Embernek elárulta”
 Mondtam én a pasának –
 A kígyó szólt Urálhoz,

S lába elé lerogyott,
 Neki mélyen meghajolt.
 De valamit kiszagolt:
 – Nem, te nem vagy *téngri* istenem
 Emberszagot érzek én!
 Te bizony egy ember vagy!

Királyfit szóra bírtad,
 1640 Minden titkát megtudtad.
 A rejtélyét feltártad! –
 Ezt mondva ő rá támadt.
 Száját tátva sziszegett,
 És rá okádott tüzet.
 De Urál meg nem rettent,
 Levágta kígyófejet.
 A feje nagyot kondult.
 Benne a kulcs földre hullt.
 A nyolc másik fejéből
 1650 Nyolc vitéz lett hirtelen:
 – Egykor voltunk emberek
 Országunkban vitézek,
 Kígyó minket megevett,
 Így nyolc fejet növesztett.
 Kígyó szívét felnyitod,
 Aranykulcsot találsz,
 Titkokat mind feltárod.
 S amit kívánsz, megkapod. –
 1660 Mondták a vitézek ott.
 Urál szívét feltépte,
 Palota kulcsát lelte.
 Gyöngyökkel (*inyi*) feldíszítve
 Bugyolálva selyembe,
 Arca kissé sárgállott,
 Egy szépleányt talált ott.
 A lány mellett ajtó volt.
 Odament s kinyitotta
 Egy trónus mellett legott
 1670 A drágaköves bot volt.
 – Legény, fogd meg a botot,
 Mire szíved úgy vágyott! –
 A nép neki mondotta,
 És palota ajtaját,
 Fehér kígyó nyitotta:
 – Ki mert belépni ide?
 Mindenkinek megtiltott
 Botomat el ki vette? –

E szavakat mondotta,
1680 És a kígyó Urálra
Rárontott, hogy felfalja.
De Urál megragadta
A kígyót földhöz vágta,
És ráült a hátára.

Így szólott akkor hozzá:
– Emberpusztító Halált,
Kereső vitéz vagyok.
Halál pártján állókat,
1690 Földön élve nem hagyok.
Tudd meg, a nevem Urál.
És én egy ember vagyok!
Világra azért jöttem,
Embereket segísem,
Népem boldoggá tegyem.
Emberek ellenségeit,
Teljesen elpusztítsam.
Ha pasa vagy, parancsold,
Gyűljön egybe sok kígyó!
1700 Emberevéstől kinőtt
Fejüket hajtsák földre.
Én azokat levágom,
Emberré változtatom!
Álnok Halál társait,
Ember ellenségeit.
Az összes gonosz kígyót
Örökre elpusztítom! –

Mikor ő ezt mondotta,
Bátorságát csodálta,
1710 Kígyó király belátta:
– Elvesztettem a botom,
Erőm megkaptad – mondta.
Pasa parancsot adott,
Kígyókat egybehívott.
Akik embert elnyeltek,
Urál vágta fejüket,
Fejből emberek lettek.

Palotát kinyitották,
1720 Oda bezárt foglyokat,
Onnan kibocsátották.
– Keresd meg a fiadat,
Megtalálod s hozd ide! –

Szólt Urál a pasának.

A nép most szabaddá lett,
És mind összesereglett.
Bezárt szépséges leány
Velük menekült most meg.

Ők mindnyájan eljöttek,
1730 És Urált körbevették:
– Az Isten sem segített
Minket te mentettél meg!
Népet elnyomó gonoszt,
Tűzokádót legyőzted!
Most, te legény, mit tegyünk,
Mily ajándékot vegyünk?
Nem vagy Isten, csak ember
Milyen rangra (*zorlık*) emeljünk?
[Urál:] – Nem kell nékem semmi rang!
1740 Abból lesz csak nagy vitéz,
Aki szereti népét.
Örömötök az enyém,
És enyém a tiétek.
Hívjuk egybe a népet,
Üljünk egy nagy ünnepet!
És egyet közületek,
Tegyünk mi meg vezérnek!
Kígyók ellen támadó,
Éveken át harcoló,
1750 És a nép közül való
Algur nevű hős vitézt,

Vezérnek most megtették.
Algur egyik társának.
Régi hű bajtársának.
Volt egy lánya, Gülisztán
Qehqehhe szolgálóját
Palotában találták.
Ők mindannyian a lányt
Urálnak nőül szánták.
1760 Urál a nép szándékát,
Nősülő lakodalmát,
Halasztani akarta.
„Míg legyőzöm Ezreqét
Ne legyen lagzi!” – mondta.
Ekkor egy öregember
Köztük a legidősebb

Sokat látott így szólott:
 – Bátrak itt a férfiak
 Minden évben egy vitéz
 Világra jön népéért.
 1770 Nemzedékek múlnak el,
 Nemzedékek telnek el.
 Eljön az új nemzedék,

Bár megmarad hírneved.
 Karod ereje elhagy.
 Hős meghal, nép él tovább.
 Vitéztől nép vitéze,
 Fia születik hősnek.
 Apja löni tanítja,
 Népet ellentől óvja.
 1780 Felnő a nép körében
 Hős fia lesz a hősnek.
 Míg egy nemzedéknyi (*biwin*) idő
 Telik el nép körében.
 De ritka a hős vitéz,

Hisz olyan csak is te lész,
 Melynek van *kut* szelleme.
 Hős anya őt nevelte.
 1790 Aki lesz feleséged,
 Egy hős édesanyja lesz! –
 Szavát Urál hallgatta
 Gülisztánt nőül kapta
 Nagy lakodalmat tartottak
 Sok vendéget meghívtak.

IV. RÉSZ

Sölgen ment csak, mendegélt,
 S megint egy öreghez ért.
 Botorkált arrafele.
 1800 Az úton, min eddig jött,
 Rálelt másik öregre.
 Dolgát ő elmesélte.
 Az öreg Sölgentől most
 Bizony semmit sem titkolt.
 Hanem mindent elbeszél:
 – Apó, kit elébb leltél,
 Ő volt a testvéröcsém.
 Egy országban énvelem

Együtt született s nőtt fel.
 1810 De az arcán megnöve,
 Fehér szakáll, ősz öreg.
 Hálni jár belé lélek,
 Nagyon sovány, gyenge lett.
 – De most láttál engem
 Nézel ifjú legénynek.
 Őt mondom én öcsémnek,
 Hidd el, átvert az öreg.

Most titkát elmondom én,
 1820 Jól jegyezd meg, te legény!
 Mi földünkön mindenki,
 Ha fiatal vagy öreg,
 Olyan mint, édestestvér,
 Egy anyától született.
 Semmit sem zsákmányolnak,
 Embervért nem ontanak.
 Ország kincsét elrejtve,
 Elássák tilos földbe.
 A kik sokat keresnek,
 1830 Megosztják mindenüket.

„Erős ne dicsekedjen.
 Az árvákat lenéző,
 És a szűz leányokat
 A nép előtt gyalázó,
 Gyermekeket vízbe vető,
 Szokás végleg megszűnjen!”
 A nép egykor esküdte,
 De öcsém ezt megszegte,
 Minden vadat, előlényt,
 1840 Megnyúzott és megevett!
 A gaz Halál örvendett,
 Sok ellenségeskedést,
 Szított ő és ontott vért,
 Ilyen szokást követett.
 Őt az országból ezért,
 Szülőföldjén, ahol élt,
 Akkor bizony a sok nép,
 Innen messze elűzte.
 Most távol a népüktől
 1850 Szegénységben éldegél,
 Élete keserűség.
 Ezért ő arcát Halál,
 Öregsége borítja! –

Öregember elmondta,
Sölgen szavát felfogta.
Azt a népet megnézni,
Megismerni akarta.
Aggtól utat megtudta,
1860 Őszintén azt elmondta.
Hónap majd év is eltelt,
Sok folyón, hegyen átkelt.
Ahol ráesteledett,

Lefeküdt, ágyat vetett.
És egy helyre érkezett.
Ott ő egy nagy tavat lelt.
A szélét nád nőtte be.
A tavon nyíltak rózsák,
Mint a tikfa (*tumbujuk*) akkorák.
1870 Fenéig tiszta tavon,
Réce, hattyú és vadlúd,
Úszkálnak azon bizony.
Abban a tóban sok hal,
A keszeg (*jaltus*) és a küllő (*sabak*)
Együtt úszik csukával (*sortan*).
Egymást ők sosem bántják.
Ezt látva Sölgen megállt,
Oroszlántól vett szőrszált,
Halfogó hálót (*meskew*) csinált.
1880 A hálóhoz nyél kellett,
Sűrű erdő fele hát,
Elindult ő akkortájt.
Most egy fa tövéhez ért,
58.
Fán dalolva üldögélt,
Egy *bulbul* és aköré
Leültek vadgalambok (*ebirsin*).
De a héják és sólymok,
A pacsirta is ott volt.
1890 Akkor hegy fele nézett
A juh, birka és farkas,
A róka, tyúk és kakas,
Ottan mind egybegyűltek.
Sölgen ámulva nézett,
Öregre emlékezett:
– Inkább pasához megyek,
Palota titkát tudom,
Vadászatom halasztom,
Később térek majd vissza! –

1900 Sölgen akkor gondolta.

Felült az oroszlánra,
És elindult az útra.
Amikor így haladott
Menekülő Zerqúmmal
Most Sölgen találkozott.
Zerqúm megszólította,
Sölgennel állott szóba.
És neki azt hazudta,

Hogy ő Ezrege fia.
1910 Titkolózva becsapta.
- Menj Ezreqéhez – mondta,
Ajándékát átadja.
Sölgent magával vitte,
És Jän-sésme vizéből
Ad majd ő, azt ígérte.

Zerqúm erre rávette,
Sölgen titkát rejtette,
És együtt elment vele.
1920 Sok vidéken haladtak,
Egyszer aztán a földtől
Egészen égig érő
Nagy sötét dolgot láttak.
[Sölgen] Felhő-e ez vagy egy hegy?
Az oroszlán hová lett?
Hegynek vélnéd, de forrott.
Felhőnek, de morajlott.
Sölgen elcsodálkozott,
Zerqúmtól tudakozott:
1930 – Az a nagy feketeség,
A palotát vigyázó,
Minket most is figyelő,
Egy nagy *dév* szörnyeteg ő!
Állj meg itten, kicsit várj!
Ezen helyen álldogálj!
Először szólni megyek,
Hogy vendégünk érkezett.
Dév eljön hamarjába,
Elvisz a palotába –
1940 Mondván Sölgent otthagya.
A *dév* szörnyhöz ő elment
„Társamat és engemet
Vigyél a palotába!”

A *dév* akkor hírt adott,
 Pasa értette titkot.
 Déveknek parancsolta,
 Hozzanak két paripát (*tulpar*),
 És vitézként fogadják.
 Tisztelt vendégként várják.
 1950 Egy nagy *dév*-szörny jött oda,
 Sölgent és Zerqúm legényt,
 Vitte a palotába.
 Elértek akkor oda.

Sölgent Zerqúm legény,
 Kapunál hátra hagyta,
 Bement a palotába.
 Kezet nyújtott pasának,
 Ezreqe mellett Zerqúm
 1960 Saját apját meglátta.
 Qehqehe és Ezreqe
 Urálról vitatkoztak,
 Őróla tanácskoztak.
 Csodálkoztak, ámultak.
 Épp róla tanakodtak.

Látó (*hinst*) dévek eljöttek,
 Dévek közül bölcs öreg:
 – Egykor, fenséges pasám,
 Egy kisfiú született.
 1970 És annak a hangjára
 Az égen szálló dévek
 Mint a földre leestek.
 El akarták rabolni,
 Legényt elpusztítani!
 A dévek és a dzsinek (*jinder*)
 Mikor látták a legényt
 El akarták őt fogni.
 Az egyikük próbálta,
 Meghalt szíve szakadva.
 1980 A legény megszületett
 És hozzánk megérkezett
 Hogy most legyőzzön minket.

Életforrásban mosdott,
 Forrás ijedve felforrt,
 És félig kiapadott!
 Erről te hírt kaptál már,
 Nagyon elszomorodtál.

Sáhom, találjunk módot!
 1990 Hát tétlen mi ne ülünk.
 Keressünk most valakit,
 Szamrau Ak-boz lovát,
 Aki megszerzi nekünk!
 Ha kell, hát lopassuk el! –
 [bölcs *dév*] mondta és pasa
 Szólott Őt meghallgatva:
 – Ak-boz lovat szerezni,
 És aztán felnyergelni,
 Ha nem megy, azt a lovat

2000 Föld színéről tüntetni
 Hét *dév*-szörnyet elküldtem!
 Égen szálló szürke mént (Ak-boz at),
 Énmagam mutattam meg.
 Azok őt körbe fogták,
 De megfogni nem tudták,
 Lovat elszalasztották.
 Szégyenükben a dévek,
 Vissza sohasem tértek.
 2010 Ők az égen maradtak,
 Kaptak *Jétigen* nevet
 Örök csillagok lettek.
 „Napkirály sárga lovát
 Megszerzem én” gondoltam.
 Holdtól született lányát,
 Elrabolni akartam.
 Ha a lánya fogoly lesz,
 Ló érte az ajándék.
 2020 Paripát nem szereztük.
 Kívánság nem teljesült.
 Most van nekünk szükségünk
 Egy igazi vitézre.
 Nap király lányát, Humájt
 Csábító férfi legyen,
 A lány belé szeressen!
 Ak-boz mént, *bolat*-kardot
 Adjál majd ajándékul.
 Ha megül szürke ménét,
 2030 Adjunk hát feleséget
 És vagyont is kapja meg!
 Ha vezér akar lenni,
 Tegyük meg ország főnek.
 A legényt mi becsapjuk,
 Urált így elpusztítjuk!

A földi emberektől
 Nem kell többé tartanunk.
 Egész földet hódítunk,
 Népet rabságba hajtunk! –
 2040 Ezt mondta hát Ezreque,
 Zerqúm előre lépett,
 Pasának hajtott fejet.
 – Én Urál testvérbátyját
 Elhoztam – magyarázta.
 Tervelt cselét feltárta,
 Elmesélte sorjába.
 Ők mind nagyon örültek,
 Zerqúm pasa szemében
 2050 Hírneves és dicsó lett.
 Sölgen ment palotába,
 Ezreque őt kínálta.
 Tisztelettel fogadta,
 Maga mellé ültette.
 Zerqúmot a fiaként,
 Qehqehét barátjaként
 Hazug mód bemutatta.
 Bármit kért, ő megadta,
 Mint megtisztelt vendégnek
 2060 Gazdagságát mutatta.
 Palota-lányok közül,
 Legszebbet választotta.
 Gyönyörűek a szüzek,
 Mind válogatott szépek.
 A szem csak gyönyörködik,
 Ki látja, csodálkozik.
 A sok lány között pedig,
 Mint a szürke kövek közt
 Egyetlen egy darab gyöngy.
 2070 Fent az égen ragyogó,
 Hold ő a csillagok közt.
 Mint arcán szép lányoknak,
 Anyajegyként látszódó!
 Ligeterdő (*togaj*) pázsitján
 Egy pompázó virágszál.
 Szépek közt ő a legszebb,
 Aj-szulút is meglátta!
 Sölgen őt csak bámulta,
 Szívét nagy vágy támadta.
 2080 Zerqúmnak ezt elmondta.

 Zerqúm szólt: – Testvérhúgom,

Hozzád én férjhez adom!
 Sölgent akkor becsapta
 Sölgen lelkesült arra:
 – Hírt adok én apámnak! –
 De Zerqúm csitította.
 Ezreque ezt jól látta,
 Kut-hegyen ő kiáltott
 2090 Déveket összehívta.
 Aj-szulút is odajött.
 Elhagyott helyen őrzött,
 Elrabolt leány volt ő!
 [Ezreque] – Sölgennek el ne mondjad
 Palotából ne távozz!
 Ha szavam nem fogadod,
 Letépem fejed – szólott.
 – Testedet vetem tűzbe!
 Őt így meg fenyegette,
 2100 Aj-szulút ijesztette.

Tartottak nagy lakomát.
 Sölgenhez férjhez adták.
 A leány nagyon szép volt,
 Szerette őt a legényt.
 Sölgen is megrészegült,
 Palotában megrekedt,
 Mindenről feledkezett.

Egy napon szólt Ezreque
 Zerqúmnak és Sölgennek.
 2110 Szamrau király lányát,
 Bolat-kard s Ak-boz lovát
 Megszerezni kellene!
 - Ak-boz lóra felülő
 Bolat-kardot tartó hős
 Egész kerek világon
 Lón legnagyobb vitéz hős.
 És mindenkit majd legyőz!

Ő ezeket beszélte,
 2120 Szavaival Ezreque.
 Őt teljesen rávette.
 Humájt a nép dicsérte,
 És Sölgent így csapta be.
 [Ezreque] - Ha háború kitörne,
 Adok *dév*-harcosokat! –
 Sölgen indulni akart,

Humájt hogy szerezze meg.
 Akkor Zerqúm és Sölgen
 Egymással szövetkeztek.
 2130 Egy dév-szörnyre felültek,
 Szamrau király földjére
 Együtt ők útra keltek.

Palotában pasával,
 Egy nap gyűlést tartottak
 Titkokat megtárgyaltak.

Közben a dév-szörny hátán
 Egy szempillantás sem telt el,
 Sölgenék megérkeztek.
 Dév szörnyekről leszálltak.
 2140 És tanácsot tartottak.
 Mikor rákerült a sor
 Zerqúm beszédbe fogott,
 Urálról mostan szólott.
 Róla e szókat mondott:
 - Innen nem is oly messze,
 A sárkány-kígyók népe,
 Ő királyuk Qehqehé.
 Egykoron a királynak
 2150 Ellenségre nagy tüzet,
 Ha akarja, nagy vizet,
 Vagy szelet feltámasztó
 Csodálatos (*hikmet*) botja volt.
 De nemrég nagy hirtelen,
 Senki által sem vártan,
 Egy hős vitéz érkezett,
 Talán ellophatta ezt.
 A botot megszerezte,
 S a királyt elkergette.
 2160 Országát elfoglalta
 A neve Urál bátor,
 És ő lett mostan a pasa.
 Mondta Zerqúm Sölgennek,
 Neki elbeszélte ezt.
 Sölgen, hogy Urál jól van,
 Részben megörült annak.
 - Urál túltett én rajtam!
 „Sok országot bejártam
 És nagy hős lett belőlem”
 2170 Dicsekedni így fog majd!
 Ha visszatér, elmondja,

Mindenki magasztalja! –
 Sölgen most ezt gondolta.
 Irigykedett Urálra.
 – Ha ülünk Ak-boz lóra
 És Bolat-kard kezünkben
 Senki le nem győz minket! –
 Ketten így beszélgettek.

2180 Zerqúm Sölgennek mondta,
 Titokban ezt gondolta:
 - Humájt Sölgen elveszi,
 Bolat kardot megszerzi,
 Túltesz rajtam – gondolta.

Titkon féltékenykedett.
 [Zerqúm] – Sölgennel együtt leszek,
 Vizsgálom bátorságát.
 Ha megöli ő Urált,
 Visszaszerzem botomat,
 2190 És elérem célomat,
 Mindenkin bosszút állva –
 Zerqúm most ezt gondolta.
 Varázsbót dicsérte,
 Sölgent lelkesítette.

Végre ők odaértek,
 A palotát látták meg.
 Palotánál nagy tömeg,
 Fehér madarak jöttek.
 A madarak közül egy,
 2200 Kivált akkor a szélre.
 És a madárseregnek,
 Mintha adott volna jelt.
 És szempillantás alatt,
 Madarak szétszéledtek
 Különvált egyik madár
 Most őrájuk tekintett,
 Mintha vigyázná őket.
 Ők most közelebb mentek,
 Humájrról érdeklődtek.
 2210 – Nincs itthon – ők feleltek.
 Kérdésük sem ért véget,
 Kis idő alig eltelt,
 A madarak serege,
 Madár ruhát levette,
 És szép lánnyá vedlettek.

Sölgen megnézte mindet,
 Kiváltképpen egyiket.
 Bizony szóhoz sem jutott.
 Felnővén hogy vándorolt,
 2220 Sosem látott ily szépet,
 Arca, mint a Hold fénylett.
 Mellei is feszültek,
 Szépségesen rengettek.
 Körülötte sok-sok lány,
 Palotánál, mindenütt,
 A szépséget bámulták,
 Mindnyájan őt rajongták,
 Az egész világ talán.
 Odafordult most Urál:
 2230 – Biztos ő lehet Humáj
 Magában ő gondolta.
 Lányok el nem árulták
 Titkukat nem mutatták.
 Akkor észrevétlenül,
 Ki álldogált egyedül.
 Úgy lépett ő előre,
 Mint méhek királynője,
 Vendégváró menyecske.
 - Sokfele vándoroltok,
 2240 Humájról hallottatok.
 Most hozzá eljöttetek,
 Palotába begyertek!
 Humáj is megérkezett –
 Ezeket nekik mondta,
 Palota kaput tárva,
 Vendégeket behívta.
 Humáj titkolta magát
 Bizony ők sem faggatták.
 2250 Palotába beléptek,
 Tisztelt vendégek lettek.
 A főhelyre (*tör*) leültek,
 Egy keveset csevegtek.
 Palotára köd szállott,
 Ettől ők megrettentek.
 Palotában zaj támadt,
 A tömeg ketté szakadt.
 Most Sölgent és Zerqumot,
 Föld hirtelen berántott.
 2260 Egy verembe zuhantak,
 És körbepillantottak,
 Egymásra nem találtak.

Így nagyon megrettentek,
 De mikor észhez tértek,
 Tapogattak sötétben,
 De semmit sem éreztek.
 Sölgen ült és aggódott,
 De Zerqum nem habozott,
 Egy kígyóvá változott.
 2270 Kutatva fényességet,
 Egy kiutat keresett.
 Humáj ezt megérezte,
 Egy lányt odarendelve,
 A vermet elárasztotta,
 Hűvös vizet folyatta.
 Zerqum a vízben úszott,

 És bizony már kínlódott.
 De akkor pocokká vált,
 Ő vígan úszott tovább.
 2280 Humáj így cselekedett,
 Majd Sölgenhez odament.
 (e szavakat kérdezte)
 - Zuhanva a sötétbe
 A szíved megrettent-e?
 Rám a késed megfented,
 Az eszedbe jutott-e?
 Félelmemért félelmed
 Most hát a válasz legyen.
 Vért s könnyeket kívántál
 2290 Sokakat meggyilkoltál,
 Te vért inni akartál,
 Gonosz szíved szakadjon.
 Jóságos szív fakadjon,
 Szíved zsírja olvadjon.
 Összes élőlényeket
 Szerető szíved legyen.
 Szánakozó ifjú szív
 Legyen úrrá elméden.
 2300 Addig ezen a helyen
 Élve ebben a sírban,
 Feküdjél te kétségben!
 Jó útitársá váljál,
 Jó utakon is járjál.
 És szerevén hírnevet
 Új ember lesz belőled!
 Jó útitárs is leszel!
 A kígyókat elveted,

Ellenségnek tekinted.

2310 Ilyen szakavat mondott,
És Humáj eltávozott.

V. RÉSZ

Egy lány most szaladt ide,
– Jött valaki – mesélte,
Humáj őt felismerte.
Urál bátor érkezett,
Magát el nem árulta.
Urál a lányt meglátta,
Hogy Humáj, ő nem tudta.
Humáj lépett most oda.

2320 Urál őt jól megnézte,
Vastag farkocsa fonott,
A bokájáig leomlott.
Hímes szalag díszíti.
Az ő hajfonatait.
Hosszú szempilla alól,
Rátekint sötét szeme,
Szép ívelt szemöldöke.
A húzott szeme felett,
Dúsan feszülő keble,
2330 Szeme előtt remegett.
Csípője, mint a méhé (karcsú),
Ringatózott kecsesen.
Mintha őt már ismerné,
Hangja is csengett szépen.
Nevetve hozzá szólott,
A lányt meglátva Urál,
Megszólalni sem tudott.
Azt, hogy Humáj lenne az,
Ő arra nem is gondolt.
2340 A lány Urálnak intett,
Hogy őt akkor kövesse,
Palotába vezette.
Urál palotába ment,
Köszönt illedelmesen.
És hogy merre vándorolt,
Az úton miket látott,
Sorra mind elmesélte.
[Humáj] Urált megnézte

Hozzá e szót intézte:
2350 – Hej, te legény, látom én,
Messzi vidékről jöttél.
Hogy miért is érkeztél,
Kívánságodat tudom.
Szólj hát, én meghallgatom!
A céloddhoz, ha tudok,
Segítséget is nyújtok.

[Urál] – fiatal vagyok,
Bejártam öt országot.
Az egyikben születtem.
2360 Kettőt bebarangoltam,
A másik kettőt pedig
Megnézni elindultam.
De bármerre is jártam,
Bárkivel találkoztam,

Az egyikük főnök volt,
A másik őt szolgálta.
Az erős az erőtlent,
Gyakran vérbe borítja.
Neve van e világban,
2370 De szemnek láthatatlan.
Senki le nem győzheti!
Bizony az ő kezei,
Nem fogtak kalapácsot.
Oroszlánnal vadászni
Sosem szokott elmenni.
Hogy a célját elérje,
Nem keres ő társakat.
Ilyen gonosz az Ölüm (Halál),
Bosszút (*kun*) állok én rajta.
2380 Ölümöt meggyilkolom,
A népet én megóvom.
Mikor vadászni voltam,
Egy madarat elfogtam.
Ölümtől országodban,
Lehet ám szabadulni
Fiatalon hallottam.
[Humáj] – E világban a halál,
És fekete föld ránk vár.
Népünk közt eddig nem volt,
2390 Még sohasem látszódot,
Dév-király országában,
Jän-sésme forrása van.

Te onnan hozzál vizet,
 Én szívesen segíték.
 Kívánságod megteszem,
 De van egy feltételem.
 Te elmehetsz bármerre,
 Magad döntsél felőle.
 Kígyók országán kelj át,
 2400 Jobbról balra haladjál,
 Megtalálsz az útját.
 Népünk közt sosem látták,
 A hírért sem hallották.
 Minden madár alakját,
 Felöltötheti magára,
 Leld meg azt a madarat.
 Ha azt te megtalálsz,
 Segítek neked akkor.
 Forrásból vizet hozol,
 2410 Teljesül kívánságod.

[Urál] – Messziföldről érkeztem,
 Jót és rosszat megéltem.
 Az Ölümöt megölni,
 Embereket menteni,
 És a békét elhozni,
 Indultam el én bátran.
 Madarad megtalálom,
 Segítséged megkapom,
 Neked ajándékozom.
 2420 Még egy szót szólanék most.
 Aranyt tartó zsákom nincs,
 Gyöngyöt hordó nejem sincs,
 Csak jó szándék vezérel,
 Ölüm kivételével,
 Nincsen más ellenfelem.
 A nép javát keresem
 Hogy ők mind jól éljenek.
 Ölümöt megtámadom,
 És őt én elpusztítom,
 2430 Bátran harcba indulok.
 Ölüm útját elálló,
 Véres könnyet hullató,
 Ember könnyét felmosó,
 Nekem útitárs legyen,
 Harcban bajtársam legyen.
 Ajándékom elkérem,
 Ajándékom mi legyen?

[Humáj] „A tűzben el nem égő,
 Vízben el nem merülő,
 2440 Még szél sem utolérő,
 Vadontól nem riadó,
 A csődör lovak között,
 Nincsen hozzá hasonló.
 Ha rúg, leomlik a hegy,
 Ha dobbant, árad tenger.
 Nehézségben, veszélyben
 Neked ő társad léssen.
 Született s felnőtt égben,
 Földön utódja nincsen.
 2450 Ezrege-dévnék szörnye,
 Ezer évig üldözte.
 Édesanyámtól vettem,
 De kedves legényemnek,
 Mint az én ajándékom,
 Ak-boz paripám adom.
 Élet rozsda nem fogja,
 Semmi azt el nem rontja.
 Tűzzel szemben tűz maga,
 Vízrel szemben víz maga.
 2460 Dzsín-dév* nevű szörnyeket,
 Mind rémíti halálra,
 Mint a juhok remegnek,
 Acél kard tiéd” – mondta.
 Urál azt elfogadta.
 Lány kérését elhozni,
 Készült is már indulni.
 De Urál vendégségben,
 Maradt pár nap pihenni.
 Humáj el nem árulta,
 2470 Hogy Sölgent fogva tartja.
 Urál semmit sem sejtett.
 Másnap reggel felébredt,
 Arcát vízzel megmosta.
 Együtt most ők leültek,
 És lánnyal megétkeztek.
 Majd Urál útnak eredt.
 Botja lóvá változott,
 (azután sok nap eltelt)
 Ő egyre csak mendegélt
 2480 Hegyek őt körül vették.
 Szarkák és hollók sose,
 Láttak erre élőlényt,
 Nem járt arra ember se.

És dév-dzsin ama helyre,
 Lábát be sosem tette.
 Magasodó szirtjére,
 Pillantásod, ha veted,
 Eléri a felleget.
 Mindenféle szépséggel,
 2490 Réges régóta tele.
 Ilyen hegyet ő látott,
 A felhőkön átjutott.
 A hegycúcsra felmászott,
 Onnan körbepillantott,
 Sokáig bámészkodott.
 Messziről is feltűnő,
 Egy csillagként tündöklő,
 Fénysugarat látott ő.
 Elindult most afelé,
 2500 És amikor elérte,
 Ő ottan körbenézett,
 Kő helyett ezüstszínben,
 A hegylába felfénylett.
 A partján a virágok,
 Széltől meg nem remegtek.
 A víz színe csillámlott,
 A szem tőle káprázott.
 Szél sohasem borzoló,
 A napsugár fénytől,
 2510 Mint a gyöngy világító,
 Szép tavat megpillantott.
 A tónak a felszínén,
 Sok madár összegyűlt ott,
 És színekben pompázott,
 Köztük szép madár úszott.
 Rávetült Urál szeme,
 Madár nem vette észre.
 Urál közelebb lépett,
 S tüzetesen megnézte.
 2520 Botjával varázsolta,
 „Ő lehet Humáj madár”
 Urál rögvést gondolta.
 Madár tőle nem rettent,
 És onnan el nem reppent,
 Úszott hozzá közelebb.
 Urál szokást nem tudta
 Elindult madár felé.
 Madár Uráltól rettent
 Repülni próbált egyet.

2530 De Urál őt elfogta.
 És miután elkapta,
 „Ő ellenség” gondolta,
 A madár búslakodva.
 Urál madárt emelte,
 Felment vele a hegyre.
 „Célhoz értem” gondolta,
 Madár megszólította:
 – Hej, te legény, megálljál,
 Nekem igazat szóljál!
 2540 Te *dév-dzsin* szörnyeteg vagy?
 Talán bizony ember vagy?
 Ezt kérdezte ő legott,
 Madár emberhangon szólt,
 Urál elcsodálkozott.
 Egy helyre ők elérvén,
 Forrás menti erdőnél,
 Urál tőle kérdezett,
 Madár kissé töprengett.
 2550 Egy ideig hebegett,
 Majd mereven ránézett:
 – Most hunyd be a szemedet!
 A szárnyamat elengedd,
 Ne szorítsál engemet!
 Mondta, s Urál gondolta:
 „Ha a madár elrepül,
 Én üldözöm héjjaként.
 Ha a víz alá bukik,
 Én kergetem csukaként.
 Mondta s botját megfogta,
 2560 Madár szavát fogadta.
 – Legény, nyisd ki a szemed,
 Mond el, mi nyomja lelked.

 Kérdezte, s Urál nézte,
 Barna haj, szép szemöldök,
 Orcáján egy gödröcske.
 Jobb orcája közepén,
 Szembogárnyi anyajegy.
 Szép csinosan befonott,
 Két oldalra leomló,
 2570 Virágként hajladozó,
 A válláig leomló,
 Hosszú haja fürtjei,
 Hullámokat vetettek.
 Hosszú szempilla megett

Csillog fekete szeme.
 Arcán egy kis gödröcske,
 Szép orcája nevetett.
 Remegett a mellkasa,
 Urál felé fordulva,
 2580 Őt most megszólította:
 – Hej, te legény, ide hát
 Mégis hogyan kerültál?
 Miért ide felmáasztál,
 Milyen bajba jutottál?
 Hej, te legény, tudd hát meg!
 A mosolygó arcomban,
 Kimondott szavaimban,
 Titok lappang, te szegény!
 Korábban nem láttam én,

2590 Hozzád hasonló legényt.
 Dév szörny sem járt e helyen,
 Jöttödet nem reméltem.
 Vízben, mint a hal úszok,
 Égen, mint csillag szálllok.
 Szárnyam tele erővel,
 Menekülhetek tőled.
 De meglátva tégedet,
 Szél kergette felhőként
 Útjai menekvésnek,
 2600 Mint a vadak ösvénye,
 Szemem előtt eltűntek.

(Aj-Szulú) Én fiatal lány voltam,
 De egy dév-szörny elrabolt.
 Erővel férjhez adott,
 Sölgen ifjú legény volt.
 Sokat nem élt velem.
 Egy nap eltűnt hirtelen.
 Összeszorult a szívem,
 Dévektől menekültem.
 2610 Atyámhoz, családomhoz
 Tértem volna népemhez,
 De félttem, háború lesz.
 Dév-szörny újra elrabol
 S Nálunk majd nagy vész honol.
 Világon nem létező,
 Senki nem soha látta
 Madárrá átváltoztam.
 Senki ne találjon meg,

Ember nem járt vidéken
 2620 E tóhoz én eljöttem.

Ő ezeket mondotta,
 A lány titkát feltárta.
 Urál viszont titkolta,
 Hogy Humájnak madarat
 Keresni jött, nem mondta.
 „Célomat nem értem el,
 Madarat, mit kerestem,
 E tónál sem megleltem”
 Így gondolkozott Urál,
 2630 Indulni akart tovább.
 Hogy elérje a célját.
 De lánynak segíteni,
 Elmondta a szándékát.

„Legény, most szavam halljad,
 Nyíltan arcomat láttad.
 Aj-szulú az én nevem,
 Népemnek ura atyám,
 Kék-ég lánya Aj (Hold) anyám.
 Kedvesemnek én szántam,
 2640 Száricsáj nevű lovam.
 Víz kell, vizet hoz neked,
 És a harcban társad lesz.
 Legény, halld beszédemet
 Ne utasítsd el engem.
 A madár mit keresel,
 Itt azt meg nem találod.
 Atyám sokat vándorolt
 Átrepült a kék égen,
 Bejárta egész földet,
 2650 Minden madarat ismer.”
 Atyámtól kérdezzük meg!
 Menjünk az én népemhez,
 Madarat mit keresel
 Talán te ott megleled.
 Ha dév-szörnytől megmentesz,
 Atyám jutalmaz téged.
 Ha majd tetszik minálunk
 Feleséged is leszek.
 Gyere hozzánk, most menjünk!
 2660 És aztán egybe kelünk
 Együtt békében élünk.

[Urál] – Hej, szépleány, szépleány
Ajándékok nem kérem!
Országodba nem megyek,
Ha te madár vagy tényleg,
Csak most lánnyá változtál,
Mefoglak és elviszlek.
Egy messzi palotába,
Eljuttatlak én téged.

2670 Ha ott leszünk, te döntesz!
Akarod, madár leszel,
Akarod, leány leszel.
Ha téged megsértenek,
Nem adják meg kérésed,
Én majd pártodat fogom,
Saját népedhez viszlek –
Urál ezeket mondta.

Lány szavát megfogadta.
Urálnak jó szándékát,
2680 Szavaiból megtudta.
Lány bűjt madár gúnyába,
És együtt keltek útra.
Csodás botra felültek,
Ketten így útra keltek,
Hegyeken átrepültek.
Egy szempillantás alatt,
Bizony ők visszatértek.
Lányok fogadták őket.
Madarat mind ölelték,
2690 – Aj-szulú – köszöntötték.
Urál mikor hallotta,
Csodálkozva ámulta.
Madár mezét lehúzta:
[Aj-szulú] – Gyere te legény, menjünk.
Palota hová értünk,
Én egykori palotám,
Az én otthonom, hazám.

Urálhoz imígy szólott,
Urál még jobban akkor
2700 Ezen elcsodálkozott.

(Humáj)– Hej, legényem, legényem
Igazi bátor hős vagy!
A madár, akit kértem

Dév-szörnytől te elhoztad.

Urál szólt csodálkozva:
– Azt, ki őt elrabolta,
Dév-szörnyet én nem láttam.
Jártamban és keltemben
Nem is volt nehézségem.
2710 Azt, hogy azon helyen
Lány madár ruhát öltött,
Honnan tudtad te vajon?
Mikor ottan kerested?

Most Urál ezt kérdezte:
– Hogyhogy nem tudta a dév
Hogy te onnan elszöktél?

Aj-szulútól kérdezte,
Csodálkozva beszélte.

Humáj, Aj-Szulú nénye,,
2720 Hogyan tévedt el húga,
Ezt bizony megértette.
Dév-szörnyektől rettegve,
A tó lett rejtekhelye.
Urál a tóhoz érve,
Őt bizony ott meglelte.
Neki mindent elmondott,
Atyja palotájában,
Arról más nem is tudott.
Humáj ezt meghallgatta,
2730 De Urálnak nem mondta.

Most, hogy megjött a húga,
És Urált ő elhozta,
Mindezt elmagyarázni,
Humáj az édesapját,
Szobájába hívatta.
Szamrau hozzá belépett,
Aj-szulút köszöntötte.
Lányától könnyek között,
„Miként van” megkérdezte.
2740 Atyjának most Aj-szulú
Állapotát elmondta.
Szamrau csak hallgatta,
Titkait megosztotta.
Gondolat elmondta,

Hozzá őszintén szólva:

- Aj-szulú hát visszajött,
Dév-szörnyektől elszökött.
Senkinek se szóljatok,
Még titokban tartsátok.
2750 Dév megtudja, harcba száll,
Nem habozik, támad ránk.

Aj-szulú szomorkodott,
Ő sokat búslakodott.
Hold (*Aj*) anyját hiányolta,
„Menjen vendégségbe csak,
Ott leljen most nyugalmat
Ha kell, hazahívunk majd!”
E szavakat mondotta.
Atyjának a szavait,
2760 A lány is elfogadta,
Indultak palotába.

Atyja és nénje most,
Édesanyjától kapott,
Aj-szulú ajándékát,
Sárga lovát elhozták.
És Aj-szulút éjszaka.
A Holdra eljuttatták.

Náluk Urál pár napot,
Tisztelt vendégként lakott.
2770 Egy nap aztán reggelen,
Mikor álmából ébredt,
Humájt odahívatta,
Amit akart, elmondta:
(Urál) - Mikor fiatal voltam,
Atyám rád lőtt nyilával.
Vadászattól vigadtunk,
Téged mind körbeálltunk.
Nyakadra pányvát dobtunk,
Lelked majdnem elszállott.
2780 Őszintén gondoltad-e,
Vagy haláltól rettenve,
Emberi hangon szóltál:
„Haláltól szabadulás,
Van egy Jän-sésme forrás”
Ezt hallottuk, s azután,
Halált mentünk elfogni,
És őt elpusztítani.

Forrásból hozzunk vizet,
„Világnak örök élet,
2790 A népnek adunk vizet”
- Mi akkor ezt gondoltuk.
Ketten útra indultunk,
Minden titkot megtudtunk.
Később két útra tértünk.
Út mentén mindenfele,
Sokat kérdezősködtünk.
Bátyám elment balfele,
Én indultam jobbfele,
Egymástól így váltunk el.

2800 Évekig jártam-keltem,
Mít mondtál, nem feledtem.
Így népedhez jutottam,
Rajta át nem haladtam,
Máshol én meg nem álltam.
Csak a palotád előtt,

Oroszlánom kötöttem.
Palotádba beléptem,
Célomat elbeszéltem,
És veled jót csevegtem.
2810 Keresni testvéredet,
Azzal bíztál meg engem,
S ajándékot ígértél.
Ölümöt én keresem.
Te azt nekem beszélted,
„Menekülni egy módot
Tanítok majd” – ígérted.
Mondd azt el hát, te széplány,
Mi légyen az, kérdezlek?
Halljam, mielőtt megyek?
2820 Lány ezeket beszélni,
Az atyjához távozott,
Semmit ő el nem titkolt,
Mindent neki elmondott.
– Ha akarod, hát lányom
Add oda Ak-boz lovad!
Itt ezen a világon,
Nem lesz neked nyugalom.
Amíg Urál vitéznek
Neje leszel, leányom.
2830 Urál bátor kedvéért,
Sölgent engedd szabadon.

Hívd össze egész népem,
Ünnepeld a nagy hőst meg!
Senki sem maradjon el,
Mind vendégségbe hívd el!

Miután ő elmondta,
Apja szavát fogadta.
És Sölgent elengedte,
Népét összegyűjtötte,
2840 És jól megvendégelte.
Sölgen és Urál bátor,
Most egymásra találtak,
Váratlan találkoztak.
Testvéreinek vidáman,
Kalandjait szép sorban,
Urál akkor elmondta.
Sölgen pedig hallgatta.
És közben ezt gondolta:
„Urál bátor híres lett,
Atyámhoz így tér haza.
2850 Ő most már hős vitéz lesz,
Rajtam mindenben túl tesz,
Én maradok szégyenben.

Most Sölgen így duzzogott:
Ezért Urál öccsének
Nem árulta el titkot,
Hogy járt Ezrege dévnél,
És azért jött el ide.
Erről nem szólt semmit se.
Urált hogyha megöli,
Ő lesz a híres vitéz.
2860 Humájt is nőül veszi.
Ak-boz lóra felülhet,
Acél kardot kézbe vesz,
Aztán hírnevet szerez.
Sölgen rossz szándékával,
Fagyos természetével,
És a gonoszságával,
Urál nem is törődött.
„Sokáig volt bezárva
És ott sokat gyötrődött”
2870 Gondolta ő magába’.

Egyszer Urál Sölgennek
Szemöldökét ráncoló

Komor kedvét meglátta.
„Bátor vitéznek jó s rossz,
Mindkettőből kijut ám.
Együtt ők kéz a kézben
Mint árnyék járnak veled,
Folyvást követnek téged.
Egymással váltakoznak.
2880 Bátor szívű férfiút,
Vajon mi tántoríthat?
Bátor szívű férfiú,
Ellenáll-e gonoszoknak?
Tűzzel szembe vízzé lesz,
Ellenségnek hegygé lesz.
Nem csak magát, másokat,
Nehézségben segíti,
Bátort a nép kedveli.
Bátor sohasem csügged,
2890 Cselekszik jó tetteket.
Ellenségtől nem retten.

Égbe hág létra nélkül,
Földbe hatol kulcs nélkül.
Jótól kap inni vizet,
Rossztól kap inni mérget”
– Mondta Urál Sölgennek.

Humáj bennük nem bízott
Nem tudta, van-e titkuk?
És két fivérre folyton,
2900 Fürkészve gyanakodott.

Külön-külön övelük,
Humáj elbeszégetett.
Minden egyes szokásuk
Humáj jól kikérdezte,
Urált Humáj figyelte.
Bátorságát észlelte,
Jóságát is érezte,
Őt igen megkedvelte.
2910 Ő Urált választotta.
Sölgen kedvetlensége
Gyanút ébresztett benne.
A két testvér egymás közt,
Titkolózva beszéltek.
Ha együtt voltak, Sölgen,
Csak komor arccal nézett.

Így Humáj gyanakodott,
 Most Urál elszundított,
 Őt napig csak aludt ott.
 2920 Sölgenben lány nem bízott,
 Lányokkal rá vigyázott.
 Sölgen feküdt máshova,
 Külön volt a szállása.
 Sölgen terve hiúsult,
 Humáj akadályozta.

[Sölgen] – Urál, te vándoroltál.
 Sok dolgot tapasztaltál
 Hírneves, bátor lettél,
 És most ide eljöttél.
 2930 Szamrau király földjén,
 Lábadat megvetted.
 Vajon mi most a terved?
 Célunkat ezen helyen
 Vajon elérhetjük-e?
 Szamaraut támadjuk meg,

Ak-boz lovat vegyük el!
 Egyikünk üljön botra
 Másikunk Ak-boz lóra!
 Egész népet Uráljuk,
 2940 Őket mi meghódítjuk,
 Erős királlyá [*pádsáh*] válunk.
 Varázsbotod add nekem,
 A népet hadd legyőzzem.
 Szamrau király lányát,
 Magamnak megszerzem.
 Ak-boz lóra ülök fel,
 Bátyád vagyok, testvéred,
 Én is híres hős leszek.”
 [Urál] „Ők senkire egyszer sem,
 2950 Nem támadtak fegyverrel.
 Vért ontva nem gyilkoltak,
 Elleneik nem voltak.
 Inkább ketten induljunk,
 Dév országot foglaljunk.
 Az ott raboskodókat,
 Mindet kiszabadítsunk.
 Ha lányt akarsz szerezni,
 Ak-boz lovat megülni,
 Vedd el a lányt, ha szeret,
 2960 S Ak-boz ló legyen tied.

Lányt szerezni ne támadj!
 Halálnak ne nyiss utat.
 Esztelen vérontással,
 Gonosszá mi ne váljunk
 És vérengző hírnévvel,
 Népet ne sanyargassunk.
 Ezrege dévet győzve,
 Forrásból vizet hozzunk.
 Halottakat élesszünk,
 2970 Embereket e földön
 Halhatatlanná tegyük!

De Sölgen csak töprengett
 Terveket szövögetett.

VI. RÉSZ

A vadonban egy napon,
 Humájnak szállására,
 Sölgen odaballagott.
 Vállára tette kezét,
 És beszédébe fogott,
 Neki szerelmet vallott:
 2980 „Ezen a nagy világom
 Minden visszatért” mondod.
 Mi köztünk rossz gondolat,
 Vérbe torkolló dolog,
 Elő sose forduljon!
 Őszintén így gondolom,
 Neked ezt most elmondom,
 Barátságos szándékom.
 Örök legyen szövetség!
 Nép közt híres bátorként
 2990 Szívünk is megedződjék!
 Hallgasd meg az én szavam,
 Van egy titkom, hadd mondjam!
 De sokat te ne habozz,
 Én tőled választ várok!
 Ha szavam nem fogadod,
 S egyenes választ nem adsz,
 Saját céloom elérem,
 Saját utam követem.
 Palotádba eljöttem,
 3000 Itt megláttalak téged,
 Szívem rabul ejtetted.

Szemed rám se vetetted.
 Ismertél már korábról
 Megtudtad gyarlóságom.
 És talán tőlem féltél,
 Netán próbára tettél,
 És tömlöcbe vetettél.
 Beszéltünk, tán tetszettem,
 De mert Urál érkezett
 3010 Tömlöcből kiengedtél,
 Palotádba hívtál be,
 Láttalak szemtől szembe,
 Minden kínom feledtem.
 Hozzád hasonló nincsen,
 Nem lehet találni sem.
 „Leszel-e feleségem,
 Tudsz-e szeretni engem?”
 Én csak ezen töprengtem.
 Ha akarsz, keljünk egybe,
 3020 Ha szeretsz, én elveszlek!
 Ha tovább ellenkezel,
 Saját utam követem.
 [Humáj] – Legény szavad hallgattam,
 Titkos vágyad megtudtam,
 De azt már gyanítottam.
 Én Király lánya vagyok,
 Közük is a legnagyobb.
 Bátorságod vizsgálom,
 Vitézséged meglátom.
 3030 Messze van Ak-boz lovam,
 Jóanyám ajándéka,
 Gyűlésünkön megjelen,
 Ha bátor vagy, felismer.
 Ak-boz lovat gyűlésen,
 Ha ottan te üled meg,
 Nyergének kápájáról,
 Acél kardot kézbe vedd.
 Akkor te bátor leszel.
 Ak-boz lovam átadom,
 3040 Az én lakodalomamon,
 Te leszel majd a párom.

Akkor ő így válaszolt,
 És Sölgen szót fogadott.
 Humáj egy gyűlést (*majdan*) tartott,
 Ak-boz lovat hozatott.
 Dörgött az ég, morajlott,

Akkor nagy szél támadott.
 Hegyek, sziklák omlottak,
 Élőlények riadtak.
 3050 Megvillant, mint egy csillag,
 Ak-boz paripa futott,
 Az égből alászállott.
 És Humáj szépség előtt,
 A fejét lehajtotta,
 Megállt Ak-boz paripa.
 Egybegyűltek ámultak,
 Hátára nyeret raktak.
 Tetejére nyeregnek,
 Egy gyémánt kardot tettek.
 3060 Nyeregkápa aranyból,
 Kantára is aranyból.
 Kilukasztották fülét,
 Sörényét megfésülték.
 Orrlyukai, mint vedrek,
 Zápfogai, mint hagymák.
 Héjja mell, karcsú derék,
 Patájú könnyű, hegyes,
 Nyúlszerű guvadt szemes.

Kígyószerű a toroka,
 3070 Lapos fejbúb, nagy álla.
 Kulács* hosszú a nyaka,
 Igen peckes járása.
 Szélesen lépve prüszköl,
 A füleit csóválja.
 Pislongat ide-oda,
 Farkasszerű szemében,
 Legott gyúlnak a fények.
 Zablját rágja vadul,
 A szájából tajték hull.
 3080 Mint madár száll, ha üget,
 Por kavarog mögötte.
 Bárki, aki meglátja,
 Csak csodálja, ámulja.
 Hát ilyen Ak-boz lova,
 Különleges paripa.

Simogatta Ak-bozát,
 Őszintén szólott Humáj:
 – Mint csillag, égen jártál.
 Vitézre vágyakoztál.
 3090 Gyenge vérű nem kellett,

Elvetettél hősokeket.
 Kit választottam neked,
 Te számba nem is vetted.
 Ám magad bátor vitézt,
 Én számomra nem leltél.
 Bátrak ide járultak,
 Immár csak terád várnak,
 Bátorságuk vizsgáljad.
 Csinosságuk meglássad,
 3100 Az egyiket kiválaszd!
 Ő lesz az útitársad,
 Társad jóban és rosszban,
 Nekem pedig férjuram.

[Ak-boz] – Csinos legény mit sem ér,
 Nem való a hátamra.
 Felhők égen vonulnak,
 És egy nagy vihar támad.
 A madár száll az égen,
 Ördögszekér parthoz ér,
 3110 És a széltől búvik meg.
 Ha vágtatok, szél támad,
 Kövek is elgurulnak.

Víz vet most hullámokat,
 Vízben a hal sem úszhat.
 Káf* hegyét, ha megrúgnám,
 Mint a liszt úgy szétporlad.
 A környéken sok állat,
 Mindnyájan elpusztulnak.
 És a nyergem kápáján,
 3120 Kardom acélos gyémánt
 Edzették éveken át.
 Égen tündöklő Napom,
 Világot elpusztító,
 Tűzben sem elolvadó,
 Semmitől a világon,
 Éle ki nem csorbuló.
 Hetven *batman* a súlya,
 Követ ki felemelné,
 Három ujjával fogva,
 3130 Senki azt el nem bírja.
 Nincsen olyan hős vitéz
 Ki karddal sem tud vágni,
 Az ereje nem elég,
 Nekem nem lesz a társam.

Ha én vágtára fogom,
 Nem ül meg a hátamon.
 Ha bátor akar lenni,
 S engem akar megülni,
 Tegye magát próbára.
 3140 És megülni utána,
 Talán képessé válna.

Ak-boz e képen szólott,
 Így minden tisztázódott.
 A hegy lábához mentek,
 És hetven *batman** súlyú,
 Hatalmas követ leltek,
 Azt gördíteni kellett.
 Hónapokig próbálták,
 Éveken át rángatták.
 3150 De a kő meg sem mozdult,
 Erejük elég nem volt.
 Humáj Sölgenhez szólott:
 – Gördíts el – neki mondta,
 És Sölgen megpróbálta.
 Minden oldalról lökte,
 De el nem gördítette.
 Erölködött és nyögött

Erejét latba vetve.
 Ahol állott, bokáig
 3160 Sölgen a földbe süppedt.
 Próbálta hónapokig,
 Veselkedett évekig,
 De a kő még sem mozgott,
 Sölgen fáradt, szuszogott.
 Nem bírta vele, ott hagyta.
 Humáj Urálhoz fordult
 – Próbáld emelni – mondta.
 Urál a köhöz lépett,
 Szégyenben maradt bátyja,
 3170 Urál gerjed haragra.
 Az öklével megcsapta,
 És elgurult a szikla.
 Kézbe vette azt akkor,
 Magasba hajította.
 A kő pedig elrepült,
 A szemük elől eltűnt.
 Mind felnéztek az égre,
 Várták, hogy majd esik le.

Reggel volt és már dél lett,
 3180 Dél is elmúlt, este lett.
 Nagy zaj támadott égen,
 Látták a hulló követ,
 Akire hull, elveszett.
 Madarak mind rettentek.
 – Kérünk, földre ne hulljon,
 Népet el ne pusztítson!
 Urálhoz az emberek
 Akkor így könyörögtek.
 Egy kezét kinyújtotta,
 3190 Urál követ elkapta.
 – Merre bujkál Ezreque?
 Ő mostan azt kérdezte.
 Ezreque földje felé,
 Urál eldobta követ.
 A többiek csak nézték,
 Csodálkozva bámultak.
 Hova fog majd leesni
 Ők arról tanakodtak.
 Ak-boz odavágtatott,
 3200 Urálnak fejet hajtott:
 „Tied vagyok, bátor” szolt,
 Neki rögvest behódolt.
 Szamrau király akkor,
 Maga is odajutott,
 Urálnak kezét nyújtott:
 – Legyél vejem – így szólott.

Összegyűlt az egész nép,
 Lakomán ünnepeltek.
 – Népünk hős vitéze légy!
 3210 Urált dicsőítették.
 Sölgen közben csak ott állt,
 Míg magasztalták Urált.
 Sölgen pedig duzzogott,
 És belseje forrongott.
 Urál őt megsajnálta,
 Aj-szulút neki szánta,
 Sölgennek lón arája.
 Humáj és Urál bátor
 Szamaraunak elmondták,
 3220 Hármásban megtárgyalták.
 Aj-szulút visszahívták.
 Egybe gyűjtötte népet,
 Aj-szulút odaadni

Szamrau mondott igent:
 – Lakodalmat (*toy*) tartani
 Remek ötlet – mondotta,
 Indult Humáj lagziba.
 A vidámság nagy volt ott,
 Még a föld is dobogott.
 3230 Mindenki mulatozott,
 Míg a vidámság tartott,
 „Mi történt” kérdezték most.
 Látják, hogy a kék égen,
 Vérvörös tűz megjelent.
 Mind az égre felnéztek,
 Csodálkozva figyeltek.
 De ők azt nem értették,
 Nem tudták, mire véljék,
 Megzavarodva nézték.
 3240 „Dév érkezik?” kérdezték,
 Ők mind rettegni kezdték.
 Égből hangzott sívítás,
 Akkor valami leszállt,
 Ők azt mind csak bámulták.
 Azt a fekete lángot,
 Mely égből tűzként szállott,
 Megragadta most Urál,
 Csodálkozva meglátták.

Ő Aj-szulú leány volt,
 3250 Mert midőn visszaszállott,
 Egy lángba burkolódzott.
 Ő rejtezett a tűzben.
 „A légbé dobott követ
 Az égből észrevettem,
 Hogyan dobja a követ,
 Régóta én figyeltem.
 A kő a tenger felett
 Általrepült messzire,
 Ezreque dév földjére.
 3260 És egyszer csak leesett,
 Ketté hasítva földet.
 Láng csapott fel az égbe,
 A láng átölelt engem,
 Nem tudtam én mit tenni,
 Eszméletem vesztettem.
 S mire magamhoz tértem,
 Errefelé röptem.

Ezt mondotta Aj-szulú,
Mindenki elképedett:
3270 „Ezreqére megijedt?”
Szamrau örvendezett.

De Sölgen kifülelte,
A titkot megértette.
Sölgennek most Ezreqe,
A leányt nőül küldte,
Aj-szulú holdszépséget,
Ezt ő most megérezte.
Őt Dév lányának mondta,
„Saját lányom” hazudta.
3280 „De becsapott engemet”
Sölgen most azt gondolta.

„Gonosz Dév bezárt engem
De én elmenekültem”
Sölgen mindet becsapta,
Aj-szulút elfogadta.
Bizony őt neki szánta,
Hogy kígyóval érkezett.
Mert kígyó feleségnek
Őt elvenni akarta.
3290 Ezért ő óvatos volt,
Szavát el nem fogadta.

„Mindkét bátor a vejem,
Népemnek lesz védelem”
Szamrau ezt gondolta.
Belsőjében vigadva.

VII. RÉSZ

Palotába tért Humáj,
Zerqúmhoz a vermébe,
Sölgen esett pánikba:
„Zerqúm titkom feltárja,
Engem sodor nagy bajba.
3300 Kell találnom megoldást,
Elveszem Urál botját.
Özönvizet fakasztok
Hatalmas vést támogatok.
Ak-boz lóra pattanok,
Humáj lányt is megszerzek,

Ezreqéhez elmegyek.”
Sölgen morfondírozott.
Akkor Urál bátorhoz,
Őkelme imígy szólott:
3310 – Én is szerzek hírnevet,
Ezreqére rámegyek,
Elfoglalom országát –
Mondta s kérte a botját.
- Mind a ketten elmenjünk,
Útra most együtt keljünk!

Mondta Urál Sölgennek.
Sölgen nem értett egyet,
Uráltól botot elvett.

Humáj közben veremben,
3320 Zerqúmmal beszélgetett.
Mire mindent megértett,
Sölgen botot megszerzett.
És ő Humájt nem várta meg,
Aj-szulúra sem nézett,
Szamraunak sem szólott.
A pusztába vándorolt.
A bottal földre csapott,
Minden víz elárasztott,
Hatalmas vész támadt ott.
3330 Zerqúm ezt észrevette,
Egy nagy hallá változott.

Felhő takart el Napot.
Ak-boz ezt megérezte,
Magát tóba vetette.
Zerqúmra a halál várt,
Humájt őt elengedte.
Zerqúm így nem lett fogoly,
És onnan ő elfutott.
Humáj akkor visszatért,
3340 Neki mindent elmesélt.
Urál azt megértette,
Bátyja lett az ellenség,
Már szívében érezte.

Kiömlött víz párolgott,
Zerqúm (Sölgenhez) futott.
„Ak-boz paripa ellen
Bot ereje nem elég!”

Zerqúm és Sölgen mentek
 Most Ezreqéhez ezért.
 3350 Zerqúm mindent elbeszél.
 Déveket egybehívta,
 Palotát ostromolta.
 Qehqehe dévet, Sölgent
 És még négy-öt más dévet,
 Zerqúm had élére tett.
 „Égen madár ne szálljon,
 Földön ember ne járjon!
 Földet Özön árassza,
 Eget tűzláng borítsa!”
 3360 Déveknek parancsolta.
 Kék víz áradt szertesztét,
 Az égen vérvörösen,
 Nagy lángoló tűz terjedt.
 Nem szálltak a madarak,
 A földön sok állat,
 Rémulten meglapultak.
 Állatok és madarak,
 Kígyó király földjében,
 Mindnyájan összegyűltek
 3370 Urálhoz könyörögtek.
 Mert Urál nem rettent meg!
 Földön az özönvíztől,
 Eget borító tűztől,
 Ő ugyan nem ijedt meg.
 Fölült Ak-boz lovára,
 Acél kardját megfogta,
 És Dév-király ellen,
 Indult ő véres harcba.
 3380 Harcolt hónapokon át,
 Urál, sőt évekig tán.
 Nem hagyta, hogy vesszenek,
 Ő egy hajót épített,
 Nem fulladt meg senki sem.
 Urál vadul harcolt ott,
 És déveket pusztított.
 Olyan sokan elestek,
 Széles tenger közepén,
 Egy nagy hegy keletkezett.
 3390 Ak-boz vízen átvágott,
 Útja mentén hullámozott.
 Hol Urál utat vágott,
 A nép összetorlódott.
 Nappal is harcolt Urál,

Éjjel is harcolt Urál.
 Ott volt egy kemény csata,
 Déveket pusztította,
 Ezreqe útját állta.
 Ők párbajra keltek ott,
 3400 Kardjára karddal csapott.
 Vadul harcoltak ketten,
 Megküzdöttek hevesen.
 Ezreqe karddal vágott
 Rá tüzet is okádott.
 Mikor Urálra csapott,
 Az ég nagyot morajlott.
 Urálra tüzet köpött,
 Környező víz felforrott.
 És a föld is remegett,
 3410 Urál mégsem rettent meg.
 Csak harcolt rendületlen.
 Bolat-kardját megfogta,
 Ezreqét hármat csapta,
 Nekirontott, támadta.
 Kardja tengerbe hullott,
 A föld megremegett most.
 Ezreqe akkor megholt,
 És hatalmas mellkasa,
 Vízre ketté választott.
 3420 Nép, ahol gyűlést tartott,
 És ahol tanácskozott,
 Olyan hegygé változott.
 Urál tovább vágatott,
 Lova tengert hasított.
 Ak-boz ló, ahol haladt,
 Víztől mentes út támadt.
 Nagy hegy kiemelkedett,
 A vízből a sok ember,
 Mind oda felmehetett.
 3430 Urál évekig harcolt,
 Sok dévet elpusztított.
 Sok hegy is keletkezett,
 Midőn harcolni kezdett.
 Az újszülött gyermekek,
 Mind vitézzé serdültek.
 Urál járta vidéket,
 S ott húzódo hegyeket.
 Urál fiai
 Szép paripája hátán,

És teljes fegyverzetében,
3440 Négy vitéz megérkezett.
Mögött még másik négy,
Jó szorosán ügetett.
És Uráknak köszöntek.

(Jajik): - Kátil király lányától,
Született fiad vagyok.
Nyolc évesen ló hátán,
Én sok népet bejártam.
A te nyomod nyomoztam,
És egy helyen vért láttam.
3450 Mely sosem felszívódó,
Meg sem issza a holló.
Ragadozók és hollók,
Szagolgatták nap mint nap,
Azt elmondtam anyámnak.
És a titkát faggattam,
Anyám nem árulta el,
Ő csak zokogni kezdett.
Hogy mit mondjak, nem tudtam,
Nagyon elcsodálkoztam.
3460 Titkát én nem sejtettem,
Sokat jártam a népet,
Sok emberrel beszéltem.
Fiatallal, öreggel,
Vérről kérdezősködtem.
Senki nem volt őszinte,

És hozzám így beszéltek:
„Atyád olyan, mint Tengri*
Fiam, nekünk segített.
Atyánk jogát megvédjük,
3470 Anyádat sem felejtjük.
Atyád *kut*-lelket* adott,
Anyád tejjel szoptatott.
Te az ő gyermekük vagy,
Nekünk híres fiunk vagy.
Anyád helyett mi neked
Titkot el nem mondhatunk.
Atyád tiszteletére,
Anyádnak esküt mondtunk.
Menjél hát haza, gyermek,
3480 Édesanyád kérdezzed!
Ha elmondja jóanyád,
Akkor majd azt megérted!

Mondták és hazatértem,
Anyám újra kérdeztem.
De ő el nem árulta,
A titkát megtartotta,
Akkor én csak zokogtam,
De ő mégsem mondotta.
Egy ágyat vetett nekem,
3490 Aztán altatni kezdett.
Hallgattam a szavára,
És én alvást tetettem,
De azért csak füleltem.
Hogy már alszok, azt hitte,
Rólam megfélelkezett,
Anyám tovább pityergett.
Fejét fogva kínlódott,
És ő akkor így szólott:
„Urál elment, elveszett
3500 Vissza sose érkezett.
Fia felnőtt, ült lóra.
De apja nem is tudja,
Ő ütött az apjára,
Nagyon bátor a szíve.
„Talán vad atyám vére
Még a föld sem szívta be”
Ezt látva tért ő haza,
És most faggat engemet,
Hát én immár mit tegyek,
3510 Csendben hogyan ülhetek?

Ha elmondom, megérti,
Apját indul keresni.
Elkóborol messzire,
Egyedül hagy engemet!”
Az anyám így kesergett.
Hajnalra én felkeltem,
A vérhez visszamentem,
A vértől megkérdeztem:
„Hé, te vér, bizony vér vagy!
3520 Atyám vére idefolyt,
Hős atyád Urál bátor.
Háború tőle indult,
Ő bátor keze harcolt.
Nem mosható a vére.
Nem nyugszik meg a lelke!
Véred talán szennyezett,
Holló s föld sem itta meg.

Csak itt terjeng a véred,
 És nem nyugszik a lelked”
 3530 Ilyen szavakat mondott,
 Véres tó akkor felforrt.
 Távolabb vér tavától,
 Fehér kőre vér fröccsent.
 S a vér kezdett mozogni,
 Titkokat elárulni:
 „A nagyapád Kátil volt,
 Őt segítő négy bátor,
 Urálra rátámadtunk,
 Vad vérünkkel forrongtunk.
 3540 Föld se issza a vérünk,
 Nap sem szárítja vérünk.
 A hollókat kérleljük,
 Ők se isszák a vérünk,
 Kínlódik a mi lelkünk.
 Menj el Urál atyádhhoz,
 Mond el a mi gyötrelmünk.
 Minket keltsen életre,
 Újra társai leszünk.
 Harcolunk majd mellette”
 3550 A titkot így megtudtam,
 Anyámnak azt elmondtam.
 Anyám elgondolkodott,
 Majd a hegyre felhágott.
 Hollókat egybehívott,
 S egy hollót elbocsátott.
 Naponta visszavárta,
 Azután eltelt sok nap,
 S holló megjött suhogva,
 Tele volt vízzel szája.
 3560 Anyám vére köptette,
 S őket felélesztette.
 És így szólt négy vitézhez:
 „Atyám hozta vesztetek,
 Kutyaként bánt veletek.
 Urál társai lesztek,
 Atyámhoz hú barátok,
 Déveket pusztítsátok!
 Fiammal Urál bátort,
 Megkeresni menjetek,
 3570 Aztán őt köszöntsétek”
 A négy vitéz követett,
 „Atyánk Urál” mondták ők.

„Urál fia hős Jajik
 Neked leszünk társaid”
 Messzi földről kereslek,
 Hogy segítek teneked.
 Én nagyon elszánt vagyok,
 Hüen követlek téged!”
 [Másik]: „Az én anyám Gülisztán.
 3580 Mikor hatéves lettem,
 Egy nagy kígyó Sölgennel,
 Kirabolta népünket,
 Így mindenki megrettent.
 Mikor menekültünk el,
 Anyám Urálra gondolt,
 És nagyon szomorkodott.
 Nem tudott állni lábra,
 Csak lefeküdt ágyába.
 Népünk kígyó támadta,
 3590 Földünk víz árasztotta.
 Ifjúknak s öregeknek,
 Ő egy hajót építettett,
 A hajóba beültek.
 De én tovább küzdöttem,
 Ellentől népem védtem.
 Senki sem fulladt ott meg.
 Csak egy ifjú legénynek,
 Tüntem fel a szemében.
 Zerqúm odajött hozzám,
 3600 S karddal támadt énreám.
 De én sem tétlenkedtem,
 Nem is gyerekeskedtem.
 Kardommal megküzdöttem.
 Nem hagytam én magamat,
 Ha rám csapott, nem rogytam,
 Hős vitézként harcoltam.
 Zerqúm gerjedt haragra,
 Sok dév jött hívására.
 Ők is reám támadtak,
 3610 Én mégis ellenálltam.
 Déveket és Zerqúmot,
 Én tovább kaszaboltam.
 Mikor kezdtem fáradni,
 Anyám jött segíteni.
 Szeméből könny fakadott,
 És akkor ő így szólott:
 – Atyád volt Urál bátor,
 Fia vagy Nügüs legény.

Te vitéznek születél,
 3620 Atyádnak támaszaként.
 Paripára ülj, fiam,
 Atyád társa légy, fiam!”
 Szólt és engem megcsókolt.
 Paripámat megfogta,
 Utamat megmutatta,
 Engem útra bocsátott.

[Édil]: – Én édesanyám Humáj,
 Mindennap az égbe száll,
 És ott hallgatódzik ám.
 3630 „Hej, most mit csinálsz, Urál?
 Nem tudod, hogy szenvedek.
 Dév és dzsin egybegyűltek,
 Aztán mind párba keltek.
 Népet tenger befedte,
 Kiúszni hogyan lehet?
 Vérszemet kapott dévet
 Legyőzni hogyan lehet?”
 Ezt mondva sóhajtozik
 Magában sópánkodik.
 3640 Rám szegezte szemeit
 És egy nagyot sóhajtott
 „Bárcsak előbb születnél,
 Évek óta harcoló,
 Atyádnak segítenél”
 Engem folyvást csak óvott,
 Aztán tovább zokogott,
 Mivel gyerekek tartott.
 Titkát nem árulta el,
 Feküdtünk ketten éjjel.
 3650 Valaki bedörömbölt,
 Ajtó darabokra tört.
 Bejött hozzánk egy dév szörny.
 Megragadta anyámat:
 – Népünket megtámadtad,
 Őket elpusztítottad.
 A hegyről dobtál követ,
 Dévekre küldtél tüzet.
 Urál kedvese, Humáj,
 3660 Neki Ak-boz mént adtál.
 Hegyet döntő Humáj vagy,
 Acél kardot átadtad!
 Dévek vesztét okoztad,
 Hát vigadtál-e, Humáj?

Így van-e, nekem mondd meg?
 Most levágom fejedet,
 S megiszom a véredet,
 Tűzbe vetem testedet.
 Fejed Urálhoz dobom,
 3670 És őt elszomorítom.
 Erejét megkurtítom”
 Így rontott ő anyámra,
 De torpant engem látva.
 „Urál *kut*-szelemétől,
 Született fiú vagy tán?”
 Beszélt akkor énhozzám,
 De nem szólalt meg anyám.
 Csak ijedten töprengett,
 Szeméből hulltak könnyek.
 3680 De főleg sajnált engem,
 Én nem gyermekeskedtem.
 Egy percig sem haboztam,
 A dévre rátámadtam.
 Tüzet hány egyik feje,
 Mérget ont másik feje.
 Mi megragadtuk egymást,
 Én kerültem fölül már.
 Nem volt bunkó kezemben,
 Pusztá kézzel küzdöttem.
 3690 Mégsem adtam meg magam
 A dévvel szembe szálltam,
 És őt folyvást gypáltam,
 A nyákánál fojtottam.
 A szájából vért köpött,
 De én tovább vertem őt.
 Kezdett ő kifáradni,
 Már nem tudott támadni.
 Akkor újra megcsaptam,
 És jól eltaszítottam.
 3700 A dév akkor elesett,
 A palota vérrel telt.
 Anyám a vérben gázolt,
 Szomjamra vizet adott,
 Arcán öröm ragyogott:
 „Te bátortól születél,
 Mint atyád te hős leszel.
 Még csak gyermek a tested,
 És még fiatal szíved,
 Gyorsan felcseperedel.
 3710 Egyedül küzdött atyád,

Nehéz napokat élt át.
 Ne hagyd atyád magára.
 Ha támadja ellenség,
 Atyádnak kell segítség”
 Jóanyám lelkesített.
 Az atyámat keresem,
 Édil bátor a nevem,
 Találkoztál most velem.

[Szakmar] – Édesanyám Aj-szulú,
 3720 Atyám Sölgen volt nekem.
 A testvérbátyád Sölgen,
 A dévvekkal ő elment.
 És sok vért kiontottak,
 Jókra ők rátámadtak.
 Anyám sokat szenvedett,
 A bánattól epedett.
 Anyám nem bírt bánatot,
 Magához oda hívott,
 És hozzám ő így szólott:
 3730 – Sötét éjt világító,
 Holdtól született vagyok
 Édesanyám szeretett,
 Mégis Sölgen férjem lett.
 Beborult anyám arca,
 Látszott az ő bánata.
 Arcán is szeplők lettek.
 Napról napra szenvedett.
 Komor volt, halványodott,
 Ő másodfeleség (*kündes*) volt,
 3740 A Naptól világított.
 Én atyám is kínlódott.
 Sölgentől becsapatott.
 És talán a szegytől,
 Eltűnt a szemünk elől.
 [Aj-szulú]: – Mit kaptam kelengyébe,
 Sárga parpipám törd be!
 Fiam, ülj fel a lóra,
 Édil vitézzel tartva,
 Urál atyád követve,
 3750 Fiam, támadj ellenre.
 Szakmar vitéz a neved,
 Atyádat te keresd meg!

VIII. RÉSZ

A szavát négy legénynek,
 Hallgatta Urál vitéz.
 A fiai felnőttek,
 És mind vitézek lettek.
 Saját szemével látta,
 Ettől erőre kapott,
 Ak-boz lóra felszállott.
 3760 Atya és a fiai,
 Együtt ez az öt vitéz,
 Apa és a négy legény,
 Dévek ellen támadott.
 És közöttük pusztított.
 Hónapokig harcoltak,
 Évekig vagdalkoztak.
 Egyik véres csatában,
 Qehqehét is legyőzték
 A tengerbe vetették.
 3770 Hatalmasat ordított,
 Nagy menydörgés támadott.
 Tengerből kiállt testből,
 Keletkezett még egy hegy
 Bűvös Sölgen tengere,
 Így ketté vált közepen.
 A vízben úszó dévek,
 Mind szétváltak kétfele.
 Sölgen nem egyezkedett.
 Nem tudta, hogy mit tegyen
 3780 Vele maradt déveket,
 Összegyűjtötte mindet.
 Urál harcra indult most,
 Dévek ellen támadott.
 És a nagy harc hevében,
 Égig csaptak a lángok,
 Tenger vize bugyogott.
 A vize is felforrott,
 Sölgen és Urál bátor,
 Most szembe találkozott.
 3790 És egymást megragadták,
 Mindenfelé rángatták.
 Botjával Urál ellen,
 Sölgen vadul támadott,
 És tűzön átvágott.
 Fejbe csapni akarta,

De Urál azt nem hagyta.
 Acél kardját megfogta,
 Erejét vetve latba.
 Rácsapott varázsbotra,
 3800 S a bot tört darabokra.

Az ég megdörrent akkor,
 Tenger tóvá változott.
 Dévek partra kerültek,
 És kínlódva feküdtek.
 Urál Sölgent elfogta,
 Ak-boz lova s fiai,
 Déveket pusztította.
 Sölgen erőtlen volt már,
 Urálnak ellent nem állt.
 3810 Már küzdeni nem tudott,
 És a földre lerogyott.
 Szakmar hős Sölgen ellen,
 Akkor karddal támadott.
 Urál azt nem engedte,
 Szakmar nem sújtott rá le.
 Urál népet gyűjtötte,
 Sölgent középre tette.
 „Korán gonosszá váltál,
 Titkon a vérből ittál!
 3820 Atyám szavát megszegted,
 És gonosz útra tértél,
 A jóságot feledted.
 És úszkáltál a vérben,
 Népet árasztva vízzel,
 Őket tűzzel égetted.
 Dévek társaid lettek,
 Bosszút álltál a népen.
 Társad gonoszság lett,
 Szíved kővé dermedett.
 3830 Atyámat elárultad,
 Anyám tejét piszkotad.
 Utadon én társ voltam,
 Harcban együtt harcoltam.
 Leányt kértél, én hagytam,
 Lovat kértél, megadtam.
 Dicsőséget kerestél,
 Teljesült kívánságod,
 Adtam kezedbe botot.
 Elfeledted jóságot.
 3840 Inkább vért fakasztottad,

Népet tűzbe juttattad,
 És vízzel árasztottad.
 Dévek téged becsaptak,
 Ember vérét folyattad.
 Patyolat fehér lelkű,
 Két leánytestvér közül.
 Egyikét adtam neked.
 3850 Meg fog tisztulni lelked,
 Így dicsértelek téged.
 Nem tartottad meg szavad,
 Jóság útját nem jártad.
 Atyám szavát megszegted,
 Anyám szavát feledted.
 Népre özönt te hoztad,
 Ember vérét folyattad.
 Déveket vadítottad,
 3860 Föld színét pusztítottad.
 Mindenfelé a földet,
 Te teljesen feldúltad.
 A jóság gonoszságot,
 Mégis legyőzte, látod!
 Az emberi hatalmat,
 E világban megtudtad!
 Most az összes déveid,
 Termő hegyé változnak.
 Qehqehé nagy serege,
 3870 Egy lábatlan sereg lesz.
 Esküdj csókolva földet,
 Ember előtt hajts fejet.
 Tegyéi szent ígéretet,
 Emberek könnyeiért,
 Bocsánatot kell kérned.
 „Atyámmal szembe száltam,
 Én bűnös vagyok” mondjad.
 Fejed, mint köszörűkövet,
 3880 Teljesen lereszelem.
 És lepkényi lelkedet,
 Most sötét köddé teszem.
 Véreddel festem tested.
 Ezreqéből létrejött,
 Jaman-tau nevű hegyhez,
 Vizlek és eltemetlek.
 Sírodhoz senki sem megy,
 Téged elfelejtenek,
 Rólad nem is beszélnek.
 3890 Fű sem nő a sírodon,

Naptól cserzett pofájú,
Ijedező kígyónak.
Gonosz szándékú sasnak,
És vérszomjas varjúnak,
Hogy szállva vadásszanak,
És rátelepedjenek.
Fekete kővé tesznek!

Urál bátor ezt mondta
Sölgen akkor gondolta.

3900 „Urál elpusztít engem”
A szíve is megrettent:
– Varázserőmből támadt
Tengeremből ez maradt.
Vad természetemből lett
Tóban arcom mosom meg.
Többé gonoszt nem teszek,
Gonosz szokást elvetek.
És veled egyességben,
Barátságban a néppel,
3910 Nép bátor hőse leszek,
És békét védelmezek.
Urál, utad csókolom,
Igaz testvéred leszek.
Atyám s anyám tisztelem,
Urál, neked ígérem.

– Vérből tápláltad tested,
Nem mosod le tóban sem.
Vért kíván a te szíved,
Jóságra vagy képtelen.
3920 Vérben úszva vért nyelted,
Ember társa nem lehetsz.
Emberre haragudtál,
Vad dühökkel támadtál,
Jók ellen te tűz voltál.
A csíráit jóságnak,
Születéskor elnyomtad.
A te szíved mérgezett,
Kő, mely sosem lágyul meg.
3930 Jóra nem áhítozik,
Emberekre nem vágyik.
Ha szeretnéd az embert,
Együtt élnél békében.
Ha bátor akarsz lenni,

Támadjál magad ellen.
Ellenségünk vértava,
Arcmosó vized legyen!
Emberekre támadtál,
Hiába vért ontottál,
3940 Gonosz hírnévre vágytál.
Jóságot eltiportad,
Nagyképűen járkáltál.
Elbizakodott lényed,
Elfeketedett véred!
Gondold át az életed,
Rendülj meg a szívedben.
Csak soványodjon tested,
Lelked csak fehéredjen,
Száradva veresedjen.
3950 Ha újra ember leszel,
Együtt maradsz a néppel,
Harcban bátor hős leszel.

Urál ezt elbeszélte,
Sölgen újra kérlete,
Kívánságát rebegette:
– Én hátas oroszlánom,
Bizony kétszer megbotlott,
3960 Akkor én jól megvertem,
Testét vérbe fürdettem.
Szeme is szikrát vetett,
Lábamnál összeesett.
Harmadszor is megbotlott,
Ijedten rám pillantott.
Nagyon megrémült akkor,
„Többé én meg nem botlok”
Mondta s magát megrázta,
Én sem bántottam újra,
3970 Nem szidtam egyfolytába.
Én bátyád vagyok, Sölgen
Kétszer eltévelyedtem.
Mint megbotlott oroszlán,
Biztos most haragszol rám.
Harmadszor is elmegyek,
Dév szörnyekkel most végzek.
Fekete arcom mosom,
Fehér arccal előtted,
Megcsókolom a földet.
3980 Embereknek társ leszek,
És velük együtt élek.

(Urál szavát hallgatta
 Újabb esélyt megadta):
 „Ha van benned becsület,
 Talán még van rá remény,
 Hogy megszánod a népet.
 Éjjel is napot váró,
 Sok gyilkos ragadozó.
 Nekik éjjel fényes nap!
 3990 Védtelen állatokat (*bajgus*)
 Éjjel vígan vadásznak.
 Embereknek éjszaka,
 Mint a fényes nap neked.
 Barangoló emberre,
 Vadászva lettél hírhedt.
 Embert ölő déveket
 Barátnak tekintetted.
 Ember sötét éjében,
 Hold fényét sem kerested.
 4000 Hold lement, s hajnalodott,
 De nap fénye sem vonzott.
 Végre láttuk szemünkkel,
 Ember napja felvirradt.
 Déveknek és tenéked,
 Sötét éjszaka támadt.
 Dévek úszta tavakból,
 Szilárd föld keletkezett.
 És Ezrege dév király,
 Egy nagy sziklás hegygé lett.

4010 Apja gonosz, szűz anyja
 Szakmar fiát megszülte.
 Kígyó falta legények,
 Raboskodó szép szüzek,
 Most bizony már nevetnek,
 Vidám fiút nemzenek.

Nézd és hinni fogsz nekem,
 Ha gonosz harcot kezdesz,
 Örökké sosem győzhetsz.
 Jobb, ha ezt meggondolod,
 4020 Fékezsd meg a vadságot.
 Legyél te emberséges.
 Oroszlánod szavai
 Legyen a példa néked.
 Adok utolsó esélyt,
 Jóságot várok tőled.

Jogán édesatyámnak,
 Jóanyám emlékére,
 Még egyszer próbát teszek,
 Kívánságod legyen meg.

4030 Így küldte ő el Sölgent,
 Urál hívta a népet.
 „Láthatatlan Halált most,
 Elűztük országunkból.
 Vérszomjas dév-szörnyeket,
 Megöltük, mind hegygé lett.
 Jän-sésme forrás vize,
 Mi elhozzuk kimerve,
 Átadjuk mindenkinek.
 Láthatatlan Haláltól,
 4040 Sokféle fájdalomtól,
 Betegségtől, kínoktól.
 Embereket megmentjük,
 Őket örvendeztetjük,
 Halhatatlanná tesszük.
 Urál így beszélt akkor.

Halálra vágó öreg,
 Hangosan sóhajtozott,
 Csontsovány volt a teste,
 A csontjai is zörögtek.
 4050 Szüleit sem ismerte,
 Nem tudta kik lehettek,

Ilyen öregember jött,
 És őket most köszöntött:
 „Éltem sok nemzedéket,
 Bejártam számos földet.
 Semmire sem gondoló,
 Semmitől sem riadó,
 Gyerek apját nem látó,
 Atya fiát nem hívó,
 4060 Korokat is láttam én.
 Emberek összeálltak,
 Szövetséget fogadtak.
 Erősek az erőtlent,
 Ha tudták, kifosztottak.
 Kígyó és dév királyok,
 Embereket kutatták,
 Egyenkét elfogdosták.
 Őket falván nőtt fejük,

Népet szolgává tették,
 4070 Uralkodtak felette.
 Rikattak embereket,
 Hullattak véres könnyet.
 Ilyen korban serdültem,
 De a Halált nem leltem,
 Árvákat láttam sosem.
 De dévek ránk rontottak,
 Kígyók népet felfaltak.
 És a Halál is támadt.
 „Nekem is eljön napom,
 4080 Ha én képes nem leszek,
 Majd születik egy gyermek,
 Kígyókat és déveket,
 Elpusztítja őkelme.
 E napon emberekre,
 Nagy vígasság köszönt be.
 Kesergő és kínlódó,
 Véres könnyet hullató,
 Örvidenek emberek,
 Újra fellélegeznek,
 4090 Földön boldogan élnek.
 Erre vártam szüntelen,
 Halálnak nem engedtem.
 A víg napokat vártam,
 Jän-sésme vitéz ittam.
 Halál sokszor szembe jött,
 Piros vérben fröcsögött.

Torkomat megragadta,
 Nyakamat késsel vágta,
 Véremet is folyatta,
 4100 Csontomat ropogtatta.
 Magamat meg nem adtam,
 „Vedd életem” nem mondtam.
 Megvédtem az életem,
 Halállal én megküzdtem.
 Vigaszágra érkeztem,
 Mikor ide eljöttem.
 Üdvözöllek most téged.
 Mosolygó embereket
 Láttam saját szememmel.
 4110 És az igaz emberek,
 Bátorságát ismertem.
 Ha meghalok, nem bánom,
 Mert az út, mit megmutatsz

Embereknek oltalom.
 Dévekből lett hegyhátak
 Lakóhelye vadaknak.
 Ők mind boldogan laknak,
 Párosodnak, párzanak
 Ivadékokat óvnak.
 4120 Vigadnak és nevetnek,
 Ünnepséget rendeznek,
 A múlttól énekelnek,
 És mind jövőt terveznek.
 Azt én már megértettem.
 Te egy bátor vagy, legény,
 Mint a szemük fényeként,
 Úgy tekint terád a nép.
 Által sok nemzedéken,
 Fognak dicsérni téged.
 4130 Szerencsét hozni népek
 Apád adott *kut*-lelket
 És anyád adott tejet.
 Az ellenhez köszívű,
 Barátjához jószívű,
 Hős bátornak neveltek,
 Oroszlánra ültettek.
 Ő jóságot kutató,
 Szépség naphoz hasonló,
 Alakja is páratlan,
 4140 Találkoztál Humájjal.
 Tűz ellen tűz maga is,
 Víz ellen víz maga is.
 Szél ellen hegyé levő,
 Ellennel szembe néző,
 Ak-boz lóra felültél,
 Dévek ellen küzdöttél.
 Földön tengert apasztva,
 Földre szerencsét szórtál,
 Vigasságot elhoztál.
 4150 Te nagyon híres lettél,
 Ezért jöttem el hozzád.
 Lepkényi az én lelkem.
 Csak egy kortynyi a vérem,
 És gyenge az én testem,
 Csontjaim elvásottak,
 Meghajlott a termetem.
 Többé nem aggódok már,
 Nincs erőm élni tovább.
 Én a halált már hívtam,

4160 Neki megadtam magam.
 [Halál] „Jän-sésméből kortyoltál,
 És velem szembe szálltál!
 Lelked el nem vehetem,
 Halottá nem tehetem.
 Elhagy erőd s élsz tovább,
 Nem fogsz te meghalni már.
 Tested rothad, férges lesz,
 De akkor sem halsz majd meg,
 E világról nem múlsz el.
 4170 Engem hiába is vársz,
 Te csak egyre vénülsz már!”
 Mondta s lelkem nem vette,
 Életem nem végezte.

Legény, hozzád eljöttem,
 És elmondtam helyzetem.
 Hallgasd most szavamat meg,
 Amit mondanék neked.
 A népnek szokás (*jula*) legyen!
 Tanácsomat elmondom.
 4180 „Az emberi világon,
 Földi éltet éljete!
 Halállal szembe szállni,
 Szokássá (*zang*) ne tegyetek.
 Jän-sésmét ne igyátok,
 Mint én, ne szenvedjete.
 Világ olyan, mint egy kert,
 E kertben élőlények,
 Élték sorra éltüket,
 Igazolták létüket.
 4190 Természet szépítette,
 És szép színessé tette,
 Virággal, növényekkel.
 Mi Halálról mit tudtunk,
 Őt gonosznak gondolunk.
 A kert hervadt füveit,
 Melynek napja már letelt,
 A kertből kisöpörte,
 E világról elűzte.
 Ezek után így legyen,
 4200 Örökké ne éljete,
 Forrást ne ízleljete!
 Világon örök dolog,
 Mely szépíti világot,
 Feldíszíti a kertet,

Csakis a jóság bizony!
 Égbe repül a jóság,
 Vízbe nem merül jóság,
 Tűzben nem ég a jóság.
 Jóságot dicséritek!
 4210 Minden dolog kezdete,
 Neked és embereknek,
 Örök tápláléka lesz!”
 E szavakat beszélte.

Minden titkot megértett,
 Vezetve egész népet,
 Urál útra indult el.
 Odaért Jän-sésméhez,
 Vízéből kortyolt egyet.
 Maga vágta utakra,
 4220 Dévekből lett hegyekre,
 Azt a vizet kiköpte:
 „Hegy és erdő zöldelljen,
 Pompázzon örökzöldben.
 Madarai zengjenek,
 Népek énekeljenek.
 Menekülő ellenség.
 Lássa és csak rettegjen!
 Szeressétek a népet,
 És ezt a földi kertet.
 4230 Bosszantva ellenséget
 Vidék legyen szépséges!”
 E szavakat elmonda,
 Ahová szórt sok vizet,
 Most fenyves erdők nőttek.
 Hidegtől sem sárguló,
 Melegben sem száradó.
 Féreg nem rághatja meg,
 Levelei meredtek.
 Mint szitakötő színe,
 4240 Mind örökzölddé lettek.
 Sölgen meghallotta ezt:
 „Engemet támogató,
 Embereket kaszáló,
 És közben szép lassacskán,
 A világot pusztító,
 Halál [Ölüm] Urált legyőzi,
 Őt nem tudta elfogni!
 Majd ő engem megsegít,
 És sok embert elpusztít”

4250 Boldogan ezt gondolta.
 Dév-sárkányt összehívta,
 És nekik javasolta,
 Déveknek parancsolta:
 „Urálnak ne higgyetek,
 Embereket öljetek!

IX. RÉSZ

Hónapok, évek teltek,
 Emberek telepedtek.
 Egymáshoz látogattak,
 És együtt mulatoztak.
 4260 Nász (*kuda-kudagij*) ünnepséget ültek,
 Fiatalok s öregek.
 Véres harc most ért véget,
 Vigadtak ő békében,
 Végre fellélegeztek.
 És akkor végre megint,
 Vízért lányok elmentek,
 S férfiak útra keltek.
 Dévek őket meglesték,
 Vízért menőt lenyelték,
 4270 Ledöntve szívták véré.
 Kitépték a szívüket,
 Sziklák közt bújó dévek.
 A népre rátámadtak,
 Emberek panaszkodtak,
 Remegve imádkoztak.
 Urál bátorhoz jöttek,
 Urálnak könyörögtek.
 Urál népet gyűjtötte,
 Hogy Dévektől megvédje.
 4280 Dévek ezt mind megtudták,
 Föld színét is elhagyták.
 Urál nem maradt tétlen,
 Fiai Édil, Jajik,
 Nügüs, Szakmar vitézek
 Vezették a sereget.
 [Urál] Bolat-kardját ragadta,
 Felült Ak-boz lovára.
 Ijesztő kiáltással,
 Ak-boz lován vágatott.
 Föld is beleremegett
 4290 Víz is vetett hullámot.

Sölgen tavához futott:
 „Tavát én fölhörpintem,
 Kiszáritom teljesen.
 Embert békén nem hagyó,
 Ott bujkáló dévektől,
 Gonosz Sölgen vitéztől,
 Egész népet megmentem”
 Mondta s a tóból kortyolt,
 Tó vize akkor felforr.
 4300 Dévek mind megrémültek
 Sölgen gyűlést rendezett.
 Urál tavat elnyelte,
 Hasa dévekkel tele.
 Lassacskán hős Urálnak
 Szaggatták belsőségét.
 Hasában a sok-sok dév,
 A szívét is feltépték.
 Urál tavat kiköpte,
 A kiköpött déveket,
 4310 Elfogták a vitézek.
 A lábai megrogytak,
 Tovább ő már nem küzdött,
 Urál vitéz ott eldőlt.
 A sok ember összegyűlt:
 „Népünk megmentője volt”
 Egész nép így zokogott.
 [Urál] „Saját szemmel láttátok
 Vízét kortyoló számba,
 Gonosz dévek hatoltak.
 4320 Felmetszették szívemet,
 Elvették ők erőmet.
 Nektek mindent elmondok,
 Népem, hozzátok szólok.
 Bizony e mély tavakban,
 Mindegyikben sok dév van.
 Ők nagyon veszélyesek,
 Széttépik beleitek.
 Bosszúja dév-szörnyeknek,
 Mind elér majd titeket.
 4330 És akkor mind meghaltok.
 Tó vizét ne igyátok,
 Hogy el ne pusztuljatok!
 Kezetek összetéve,
 Nekik ne hódoljatok,
 Dévekre támadjatok!
 A tengert tisztítsuk meg

Földön lakást találtam.
 Gonosztól embereket,
 Én megóvni próbáltam.
 4340 Ak-boz volt hátaslovam,
 Bolat-kardom kezemben.
 Ha harcolni elmentem,
 Nagy sereget gyűjtöttem.
 Engem segítő nép közt
 Volt nekem sok vitézem,
 Őket meg nem becsültem.
 Bátorságtól eltelve,
 Tanácsot nem fogattam
 Csak magamra gondoltam,
 4350 Így rossz útra jutottam.
 Fiaim, vigyázzatok,
 Népem, szavam halljátok.
 Oroszlánszív legyetek,
 Bátor karral küzdjeteK,
 De a néppel legyetek.
 A vértől ne féljeteK,
 Bátrak csak úgy lehetek.
 Gonosszal ne járjateK,
 Mindig tanácskozzateK,
 4360 Fiaim, ennyit mondok.
 Megtisztítottam földet,
 Ott letelepedjeteK,
 Csatába vezesseteK.
 Sokat néppé forrasztva,
 Jó vitézek legyetek.
 Öregeket tisztelve,
 Tanácskozást tartsateK.
 Fiatalt is óvjateK,
 És tanácsot adjateK.
 4370 Szemükbe fűt nem szórva,
 Őket meg nem vakítva,
 Az özvegyek szemeit,
 Szempillaként óvjateK.
 Ak-boz ló és bolat-kard,
 A népnek legyen jussa.
 Felülve rá vágatva,
 Ellenséggel kardozva,
 Legyen hős hátaslova.
 Aki nem bátor, annak,
 4380 Mit sem ér hátaslovam!
 Azt kérem, hogy hős anyák,
 Asszonyommal siratva,

„Férjed, nyugodjék” mondják.
 És még azt mondom nektek:
 Jóság legyen célotok,
 Emberséggel járjateK!
 Ilyen szavakat mondott,
 Urál bátor és megholt,
 Mindenki szomorkodott.
 4390 Fejeket lehajtottak,
 Égről csillagok hulltak.
 Humáj is felkiáltott
 A köntösét felöltve
 Sietve oda szállott.
 És holtan fekvő Urált
 Akkor szájon csókolt:
 „Hej, Uráлом, Uráлом,
 4400 Nem érkeztem időben.
 Végső szavad hallgatva,
 Nem nyugodott meg lelkem.
 Fiatalon rád leltem,
 Akkor én boldog szüzen,
 Madár köntöst levettem.
 Gonoszokkal harcolni,
 Jóság útján elmetél,
 Ak-boz lóra felültél.
 Kezedben bolat-karddal,
 4410 Vidáman, boldogsággal.
 Én Tőled elbúcsúztam.
 Most időben nem jöttem,
 Őt szájon nem csókoltam,
 A szavát nem hallhattam.
 Immár én mit tehetek,
 Lányként kit is szeresseK?
 Humáj nevem elvetem,
 Bár még lánynak tartanak,
 Madár köntöst felveszem.
 4420 Mindenkit kápráztató,
 Szépség én már nem leszek.
 Hozzád hasonló bátor
 Édesanyja sem leszek.
 Én már csak madár leszek,
 Az én vad tojásomból,
 GyermeKem is madár lesz.
 Mint tiszta gondolatod
 A színe is fehér lesz!
 Én már mit is tehetek?
 4430 Most a te utad mentén

Húzódó nagy hegyeden
Sírt ásva eltemetlek.
Nyugodj most már békében!
Folyók által át nem szelt,
Általad emelt nagy hegy,
Magába fogad téged.
És egységben teveled,
Örökké megőrződnek,
A hatalmas tengerek.

4440 Felszínén bátor voltál,
Országot létrehoztál.
Nagy hegyednek tövében,
Népnek hasznót hajtottál.
Embernek segítettél,
Hőn szeretett hősiüként,
Számukra hasznos lettél,
Nem rozsdálló aranyként.
Hírneved majd elterjed,
Nép megáldja a neved”
4450 Humáj ezeket mondta,
Urált hegyen hantolta.
És aztán ő elrepült,
Nép színe elől eltűnt.
Urál útja egy nagy hegy
Az ő sírja híres hely,
Urál hegység abból lett.

Sok év telt el azután,
Humáj Urálra vágyott.
És az ő hegye mentén,
4460 Repkedett és szálldosott.
Hegy tetején egy sziklán,
Urál után vágyódott.
Hattyúként fészket rakott,
Fiókákat nevelt ott.
Ezt mindenki megtudta,
Humáj fia hattyúkat,
Testvérüknek tartották
Vadászatuk tiltották.
Hattyút többé nem ettek,
4470 Ebben ők megegyeztek.
Hattyúk csak szaporodtak,
Hattyú húsa embernek,
Az bizony már tiltott (*harám*) lett.
Humáj sokat szálldosott,

Ide oda vándorolt.
Békés népek földjére,
Madarakat elvitte,
Maga után vezette.
Urál hegyhez elértek,
4480 Vadakkal együtt éltek.
Madarak átköltöztek,
E békésebb vidékekre.

Ezt hallva Kátíl ökre*
Magával hozta népét
Híres Urál hegyére.
Pompás Urál vidéken
Telepedni készültek.
Urál hegyre eljöttek,
Hódoltak embereknek.
4490 Ak-boz ló is érkezett,
Lovaknak vezére lett.
A lovakat vezette,
Emberkehez szegődtek,
Hátaslovaik lettek.
És ők mind szaporodtak,
Nap-nap után Urálon,
Állatok sokasodtak,
A vadak és madarak.
Érkezésük idejét,
4500 Számontartani a nép,
Használt állatöveket (*mücsel*)*

Miután Urál meghalt,
És teste is elporladt,
Sírja ragyogni kezdett.
Ezt látva az emberek,
Ottan mind összegyűltek.
Egy marék földet vettek,
Urált sírjára tettek.
Lassacsckán annak helye,
4510 Arannyá átváltozott.
Madár, vad sokasodott,
Forrás vize elfogyott.
Tóból inni ők féltek.
Édil és Jajik bátor
Nügüs és Szakmar bátor
Népei összegyűltek.
„Mit tegyünk?” tanakodtak,
Tanácstalanok voltak.

Édil is gondolkodott.
 4515 És apja acélkardját,
 A kezébe ragadta.
 Ült Ak-boz paripára,
 A népet igazgatta.
 „A vizet, amit iszunk,
 A vidék, ahol lakunk,
 Gonosz, s aki születik,
 Nyugodtan nem élhetik.
 Támadjuk meg mi Sölgent,
 Pusztítsuk el teljesen.
 4520 Vizet szerzünk embernek,
 Békét szerzünk a népnek”
 Ezeket ő elmondta,
 S indultak a csatába.
 Akkor Humáj odajött,
 E szavakat mondotta:
 „A bátor hősök fia
 Vajon megrettennek-e?
 Földön élő emberek,
 Nem is gondolnak erre.
 4525 Nem is jut az eszükbe!
 Utat nyitott tengerhez,
 Déveket hegyé tette.
 Tengert kiszárította,
 Urál utat mutatta!
 Azt vajon ki gondolta?
 Bár azt atyád már meghalt,
 Bolat-kardja megmaradt.
 És megvan Ak-boz lova.
 Atyád dévből tett hegyet,
 4530 Utat vágott középén.
 Rossz vizeket szüntette,
 Népet egybe gyűjtötte.
 Atyátok még meghagyta:
 „Dév-tó vizét ne igyák,
 Aki issza, lesz *harám*,
 Nem mondotta ő talán?
 Ha Sölgenre támadtok,
 És őt elpusztítjátok,
 A nép nem megy a tóhoz.
 4540 És mint az anya teje,
 Nem lesz-e olyan vize?”
 Humáj szavát meghallva,
 Édil elgondolkodott,
 Ak-boz lóról leszállott.

Hős apja *bolat*-kardját,
 Most a kezébe vette,
 Felment egy magas hegyre
 Kiáltotta: - Éremel!
 Édesapám kezében
 4550 *Bolat*-kard vágta dévet,
 Urál fia vagyok én,
 Vízhányban szenved nép.
 Ha igaz bátor vagyok,
 Mikor keresnek vizet
 Vajon heverek tétlen?”
 Megkönnyebbültem monda,
 S a hegyet ketté vágta.
 Ezüst fényű folyócska,
 Ott megeredt csobogva.
 4560 Átfolyt Éremel a hegyén,
 Ezrege búvóhelyén,
 Jaman-tauhoz odaért.
 Hegy folyó útját állta,
 Édil vágatott oda,
 „Éremel” mondva csapta,
 Folyó hegyet átvágta.
 „Éremel” hegy akkor lett,
 Folyót elálló nagy hegy.

 A hegy, amit szétvágott,
 4570 Kırkti hegyé változott.
 Vizet lelt Édil bátor.
 Édil folyó lett abból,
 Mind ittak a folyóból.
 A folyását figyelték,
 Örvendettek mind attól.
 És így szóltak ők akkor:
 „Édil a Fehér folyó
 Folydogál hömpölyögve
 Édilnek édes vize,
 4580 Szomjúságot enyhítse.
 Véres könnyű vigadjon,
 Békét váró daloljon.
 „Bátor fia Urálnak”
 Így dicsérték őt akkor!
 Száradtak véres könnyek
 A nép most fellélegzett.
 Az Édil folyó mentén,
 4590 Szép ártéri erdőkben (*togaj*)
 Ők mind letelepedtek.

Sokasodtak évenként,
Az ember egyre több lett,
Édil mentén terjedtek.

Négy bátor most összegyűlt,
Tanácskozni leültek,
Jajk, Nügüs és Szakmar,
Ők is folyót kerestek,
Édilről példát vettek.
4600 Egymás után ők sorban,
Bolat-karddal csapkodtak.

Ők is három nagy folyót
Hömpölyögve folyattak.
Népet összegyűjtötték,
Négy bátor közt egyenként,
Azon négy folyó mentén,
Telepítették őket,
Egy-egy törzsbe verődtek.
A négy bátornak neve,
Négy folyónak lett neve.
Örök emlék legyen ez,
Jövő nemzedékeknek.

SZÓSZEDET

Jänbérdi

'*Leiket adott*', az emberiség ősapja, aki a halál nélküli paradicsomban él két fiával (Sölgen és Urál). Akár csak Ádám és Éva két fia (Káin és Ábel), Jänbérdi idősebb fia (Sölgen) gonosz útra tér, míg fiatalabb fia, Urál a Haláltól és a dév-szörnyektől szenvedő emberek segítségére siet.

Jänbijke

'*Lélek asszony*', az emberiség ősanja, Sölgen és Urál édesanyja. Az Urál eposzban nem sok szerepe van, a házaspár egy halál nélküli csodás helyen él, melyet fiaik hagynak el, hogy az élet forrását (Jän-sésme) megkeressék. Az idős házaspár ezen a helyen marad, és többé nem esik róluk szó a történetben.

Ölüm

'*Halál*', egy mitikus lény, mely az embereket és vadállatokat mások elpusztítására ösztönzi. A paradicsomi csodás helyen, ahol Sölgen és Urál felnőnek, csak az embereknek van megengedve, hogy élelem-szerzéskor állatok életét kioltásák. A földi világot azonban gonosz dév-szörnyek uralják, akik pusztítják az embereket. Ők Ölüm, „halál” láthatatlan lénytől nyerték gonosz hatalmukat az emberek felett.

csabak (hal)

A *csabak* a kisebb testű halak neve a kun-kipcsak nyelvekben, de az oroszban, sőt a magyar tájnyelvben is meghonosult, keszeg-féle apró hal jelentésben.

özönvíz (*tofán*)

Az özönvíz legendája jól ismert az eurázsiai türk népek körében. Valószínűleg iráni közvetítéssel kerülhetett hozzájuk, mert a perzsa *tofán* elnevezést használják annak megnevezésére. Urál bátor történetében a dévek egy nagy özönvízzel akarják az embereket elpusztítani, az nem isteni büntetésként jelenik meg.

nöger

A *nöger* szó a mongol *nökör* szó kun-kipcsak hangalakja, a magyar tájnyelvbe nyögér alakban került be. A *nökör* jelentése 'társ', de a nomádok körében az uralkodó vagy vezér közvetlen hadtestét, leghűségesebb seregét jelenti.

Jetigen

A *Jetigen* a Göncölszekér hét csillagjának neve, valószínűleg a *jeti-kan*, 'hét vezér' elnevezésből ered. A szibériai türk népek körében Fehérlófia Kögüdej-mergen hét társából lett a hét fényes csillag az égen.

dév és dzsinn

A *dévek* az iráni mitológia szörnyetegei, Iszlám hatásra az arab *dzsinn* démonokkal együtt említik őket. Általában nagy testű szörnyetegek emberi alakban, de képesek alakváltozásra is. Urál bátor eposzában kígyó vagy sárkány alakban jelennek meg.

Dév-király

Olyan elképzelés is volt, hogy voltak a déveknek vezérek, királyaik. A Sáh-námében Akvan-dév egy ilyen vezér, aki Rusztem ellen harcol. Az Urál bátorban *Kátil* a 'gyilkos' és *Qehqeh* „nevető” a két uralkodó dév. De Qehqeh fia, *Zerqum* is fontos szerepet játszik a történetben.

Jän-sésme (perzsa Dzsán-csesme)

A perzsa szó jelentése '*Élet vagy Lélek forrása*'. Ezt a forrást a dévek őrzik, ezért *Dév-csesme* elnevezése is ismert. Az irániak Mazanderán vidékén, Nousahr város közelében (Alburz-hegység) neveznek egy barlangot és forrását Dév-csesmének. A baskurtok az Edil felső folyása mentén Sölgen-barlangját azonosítják a mitikus forrással.

botra (egyikünk üljön botra)

A csodás botok (*tajak*) képzelete elég elterjedt Közép-Ázsiában. A dervisek (szúfi szerzetesek) csörgős bottal járnak és gyógyítanak, űzik el a démonokat. Vannak arról is legendák, hogy a bottal képesek repülni is. A csodás botokat gyakran hívják Mózes botjának (Aszái Muszá), mivel Mózes csodás botjának történetét jól ismerik a Koránból.

kulács

A *kulács* egy hosszmérték, mely nagyjából a magyar ölnek felel meg. A két kar kitérésakor keletkező távolságot jelenti.

Qáf

Qáf egy mitikus hegy az iráni mitológiában (*Qáf-koh*), sokan a Kaukázussal (Kafkaz) azonosítják, melynek tulsó felén a dévek élnek, és a tetején van a Szémurgh madár fészke is. Az muszlim mitológiában a dzsinnek lakóhelye valahol északon található.

batman

A *batman* egy súlymérték volt Közép-Ázsiában, kb. 10-20 kg körüli súlynak felelt meg (kis és nagy batman), de a tatár batman (4 pud) 65 kg-ot is elért.

Tengri

Tengri a régi türk nyelveken eget jelent, de az égben lakó szellem vagy isten neve is Tengri volt. Az iszlám hatására kezdték Allahhal, azaz a teremtő Istennel azonosítani. A baskír nyelvben ma az Isten (Allah) neve. Érdekes, hogy Dél-Szibériában Tengri helyett Kurbusztan név használatos, mely az iráni Hormuzda istenség nevéből ered.

kut-lelket

A pogány türk népeknél a szabad-lélek vagy szellem neve, mely elhagyhatja a testet, főleg ijedség, betegség vagy végső soron halál esetén. A muszlim türk népek ma főleg az áldással azonosítják. A baskurtok

között azonban van egy *kut-kujuw*, 'lélek öntő' szertartás, amikor az ijedtségtől a kut-lelkét elveszett embernek a fejére egy edény vízbe ólmot öntenek szimbolikusan. Az ólomöntés hagyománya a moldvai magyarok és az oláh-cigányok körében is ismert.

Apóst szolgává tette

Itt az *apóst* kifejezés arra utal, hogy a dévek felrúgták a szokásjogot, hisz a vőnek (*kijew*) nagy tisztelettel kellett viseltetnie az apósa (*kajin-ata*) iránt, és gyakran szolgálnia is kellett. De a dévek világában megszűnt a tisztelet, még az apósokat is megalázták.

Kátil ökre (*ögiz*)

Kátil dév királynak volt egy hatalmas ökre, mely legyőzhetetlen volt. Urálnak mégis sikerült megküzdenie vele. A mitikus ember-bika párharc számos eurázsiai népnél megvan és Toldi Miklós történetébe is talán ennek a mítosznak a hatására került bele.

mücsel

A *mücsel* a 12-es kínai állatövek türk elnevezése, talán a *mücsel-jil*, 'tag év', szóból, utalva arra, hogy a ciklus 12 tagból áll.

harám

A *harám* az iszlámban a tisztátalan és tiltott dolgok megnevezése, ugyanakkor a tiszta és engedélyezett dolgokat nevezik *halálnak*.

Éremel

Eremel az Urál hegység egy dél nyúlványa, ahol az Edil (Belaja) folyó forrásvidéke is van. Az *Eremel* a második legmagasabb hegy a Dél-Urálban (1590 m), csak a *Jaman-tau* magasabb nála (1640 m).

Édil

Édil a Volga folyó türk neve, melynek onogur alakja *Etil*, melyből az *Etele* és annak latinosa az *Attila* név is ered. A türk népek szerint az *Édil* nem Moszkvától északra ered, hanem az Urál hegységben. Az *Edil* felső folyását szokták *Ak-Édilnek* (Fehér *Etilnek*) is nevezni, innen orosz neve *Belaja*, mely a *Káma* (*Csolman*) folyóba ömölve éri el a Volga folyót Kazany város közelében.